

पी. एण्ड एस. बैंक

राजभाषा अंकुर

सितंबर 2023

ਹਾਦਿਕ ਸ਼ਵਾਗਤ ਏਂ ਅਮੰਨਦਨ

ਸ਼੍ਰੀ ਰਵਿ ਮੇਹਰਾ ਨੇ 09 ਅਕਤੂਬਰ, 2023 ਕੋ ਪੰਜਾਬ ਏਂਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ ਕੇ ਕਾਰ੍ਯਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਕੇ ਰੂਪ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਕਾਰ੍ਯਭਾਵ ਗੁਣ ਕਿਯਾ। ਪਦੋਨਤਿ ਦੇ ਪੂਰਵ ਸ਼੍ਰੀ ਮੇਹਰਾ ਪੰਜਾਬ ਏਂਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ ਮੈਂ ਹੀ 01 ਅਪ੍ਰੈਲ, 2020 ਦੇ ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ ਦੇ ਰੂਪ ਮੌਕੇ 'ਤੇ ਕਾਰ੍ਯਾਤ ਥੇ। ਉਨ੍ਹਾਂਨੇ ਪੰਜਾਬ ਏਂਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ ਦੇ ਹੀ ਵਰ਷ 1988 ਮੈਂ ਅਪਨਾ ਬੈਂਕਿੰਗ ਕੈਰੀਅਰ ਆਰੰਭ ਕਿਯਾ ਥਾ। ਪੀਏਸਬੀ ਪਟਿਆਲਾ ਦੀ ਓਰੋ ਦੇ ਆਪਕੀ ਬਧਾਈ ਏਂਵੇਂ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਏ।

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁਹੱਲਾ

ਬੈਂਕ ਦੀ ਹਿੰਦੀ ਤਿਮਾਹੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ 'ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅਨੁਕੂਲ' ਦੇ ਜੂਨ 2023 ਅੰਕ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮੁਹੱਲਾ ਸ਼ੰਸਦੀਵ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਸਮਿਤੀ ਦੀ ਤੀਜੀ ਉਪ-ਸਮਿਤੀ ਦੇ ਮਾਨਨੀਅਤ ਸਾਫ਼ਟਵੇਰ ਦੇ ਕਾਰ ਕਮਲਾਂ ਦੇ ਕਿਧੁਕ ਦੇ ਸਾਥ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਅਵਸਾਰ ਪਰ ਸਮਿਤੀ ਦੀ ਸਾਫ਼ਟਵੇਰ ਮੈਂ ਡਾਕਤ ਰਾਮਦਾਨ ਮੁਖਾ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਗਜਰਾਜ ਦੇਵੀ ਸਿੰਘ ਗਕੂਰ, ਆਂਚਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਜਾਂਧਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਸੁਧੀਂਦਰ ਬਾਜਪੇਹੀ, ਮੁਖਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ-ਭਾਰਤੀ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਖਿਲ ਸ਼ਾਮ ਉਪਾਧਿਕ ਹਨ।

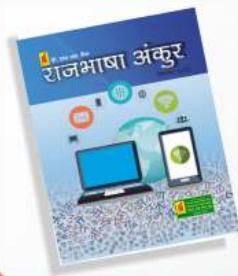
ਪੰਜਾਬ ਏਣਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ

ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਾਲਿਆ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਆਗ ਕੀ ਹਿੰਦੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ

ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ

(ਕੇਵਲ ਆਂਤਰਿਕ ਵਿਤਰਣ ਹੇਤੁ)

ਬੈਂਕ ਹਾਊਸ, ਪ੍ਰਥਮ ਤਲ, 21, ਰਾਜੇਨਦ੍ਰ ਪਲੇਸ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ-110 008

ਸਿਤਾਂਬਰ 2023

ਮੁੱਖ ਸਂਰਕਕ

ਸ਼੍ਰੀ ਸ਼ਵਲੁਪ ਕੁਮਾਰ ਸਾਹਾ
ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਿਦੇਸ਼ਕ ਏਵਾਂ ਮੁੱਖ ਕਾਰਧਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ

ਸਂਰਕਕ

ਡਾਕੀ. ਰਾਮਯਸ ਯਾਦਵ
ਕਾਰਧਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ

ਸ਼੍ਰੀ ਰਹਿ ਮੇਹਰਾ

ਕਾਰਧਕਾਰੀ ਨਿਦੇਸ਼ਕ

ਮੁੱਖ ਸਾਂਪਾਦਕ

ਸ਼੍ਰੀ ਗਜ਼ਦਾਜ ਦੇਵੀ ਸਿੰਘ ਠਾਕੁਰ
ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸਹ ਮੁੱਖ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਕਾਰੀ

ਸਾਂਪਾਦਕ ਵ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ

ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਖਿਲ ਸ਼ਾਮਫ
ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ)

ਸਾਂਪਾਦਕ ਮੰਡਲ

ਸ਼੍ਰੀ ਦੇਵੇਨਦ੍ਰ ਕੁਮਾਰ, ਵਰਿਸ਼ ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ)
ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਭਾਰਤੀ, ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ)
ਸ਼੍ਰੀ ਮੋਹਨ ਲਾਲ, ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਕਾਰੀ
ई-ਮੈਲ : ho.rajbhasha@psb.co.in
ਪੰਜੀਕਰਣ ਸੰਨ: ਏਫ.2(25) ਪ੍ਰੈਸ. 91
(ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਤਿਥਿ : 30/10/2023)

'ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ' ਮੈਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਮੈਂ ਦਿਏ ਗਏ ਵਿਚਾਰ, ਸੰਬੰਧਿਤ ਲੇਖਕਾਂ ਕੇ ਅਪਨੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਏਣਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ ਕਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦੇ ਸੱਭਾਮਤ ਹੋਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸਾਮਗ੍ਰੀ ਕੀ ਮੌਲਿਕ ਏਵਾਂ ਕੋਪੀਰਾਇਟ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਭੀ ਲੇਖਕ ਸ਼ਬਦ ਉਤਰਦਾਵੀ ਹੈਂ।

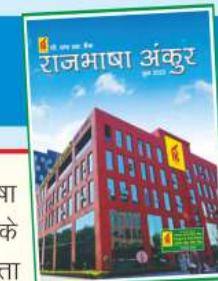
ਮੁਦ्रਕ : ਬੀ.ਏਮ. ਑ਫਸੈਟ ਪ੍ਰਿੰਟਰਸ

ਏਚ-37, ਸੇਕਟਰ 63, ਨੋਏਡਾ, ਉਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ - 201301
ਫੋਨ ਨੰ. : 0120 4111952, 9811068514
ਈ-ਮੈਲ: bmoffsetprinters@gmail.com

ਵਿ਷ਯ-ਸੂਚੀ

ਕ੍ਰ.ਸਨ.	ਵਿਵਰਣ	ਪ੃ਛ ਸੰ.
1	ਸੰਪਾਦਕ ਮੰਡਲ/ਵਿ਷ਯ-ਸੂਚੀ	1
2	ਆਪਕੀ ਕਲਮ ਸੇ	2
3	ਸੰਪਾਦਕੀਯ	3
4	ਹਿੰਦੀ ਦਿਵਸ ਕੇ ਅਵਸਰ ਪਰ ਮਾਨਨੀਧ ਗ੍ਰਹ ਮੰਤੀ ਜੀ ਕਾ ਸਨੌਰ	4-5
5	ਭਾਰਤ ਕੀ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਮੈਂ ਲਿਪਿ ਵਿਮਰਸ਼	6-9
6	ਸੰਸਦੀਧ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਸਮਿਤਿ ਕੀ ਤੀਸਰੀ ਤੁਪ ਸਮਿਤਿ ਕਾ ਰੱਚੀ ਦੌਰਾ	10-11
7	ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੀ ਔਰ ਆਜ਼ਾਦੀ ਕਾ ਅਮ੃ਤ ਮਹੋਤਸਵ	12-13
8	ਪ੍ਰਸਾਸਨਿਕ ਹਿੰਦੀ ਕੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਅਭਿਲਕਸ਼ਣ	14-15
9	ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਆਂ ਮੈਂ ਹਿੰਦੀ ਪਖਵਾਡਾ ਸਮਾਰੋਹ 2023	16-17
10	ਗ੍ਰਾਹਕ ਕੇ ਮੁਖ ਸੇ	18
11	ਡਿਜਿਟਲੀਕਰਣ ਔਰ ਹਿੰਦੀ/ ਕਾਰ੍ਟੂਨ-ਕੋਨਾ	19-21
12	ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਾਲਿਆ ਮੈਂ ਹਿੰਦੀ ਪਖਵਾਡਾ ਸਮਾਰੋਹ 2023	22-23
13	ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ	24-25
14	ਨਵੀਂ ਸ਼ਾਖਾਏ	26-27
15	ਜੀਵਿਕਾ ਔਰ ਵਿਕਾਸ ਕੀ ਦਿਸ਼ਾ ਮੈਂ ਭਾਰਤ @ 2025	28-30
16	ਕਾਨੂੰਨੀ ਭਾਸ਼ਾਏ ਔਰ ਉਸਕਾ ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦ	31-33
17	ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਤਪਲਖਿਆਂ	34-35
18	ਇ ਸੇ ਇਮਲੀ-ਖਵਟੀ ਮੀਠੀ ਇਮਲੀ	36-37
19	ਹਿੰਦੀ ਕਾਰਧਕਾਰੀ ਅਧਿਕਾਰੀ	38-39
20	ਕਾਵਿ-ਮੰਜੂਸ਼	40-41
21	ਪੀਏਮ ਵਿਸ਼ਵਕਰਮਾ ਯੋਜਨਾ	42-44

ਆਪਕੀ ਕਲਮ ਦੇ.....

ਪ੍ਰਤੇਕ ਤਿਮਾਹੀ ਕੋ ਮੁੜ੍ਹੇ ਇਸ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕਾ ਨਨਿਆਮਿਰਾਮ ਝੰਟਜਾਰ ਰਹਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰ ਭੀ ਯਹ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਪਢਨੇ ਕਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਾ। ਸਭੀ ਆਲੋਖ ਅਪਨੇ ਆਪ ਮੇਂ ਰੋਚਕ ਔਰ ਸਾਰਗਰਮਿਤ ਹਨ। ਖਾਸਕਰ, ਬੈਂਕਿੰਗ ਔਰ ਸਾਇਬਰ ਸੁਰਕਾ, ਸਥਾਪਨਾ ਦਿਵਸ ਪਰ ਵਿਮਿਨ ਸੰਕੁਤਿਆਂ ਕੀ ਝਲਕ, ਈ—ਕੋਮਰਸ ਔਰ ਜੇਮ ਪੋਰਟਲ, ਸਾਂਪਰਕ ਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੀ ਔਰ ਇਲੇਕਟ੍ਰੋਨਿਕ ਸੰਚਾਰ ਮਾਧਿਮ ਆਦਿ ਪਰ ਲੇਖ ਰੋਚਕ ਔਰ ਜ਼ਾਨਵਰਧਕ ਲਗੇ। ਸ਼ਿਵਸਾਰਣ ਕੁਮਾਰ ਸ਼ਿਵ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਕਹਾਨੀ 'ਮੁੜ੍ਹੇ ਑ਫਿਸ ਜਾਨਾ ਹੈ' ਭੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਰੋਚਕ ਲਗੀ। ਹਮਾਰੇ ਅੰਚਲ—ਨੋਏਡਾ ਕੇ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਸੰਬੰਧੀ ਉਪਲਬਿਧਿਆਂ ਕੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਮੈਂ ਵਿਸ਼ਤ੍ਰਤ ਸਥਾਨ ਦੇਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਅੰਚਲ—ਨੋਏਡਾ ਕੀ ਤਰਫ ਸੇ ਸਾਂਪਾਦਕ ਮੰਡਲ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਆਭਾਰ!

—ਨਿਵੇਦ ਕੁਮਾਰ ਪਾਣਡੇਯ
ਆਂਚਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਨੋਏਡਾ

'ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ' ਕਾ ਜੂਨ 2023 ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁਆ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਬੇਹਦ ਹੀ ਆਕਾਰਣ ਬਨ ਪਈ ਹੈ। ਇਸ ਨਵੀਨ ਅੰਕ ਮੈਂ ਵਿ਷ਯਾਂ ਕੀ ਸਮਾਵੇਸ਼ ਬਹੁਤ ਹੀ ਅਚਾਹਾ ਹੈ। ਏਕ ਓਰ 'ਬੈਂਕਿੰਗ ਔਰ ਸਾਇਬਰ ਸੁਰਕਾ' ਹਮੇਂ ਸਾਇਬਰ ਕ੍ਰਾਇਸ਼ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਤੀ ਹੈ, ਵਹੀਂ ਮੇਰੀ ਇੰਡੌਰ/ਮਹੂ ਯਾਤਰਾ ਹਮੇਂ ਪੂਰਾ ਇੰਡੌਰ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਾਤੀ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਸਤੰਬਰ 'ਜ਼ਾਰ ਸੋਚਿਏ' ਹਮੇਂ ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਰੁਚਿ ਕੋ ਵਕ਼ਿਗਤ ਸੰਬੰਧਾਂ ਸੇ ਦੂਰ ਰਖਨੇ ਕੀ ਹਿਦਾਯਤ ਦੇਤੀ ਹੈ। ਸਾਥ ਹੀ 'ਕਾਵਿ—ਮੰਜੂਸ਼ਾ' ਮੈਂ ਕਵਿਤਾਏਂ ਬਢੇ ਹੀ ਸਜੀਵ ਚਿਤ੍ਰਣ ਕੇ ਸਾਥ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੁਲ ਮਿਲਾਕਰ 'ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ' ਕਾ ਯਹ ਨਵੀਨ ਅੰਕ ਬਡਾ ਹੀ ਰੁਚਿਕਰ ਏਵਾਂ ਜ਼ਾਨਵਰਧਕ ਹੈ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੀ ਸੁੱਦਰ ਪ੍ਰਸਤੁਤਿ ਹੇਠੁ ਸਾਂਪਾਦਕ ਮੰਡਲ ਕੋ ਅਸ਼ੇ਷ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਏਂ!

—ਲਾਲਰੇਮਥਾਂਗ ਹਮਾਰ
ਆਂਚਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਗੁਵਾਹਾਟੀ

ਹਮੇਂ ਹਿੰਦੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਪੀ. ਏਣਡ ਏਸ. ਬੈਂਕ 'ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ' ਕਾ ਜੂਨ, 2023 ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁਆ। ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਮਾਗ ਦੁਆਰਾ ਅਨ੍ਯ ਵਿਮਾਗਾਂ ਕੀ ਰਚਨਾਓਂ ਕੀ ਸਮਿਲਿਤ ਕਰਨਾ ਏਕ ਸਾਹਮਨੀਧ ਕਦਮ ਹੈ ਔਰ ਹਮੇਂ ਧਿਆਨ ਹੈ ਕਿ ਯਹ ਔਰ ਭੀ ਤੁਨਨਤੀ ਕੀ ਓਰ ਬਢੇਗੀ।

ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਬੇਹਦ ਹੀ ਰੁਚਿਕਰ ਏਵਾਂ ਜ਼ਾਨਵਰਧਕ ਹੈ। ਯਹੁੰ ਏਕ ਓਰ ਮਾਨਨੀਧ ਵਿਤ ਮੰਤ੍ਰੀ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਨਿਰਮਲਾ ਸੀਤਾਰਾਮਨ ਜੀ ਦੁਆਰਾ ਨਾਲ ਕੋਪੋਰੇਟ ਕਾਰਾਈਲਿਅ ਕੇ ਉਦਘਾਟਨ ਕਾ ਦ੍ਰਵਧ ਹੈ ਤੋ ਵਹੀਂ ਦੂਸਰੀ ਤਰਫ ਸੰਸਦੀਧ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਸਮਿਤੀ ਕੀ ਤੀਸਰੀ ਉਪਸਮਿਤੀ ਕੀ ਬੈਠਕ ਕਾ ਚਿਤ੍ਰਣ ਏਵਾਂ ਵਰਨ। ਬੈਂਕਿੰਗ ਔਰ ਸਾਇਬਰ ਸੁਰਕਾ ਜੈਸੇ ਵਿ਷ਯ ਹੈਂ ਤੋ ਈ—ਕਾਮਰਸ ਔਰ ਜੇਮ ਪੋਰਟਲ ਕੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਭੀ। ਨਈ ਸ਼ਾਖਾਓਂ ਕੀ ਚਿਤ੍ਰ ਭੀ ਹੈਂ ਔਰ ਹਮ ਸਾਬਕੇ ਚਹੇਤੇ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਜਿੰਦਰ ਸਿੰਹ ਬੇਵਲੀ ਜੀ ਕੀ ਇੰਡੌਰ/ਮਹੂ ਯਾਤਰਾ ਕਾ ਲੇਖ ਭੀ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਵਿਵਿਧ ਵਿ਷ਯਾਂ ਕੀ ਨਿਹਿਤ ਕਿਏ ਹੁਏ ਹੈਂ ਔਰ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੀ ਸਭੀ ਗੁਣ ਇਸਮੇਂ ਵਿਦ੍ਯਮਾਨ ਹੈਂ।

—ਮਲਕੀਤ ਸਿੰਹ
ਆਂਚਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਪਟਿਆਲਾ

ਆਪਕੇ ਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰੇ਷ਿਤ ਬੈਂਕ ਕੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ 'ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ' ਕਾ ਜੂਨ 2023 ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁਆ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੀ ਸਾਰਗਰਮਿਤ ਸੰਕਲਨ, ਕੁਸ਼ਲ ਸਮਾਵਾਦਨ, ਗੁਣਵਤਾ ਸਮਾਵਾਦਨ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਕੇ ਲਿਏ ਸਮਾਵਾਦਕ ਮੱਡਲ ਅਮਿਨਨਦਨੀਧ ਹੈ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਮੈਂ ਬੈਂਕ ਕੀ ਵਿਮਿਨ ਯੋਜਨਾਏਂ, ਗਤਿਵਿਧਿਆਂ, ਵਿਤੀਧੀ—ਬੈਂਕਿੰਗ ਆਲੋਖਾਂ ਕੀ ਸਾਥ ਯਹ ਅੰਕ ਰੁਚਿਕਰ, ਜ਼ਾਨਵਰਧਕ ਔਰ ਲੋਕੋਪਧੋਗੀ ਹੈ।

ਅੰਕ ਔਰ ਭਾਸ਼ਾ ਸਹੋਦਰ ਹੈਂ। ਅੰਕੋਂ ਕਾ ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਮਾਨਵ ਜੀਵਨ ਮੈਂ ਆਰਥਿਕ ਸਕ਷ਮ ਬਨਾਤਾ ਹੈ ਜਾਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਕਾ ਸਾਮਂਜਸ਼ ਸਾਮਾਜਿਕ ਸਮਾਵਾਦਨ ਕੀ ਸਮੁੱਦ੍ਰ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਬੈਂਕ ਕੀ ਹਿੰਦੀ ਗਤਿਵਿਧਿਆਂ ਕੀ ਯਹ ਏਕ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਲਿਪਿਬੰਦ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ ਹੈ। ਸਮਧ ਕੀ ਪਰਤ ਪਰ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੀ ਸਾਹਿਤਿ ਯਹੁੰ ਵਿਸ਼ਾਮ ਕਰੇਗ। ਭਵਿ਷ਾ ਜਾਕ ਆਜ ਕੀ ਵਰਤਮਾਨ ਕੀ ਅਪਨੇ ਅਤੀਤ ਕੀ ਸ਼ਵਰੂਪ ਮੈਂ ਕੁਰੇਦੇਗਾ ਤੋ ਹਰ ਅਕਸਰ ਹਰ ਸ਼ਬਦ ਅਪਨੇ—ਅਪਨੇ ਸੰਸਕਰਣ ਮੈਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਕਹੇਗਾ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੀ ਪਨ੍ਨਾਂ ਕੀ ਅਕਸਰੋਂ ਸੇ ਪੁਨ: ਹਿੰਦੀ ਅੰਕੁਰਿਤ ਹੋ ਕਰ ਪਨਪਤੀ ਜਾਏਗੀ।

ਆਪ ਸਭੀ ਕਾ ਪ੍ਰਯਾਸ ਅਦਭੁਤ ਹੈ। ਪਰਸਪਰ ਸਾਮਂਜਸ਼ ਇਸ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੀ ਪ੍ਰਤੇਕ ਪ੍ਰਵਾਨਗ ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਸਮਾਵਾਦਕ ਮੱਡਲ ਕੀ ਸਾਧੁਵਾਦ ਕਾਸ਼ੀ ਕੀ ਗੁੰਗਾ ਤਟ ਸੇ।

—ਧਰਮ ਨਾਥ ਚਤੁਰੰਦੀ
ਸਦਸ਼ਾ : ਸਾਂਧੂਕ ਹਿੰਦੀ ਸਲਾਹਕਾਰ ਸਮਿਤੀ
ਕੇਂਦ੍ਰੀਧ ਵਿਤ ਮੰਤ੍ਰਾਲਾਵ (ਰਾਜਸ਼ਵ) ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ

ਹਮੇਂ ਬੈਂਕ ਕੀ ਤਿਮਾਹੀ ਹਿੰਦੀ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਪੀ. ਏਣਡ ਏਸ. ਬੈਂਕ 'ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ' ਕਾ ਨਵੀਨਤਮ ਅੰਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁਆ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੀ ਨਵੀਨਤਮ ਅੰਕ ਮੈਂ ਸਮਿਲਿਤ ਸਮਸਾਮਿਕ ਲੇਖ ਯਥਾ ਸ਼ੂਨ੍ਯ ਕਾਰਬਨ ਉਤਸਰ੍ਜਨ ਕੀ ਓਰ ਭਾਰਤ ਕੀ ਬਢਤੇ ਕਦਮ, ਹਮਾਰੀ ਬੇਡਿਆਂ, ਮੇਰੀ ਇੰਡੌਰ/ਮਹੂ ਯਾਤਰਾ ਤਥਾ ਈ—ਕੋਮਰਸ ਔਰ ਜੇਮ ਪੋਰਟਲ ਅਤ੍ਯੰਤ ਰੋਚਕ ਵ ਸਮਗਰੀ ਹੈਂ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਲੇਖਾਂ ਤਥਾ ਵਿਮਿਨ ਗਤਿਵਿਧਿਆਂ ਕੀ ਛਾਇਚਿਤ੍ਰਾਂ ਕੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੋਨੇ ਸੇ ਪਾਠਕਾਂ ਕੀ ਉਤਸਾਹਵਰਧਨ ਸ਼ਵਾਭਾਵਿਕ ਹੈ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਮੈਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਵਿਤਾ ਸਡਕ ਪਰ ਬਚਪਨ, ਪਲਾਸਿਟਿਕ, ਕੁਛ ਰਹ ਤੋ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਆਦਿ ਕੀ ਲਿਏ ਸਭੀ ਲੇਖਕਾਂ ਕੀ ਸਾਧੁਵਾਦ।

ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੀ ਉਤਕੁ਷ਟ ਸਾਜ—ਸਜ਼ਾ ਏਵਾਂ ਵਿ਷ਯ—ਵਸਤੁ ਕੀ ਚਧਨ ਕੀ ਲਿਏ ਸਾਂਪਾਦਕ ਮੱਡਲ ਕੀ ਹਾਰਿੰਦਿਕ ਬਧਾਈ। 'ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ' ਕੀ ਉਜ਼ਜਲ ਭਵਿ਷ਾ ਕੀ ਲਿਏ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਏਂ।

—ਸਾਂਜੀਵ ਲਾਲ ਸ਼੍ਰੀਵਾਸਤਵ
ਆਂਚਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਗੁਰੂਗ੍ਰਾਮ

ਸੰਪਾਦਕੀਯ

ਸੁਧੀ ਪਾਠਕਗਣ,

ਰਾ਷ਟ੍ਰੀਯਕ੃ਤ ਬੈਂਕਾਂ ਮੋਹਾਜਿਤ ਕਿਏ ਜਾਨੇ ਵਾਲੇ ਪਾਵਨ ਪਰ्व, ਹਿੰਦੀ ਪਖਵਾੜਾ—2023 ਕੋ ਸਮਾਹਿਤ ਕਰਤਾ ਹੁਆ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਰ ਕਾ ਯਹ ਅੰਕ ਆਪਕੇ ਸਮਝ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨ ਹੈ। ਵਿਭਿੰਨ ਆਯੋਜਨਾਂ ਕੇ ਸਾਥ ਦੇਸ਼ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੇ ਜੁੜਾ ਯਹ ਪਰਵ ਅਪਨੇ ਆਪ ਮੈਂ ਅਨੁਪਮ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਕੇਵਲ ਅਮਿਵਾਤਿ ਯਾ ਸੰਚਾਰ ਕਾ ਮਾਧਿਅਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ਵਰਨ् ਯਹ ਹਮਾਰੀ ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਕਾ ਅਭਿੰਨ ਅੰਗ ਹੈ। ਇਕ ਸ਼ਸਤਰ ਵਾਹਿਕਾ ਕੇ ਰੂਪ ਮੋਹ ਭਾਸ਼ਾ, ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਕੋ ਇਕ ਪੀਢੀ ਸੇ ਦੂਜੀ ਪੀਢੀ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਤੀ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਕੋ ਜੀਵਿਤ ਰਖਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਭਾਸ਼ਾ ਕਾ ਜੀਵਿਤ ਰਹਨਾ ਅਨਿਵਾਰ੍ਧ ਹੈ। ਸ਼ਵਤਤ੍ਰਤਾ—ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕੇ ਲਿਏ ਰਾ਷ਟ੍ਰੀਯ ਚੈਤਨਾ ਔਰ ਉਸਕੇ ਬਾਦ ਪ੍ਰਾਂਤਾਂ ਕੇ ਏਕੀਕਰਣ ਮੋਹ ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸਵੰਧਿਤ ਹੈ, ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਇਸੀ ਮਹਤਤਾ ਕੋ ਦੇਖਤੇ ਹੁਏ ਇਸੇ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਕਾ ਦਰਜਾ ਦਿਯਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਬੈਂਕਾਂ ਕੀ ਬਾਤ ਕਰੋਂ ਤੋ ਅਨੇਕ ਵਰ਷ਾਂ ਮੋਹ ਯਹ ਇਕ ਐਸਾ ਮਾਧਿਅਮ ਰਹਾ ਹੈ ਜੋ ਆਮਜਨ ਸੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਕੀ ਯੋਜਨਾਓਂ ਕੋ ਕਿਸੀ ਨ ਕਿਸੀ ਰੂਪ ਮੋਹ ਕ੍ਰਿਆਨਿਤ ਕਰਤਾ ਹੈ ਔਰ ਯਹੀ ਕਾਰਣ ਰਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਵਤਤ੍ਰਤਾ—ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕੇ ਬਾਦ ਕੁਛ ਬੈਂਕਾਂ ਕੀ ਰਾ਷ਟ੍ਰੀਯਕਰਣ ਕਿਯਾ ਗਿਆ। ਰਾ਷ਟ੍ਰੀਯਕਰਣ ਕੇ ਪਸ਼ਚਾਤ ਯਹ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿਯਾ ਗਿਆ ਕਿ ਹਮੇਂ ਜਨਸੇਵਾ ਕਰਤੇ ਹੁਏ ਲਾਭਾਰਜਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਨਿਯਮ 1976 ਕੇ ਬਾਦ ਯਹ ਸਪਣਾ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਬੈਂਕ, ਕੇਂਦ੍ਰੀਯ ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਆਂ ਕੇ ਅੰਤਰਗਤ ਮਾਨੀ ਜਾਏਗੀ ਔਰ ਨਿਯਮਾਂ ਕੇ ਅਨੁਰੂਪ ਕਾਰ੍ਯ ਕਰਤੇ ਹੁਏ ਜਨਸੇਵਾ ਔਰ ਲਾਭਾਰਜਨ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਿਯਾ ਜਾਏਗਾ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਕੇ ਸਤਰ ਪਰ ਭੀ ਹਿੰਦੀ ਦਿਵਸ ਸਮਾਰੋਹ ਕਾ ਆਯੋਜਨ ਮਹੱਤਵ ਸੇ ਕਿਯਾ ਜਾ ਰਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਕ੍ਰਮ ਮੋਹ ਅਥ ਤਕ ਵਾਰਾਣਸੀ, ਸੂਰਤ ਤਥਾ ਪੁਣੇ ਮੋਹ ਅਖਿਲ ਭਾਰਤੀਯ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਸਮੇਲਨ ਕਾ ਆਯੋਜਨ ਕਿਯਾ ਗਿਆ। ਤਾਪਤਾ ਯਹ ਹੈ ਕਿ ਜਵਾਬ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਇਤਨੇ ਬਡੇ ਸਤਰ ਪਰ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੀ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ—ਪ੍ਰਸਾਰ ਕੋ ਸੂਰਤ ਰੂਪ ਦੇ ਰਹਾ ਹੈ ਤੋ ਹਮ ਭੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੇ ਪ੍ਰਤਿ ਅਪਨੇ ਦਾਇਤਿਆਂ ਔਰ ਕਰਤਵਿਆਂ ਕੋ ਨਿਰਵਹਨ ਕਰੋਂ।

ਪਤ੍ਰਿਕਾ, ਬੈਂਕ ਕੀ ਕਾਰ੍ਯ—ਸੰਸਕ੍ਰਤਿ ਸੇ ਪਰਿਚਿਆ ਕਰਾਨੇ ਕਾ ਔਰ ਪਾਠਕਾਂ ਸੇ ਜੁੜਨੇ ਕਾ ਲਾਲੁ ਪ੍ਰਯਾਸ ਹੈ। ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੇ ਇਸ ਅੰਕ ਮੋਹ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੀ ਸੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਭਿੰਨ ਲੇਖ, ਕਵਿਤਾਏਂ, ਕਾਰਟੂਨ—ਕੋਨਾ, ਹਿੰਦੀ ਅਨੁਵਾਦ ਸਹਿਤ ਉਦੂ ਭਾਸ਼ਾ ਕੇ ਲੇਖ ਤਥਾ ਅਨ੍ਯ ਸਮਸਾਮਿਕ ਲੇਖ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੈਂ। ਬੈਂਕ ਕੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਆਂ ਤਥਾ ਸਮਸਤ ਆਚਲਿਕ ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਆਂ ਮੋਹ ਆਯੋਜਿਤ ਹਿੰਦੀ ਪਖਵਾੜਾ—2023 ਕੀ ਗਤਿਵਿਧਿਆਂ ਵਿਸ਼ੇ ਰੂਪ ਸੇ ਸੰਕਲਿਤ ਕੀ ਗਈ ਹੈ।

ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੀ ਯਹ ਅੰਕ ਆਪਕੋ ਕੈਸਾ ਲਗਾ, ਇਸ ਵਿ਷ਯ ਮੋਹ ਅਵਸਥ ਅਵਗਤ ਕਰਾਏ। ਪਾਠਕਾਂ ਕੀ ਓਰ ਸੇ ਹਮੇਂ ਨਿਰਾਂਤਰ ਮਿਲਨੇ ਵਾਲੀ ਪ੍ਰਤਿਕਿਆਏਂ ਹਮਾਰਾ ਉਤਸਾਹਵਰਧਨ ਕਰਨੇ ਕੇ ਸਾਥ—ਸਾਥ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੇ ਲਿਏ ਦਰਘਣ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਭੀ ਨਿਭਾਤੀ ਹੈ ਜਿਸਦੇ ਹਮੇਂ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੀ ਕਮਿਆਂ ਤਥਾ ਪਾਠਕਾਂ ਕੀ ਅਪੇਕ਼ਾਏਂ ਜ਼ਾਤ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਆਸਾ ਹੈ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ਕੀ ਯਹ ਅੰਕ ਆਪਕੋ ਅਵਸਥ ਪਸੰਦ ਆਏਗਾ।

(ਗਜ਼ਰਾਜ ਦੇਵੀ ਸਿੰਘ ਠਾਕੁਰ)
ਮੁਖਾਂ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਕਾਰੀ

ਅਮਿत ਸ਼ਾਹ
ਗੁਰੂ ਮੰਤ੍ਰੀ ਏਵਾਂ ਸਹਕਾਰਿਤਾ ਮੰਤ੍ਰੀ
ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ

ਪ੍ਰਿਯ ਦੇਸ਼ਵਾਸਿਯੋ!

ਆਪ ਸਾਬ ਕੋ ਹਿੰਦੀ ਦਿਵਸ ਕੀ ਹਾਰਦਿਕ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਏँ।

ਭਾਰਤ ਭਾ਷ਿਕ ਵਿਵਿਧਤਾ ਕਾ ਦੇਸ਼ ਰਹਾ ਹੈ। ਦੁਨਿਆ ਕੇ ਸਾਬਸੇ ਬਡੇ ਲੋਕਤਂਤਰ ਕੀ ਭਾ਷ਿਕ ਵਿਵਿਧਤਾ ਕੋ ਏਕਤਾ ਕੇ ਸੂਤਰ ਮੌਂ ਪਿਰੋਨੇ ਕਾ ਨਾਮ 'ਹਿੰਦੀ' ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਪਨੀ ਪ੍ਰਵ੃ਤਿ ਸੇ ਹੀ ਇਤਨੀ ਜਨਤਾਂਤਰਿਕ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਇਸਨੇ ਭਾਰਤੀਯ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਔਰ ਬੋਲਿਅਂ ਕੇ ਸਾਥ—ਸਾਥ ਕਈ ਵੈਖਿਕ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਕੋ ਯਥੋਚਿਤ ਸਮਾਨ ਦੇਤੇ ਹੁਏ ਉਨਕੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲਿਅਂ, ਪਦਾਂ, ਵਾਕਿਆਵਾਂ ਔਰ ਵੈਧਾਕਰਣਿਕ ਨਿਯਮਾਂ ਕੋ ਆਤਮਸਾਤ ਕਿਯਾ ਹੈ।

ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੇ ਸਵਤਨਤਾ ਆਨਦੋਲਨ ਕੇ ਮੁਖਿਕਲ ਦਿਨਾਂ ਮੈਂ ਦੇਸ਼ ਕੋ ਏਕਤਾ ਕੇ ਸੂਤਰ ਮੈਂ ਬੱਧਨੇ ਕਾ ਅਮੂਲਪੂਰਵ ਕਾਰਘ ਕਿਯਾ। ਅਨੇਕ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਔਰ ਬੋਲਿਅਂ ਮੈਂ ਬੱਟੇ ਦੇਸ਼ ਮੈਂ ਐਕਧ ਭਾਵਨਾ ਸੇ ਪੂਰਬ ਸੇ ਪਾਖਿਚਮ ਔਰ ਉਤਤਰ ਸੇ ਦਕਿਣ ਤਕ ਸਵਤਨਤਾ ਕੀ ਲਡਾਈ ਕੋ ਆਗੇ ਬਢਾਨੇ ਮੈਂ ਸਵਾਦ ਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਮਹਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਰਹੀ। ਇਸੀਲਿਏ, ਲੋਕਮਾਨਾਂ ਤਿਲਕ ਹੋਂ, ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਹੋਂ, ਲਾਲਾ ਲਾਜਪਤ ਰਾਯ ਹੋਂ, ਨੇਤਾਜੀ ਸੁਭਾ਷ਚੰਦ ਬੋਸ ਹੋਂ, ਰਾਜਗੋਪਾਲਾਚਾਰੀ ਹੋਂ; ਹਿੰਦੀ ਕੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਪੈਰਵੀਕਾਰਾਂ ਮੈਂ ਬਹੁਸੰਖਿਕ ਉਨ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ਾਂ ਕੇ ਲੋਗ ਥੇ, ਜਿਨਕੀ ਮਾਤ੍ਰਭਾਸ਼ਾਏਂ ਹਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਥੀਂ।

ਕਿਸੀ ਭੀ ਦੇਸ਼ ਕੀ ਮੌਲਿਕ ਸੋਚ ਔਰ ਸੂਜਨਾਤਮਕ ਅਭਿਵਧਿਕਿਤ ਸਹੀ ਮਾਯਨਾਂ ਮੈਂ ਸਿਰਫ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਕੀ ਅਪਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਮੈਂ ਹੀ ਕੀ ਜਾ ਸਕਤੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਿੰਛ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਭਾਰਤੋਂਦੁ ਹਰਿਸ਼ਚੰਦ ਨੇ ਲਿਖਾ ਹੈ ਕਿ, "ਨਿਜ ਭਾਸ਼ਾ ਉਨਨਤਿ ਅਹੈ, ਸਾਬ ਉਨਨਤਿ ਕੌ ਮੂਲ।" ਧਾਨੀ ਕਿ, ਅਪਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਉਨਨਤਿ ਹੀ ਸਭੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੀ ਉਨਨਤਿ ਕੀ ਮੂਲ ਹੈ। ਰਾ਷ਟ੍ਰ ਕੀ ਪਹਚਾਨ ਇਸ ਬਾਤ ਸੇ ਭੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸਨੇ ਅਪਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੋ ਕਿਸ ਸੀਮਾ ਤਕ ਮਜਬੂਤ, ਵਧਾਪਕ ਏਵਾਂ ਸਮੁੱਦਾ ਬਨਾਯਾ ਹੈ। ਯਹੀ ਕਾਰਣ ਹੈ ਕਿ ਸਵਤਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਕੇ ਬਾਦ ਸਵਿਧਾਨ ਨਿਰਮਾਤਾਓਂ ਨੇ ਅਨੁਚਛੇਦ 343 ਦ੍ਰਾਵਾ ਸੰਘ ਕੀ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਕੇ ਰੂਪ ਮੈਂ ਹਿੰਦੀ ਔਰ ਲਿਪਿ ਕੇ ਰੂਪ ਮੈਂ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਕੋ ਅਪਨਾਯਾ।

ਮਾਨਨੀਧ ਪ੍ਰਧਾਨਮੰਤ੍ਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਨਰੇਨਦ੍ਰ ਮੋਦੀ ਜੀ ਕੇ ਨੇਤ੍ਰਤਵ ਮੈਂ ਭਾਰਤੀਯ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਕੋ ਰਾ਷ਟ੍ਰੀਯ ਸੇ ਵੈਖਿਕ ਮੰਚਾਂ ਤਕ ਯਥੋਚਿਤ ਸਮਾਨ ਮਿਲਾ ਹੈ। ਹਮਾਰੀ ਸਭੀ ਭਾਰਤੀਯ ਭਾਸ਼ਾਏਂ ਔਰ ਬੋਲਿਅਂ ਹਮਾਰੀ ਸਾਂਸਕ੃ਤਿਕ ਧਰੋਹਰ ਹੈਂ।

ਅਪਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਮੌਜੂਦੀ ਹੁੰਦੀ ਅਵਾਂਛਨੀਯ ਬਾਤਾਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਨਹੀਂ ਲਗਤੀ। ਕਿਵੇਂ ਵਿਦਾਪਤਿ ਕੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਮੈਂ ਕਹੁੱਂ ਤੋਂ 'ਦੇਸਿਲ ਬਿਨਾ ਸਾਬ ਜਨ ਮਿਡਾ' ਯਾਨੀ ਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਮੇਂ ਜਨਾਂ ਕੀ ਸੀਠੀ ਲਗਤੀ ਹੈ। ਗ੍ਰਹ ਮੰਤਰਾਲਾਯ ਦਾ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਨਿਰਾਂਤਰ ਪ੍ਰਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹਦ ਸਾਮਾਨ ਸੀਠੀ ਭਾਰਤੀਯ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਕੀ ਆਧੁਨਿਕ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਮਾਧਿਅਮ ਦੀ ਅਤਿਆਧੁਨਿਕ ਔਰਤ ਵੈਡਾਨਿਕ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਅਨੁਕੂਲ ਉਪਯੋਗੀ ਬਨਾਵਾ ਜਾ ਸਕੇ।

ਸਰਕਾਰ ਔਰ ਜਨਤਾ ਦੀ ਬੀਚ ਭਾਰਤੀਯ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਮੈਂ ਸੰਵਾਦ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਜਨਕਲਾਣਕਾਰੀ ਯੋਜਨਾਓਂ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਤੌਰ ਪਰ ਲਾਗੂ ਕਿਯਾ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਦੁਨਿਆ ਦੀ ਸਾਬਦੀ ਬਡਾ ਲੋਕਤਤੰਤ੍ਰ ਜਨ-ਜਨ ਤਕ ਉਨਕੀ ਹੀ ਭਾਸ਼ਾ ਮੌਜੂਦੀ ਹਿਤ ਦੀ ਬਾਤ ਪਹੁੰਚਾਕਰ ਆਦਰਸ਼ ਲੋਕਤਤ੍ਰ ਦੀ ਨਿਰਮਾਣ ਦੀ ਸਾਬਦੀ ਅਚਾਨਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੋ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਇਸੀ ਉਦੇਸ਼ ਦੀ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਾਈਵੀਗਿਕੀ ਦੀ ਮਾਧਿਅਮ ਦੀ ਸਹਜ ਬਨਾਵਾ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਮੈਂ ਕਾਮ ਕਰਾਵਾ ਹੈ। ਫਿਜੀ ਮੌਜੂਦੀ ਸੰਪਨਨ 'ਵਿਸ਼ਵ ਹਿੰਦੀ ਸਮੇਲਨ' ਮੈਂ 'ਨ੍ਯੂਰਲ ਮਸ਼ੀਨ ਟ੍ਰਾਂਸਲੇਸ਼ਨ' ਦੀ ਸਾਥ ਇਸਦੀ ਨਾਲ ਕੰਠਸਥ 2.0 ਦੀ ਮੋਬਾਇਲ ਐਪ ਦੀ ਲੋਕਾਰਪਣ ਮੈਂ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਇੱਕ ਨਾਲ ਪਹਿਲਾਂ 'ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਬਦ ਸਿੰਘੁ' ਦੀ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਦੀ ਨਿਰਮਾਣ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਸ਼ਬਦਕੋਸ਼ ਮੈਂ ਸੰਵਿਧਾਨ ਦੀ 8ਵੀਂ ਅਨੁਸੂਚੀ ਮੈਂ ਅਧਿਸੂਚਿਤ ਭਾਰਤੀਯ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਰ ਇਸੇ ਨਿਰਾਂਤਰ ਸਮੱਝ ਕਿਯਾ ਜਾ ਰਹਾ ਹੈ। ਸਾਥ ਹੀ, ਵਿਭਾਗ ਨੇ 'ਲੀਲਾ ਹਿੰਦੀ ਪ੍ਰਵਾਹ' ਮੋਬਾਇਲ ਐਪ ਦੀ ਤੈਤੀਆਰ ਕਿਯਾ ਹੈ, ਜਿਸੇ ਅਪਨਾਕਰ ਵਿਭਿੰਨ ਭਾਸ਼ਾ-ਭਾਸ਼ਾ 14 ਭਾਰਤੀਯ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਦੀ ਮਾਧਿਅਮ ਦੀ ਅਪਨੀ-ਅਪਨੀ ਮਾਤ੃ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਦੀ ਸ਼ਤਰੀਯ ਹਿੰਦੀ ਨਿ:ਸ਼ੁਲਕ ਸੀਖ ਸਕਤੇ ਹਨ।

ਭਾਸ਼ਾ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੀ ਸਿਫ਼ਰ ਦੀ ਯਤਨ ਕਿਵੇਂ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਜਟਿਲਤਾ ਦੀ ਸਰਲਤਾ ਦੀ ਓਰਤੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਦੀ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਸਰਲ ਔਰ ਸੁਸ਼ੱਖਿ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਕਾਰਾਲਿਆ ਕਾਮਕਾਜ ਮੈਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਲਾਜ਼ਮ ਚਾਹਿਏ। ਟਿਪਣੀ, ਪਤਰਾਚਾਰ, ਈ-ਮੈਲ, ਵਿਡੀਓ ਆਦਿ ਦੀ ਲਿਏ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਦੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਖੇ ਵਾਕਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਚਲਨ ਬਢੇਗੀ।

ਹਮਾਰੇ ਲਿਏ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਸਿਫ਼ਰ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਨਹੀਂ, ਬਲਿਕ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰੀਯ ਸ਼ਵਾਮਿਮਾਨ ਵਿਖੇ ਦੀ ਸਾਂਸਕ੃ਤਿਕ ਗੈਰਵ ਦੀ ਵਿ਷ਿਆ ਹੈ। ਮੁੜ੍ਹੇ ਵਿਖਾਵ ਹੈ ਕਿ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਉਪਰੋਕਤ ਪ੍ਰਯਾਸਾਂ ਦੀ ਸਮੇਂ ਮਾਤ੃ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਦੀ ਆਤਮਸਾਤ ਕਰਾਵਾ ਹੈ। ਲੋਕਸਮਾਨ ਦੀ ਹਿੰਦੀ ਵਿਡੀਓ ਸਮੇਲਨ ਵਿਖੇ ਤਕਨੀਕਸਮਾਨ ਹੋਕਰ ਸੰਪਨਨ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਰੂਪ ਦੀ ਸਥਾਪਿਤ ਹੋਗੀ।

ਪੁਨਰਾਵਾਦ, ਆਪ ਸਾਬ ਦੀ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਦਿਵਸ ਦੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ੁਮਕਾਮਨਾਏਂ।

ਨਾਲ ਦਿਲੀ,
14 ਸਿਤਾਂਬਰ, 2023

(ਅਮਿਤ ਸ਼ਾਹ)

ਧਰਮ ਨਾਥ ਚतੁਰ्वੰਦੀ

ਭਾਰਤ ਕੀ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਮੌਜੂਦਾ ਲਿਪਿ ਵਿਮਰਸ਼

ਭਾਸ਼ਾ ਹਮਾਰੇ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਅਭਿਵਧਤਿ ਕੋ ਵਕਤ ਕਰਨੇ ਕਾ ਮੌਖਿਕ ਸਾਧਯਮ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਧਵਨਿਆਂ ਕੋ ਲਿਖਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਹਮ ਜਿਨ ਚਿੱਠੀਆਂ ਕਾ ਇਸ਼ਟੇਮਾਲ ਕਰਤੇ ਹੋਣੇ ਵਾਲੇ ਹਨ, ਵਹੀ ਅਭਿਵਧਤਿ ਕੀ ਲਿਖਿਤ ਸ਼ਵਰੂਪ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਲਿਪਿ ਕਹਲਾਤੀ ਹੈ। ਲਿਪਿ ਕਾ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਅਰਥ ਹੋਤਾ ਹੈ—ਲਿਖਿਤ ਯਾ ਚਿੱਤਰਿਤ ਕਰਨਾ। ਮਾਨਵ ਕੀ ਬੌਦਿਕ ਕ੃ਤਿ ਲਿਪਿ ਮਾਨਵ ਕੇ ਪ੍ਰਮੁਖ ਆਵਿ਷ਕਾਰਾਂ ਮੈਂ ਸੇ ਏਕ ਹੈ। ਮਾਨਵ—ਸਾਮ੍ਯਤਾ ਕੀ ਵਿਕਾਸ ਮੈਂ, ਵਾਣੀ ਕੀ ਬਾਦ ਲੇਖਨ ਕਾ ਹੀ ਸਾਬਦੇ ਅਧਿਕ ਮਹਤਵ ਹੈ। ਮਾਨਵ ਕੇ ਬੋਲਨੇ ਕੀ ਸ਼ੈਲੀ, ਏਕ—ਦੂਜੇ ਕੋ ਸਮਝਨੇ ਕੀ ਸਮਝ ਤਥਾ ਲਿਖਨੇ ਕੀ ਕਲਾ ਹੀ ਮਾਨਵਾਂ ਕੋ ਪਸ਼ੂਆਂ ਸੇ ਸ਼ੇ਷ ਬਨਾ ਦੇਤੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਭੀ ਲਿਪਿ ਅਧਿਕਾਰ (ਸਾਸਨ—ਸਤਾ) ਸੇ ਨਹੀਂ ਪਨਥੀ ਵਰਨ ਦੁਨਿਆ ਕੀ ਸਭੀ ਵਾਂਗਮਧ ਕੀ ਸਮਸਤ ਲਿਪਿਆਂ ਆਮ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਦੀਆਂ ਰੋਪੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ, ਜਿਸਕੀ ਫਸਲਾਂ ਉਸ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਕਲਪਵਕਥ ਹੈਂ ਆਜ ਭੀ।

ਹਮ ਨਾਦ, ਮਾਹੇਸ਼ਵਰ ਸੂਤ ਕੀ ਪਰਮਪਰਾ ਕੀ ਵਂਸ਼ਜ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਕਾ ਇਤਿਹਾਸ ਕਹੀਂ ਸੇ ਭੀ ਕੁਰੇਦ ਕਰ ਦੇਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੋ ਇਤਿਹਾਸ ਅਪਨੇ ਰਸਾਤਲ ਤਕ ਯਹੀ ਬਾਰ—ਬਾਰ ਕਹੇਗਾ ਕਿ ਲਾਖਾਂ ਵਰ਷ੀਆਂ ਮੈਂ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਭਾਸ਼ਾਏਂ ਔਰ ਸੈਕੜਾਂ ਲਿਪਿਆਂ ਬਸੀ—ਉਜ਼ਡੀ ਪਰ ਕੋਈ ਭੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕਿਸੀ ਭੀ ਸਮੁਦਾਯ ਕੀ ਸੰਪਤਿ ਕਿਸੀ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਕਈ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਕੀ ਲਿਪਿ ਏਕ ਜੈਸੀ ਹੀ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਪਰਸਪਰ ਕਿਸੀ ਏਕ ਭਾਸ਼ਾ ਨੇ ਕਿਸੀ ਦੂਜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਕਿਸੀ ਅਸਿਤਤਵਹੀਨ ਨਹੀਂ ਕਿਯਾ। ਯੂਨੈਸਕੋ ਕੀ ਏਕ ਸ਼ੋਧ ਕੀ ਅਨੁਸਾਰ ‘ਜਵ ਏਕ ਲਿਪਿ ਵਿਲੁਪਤ ਹੋਤੀ ਹੈ, ਤੋ ਉਸਕੇ ਸਾਥ—ਸਾਥ ਏਕ ਪੂਰੀ ਸੱਸਕੂਤ ਵਿਲੁਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਏਕ ਪੂਰਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵਿਲੁਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।’

ਭਾਰਤ ਕਾ ਪੁਰਾਲੇਖੀਅ ਇਤਿਹਾਸ ਕਹਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਭੀ ਭਾਰਤੀਅ ਲਿਪਿ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਲਿਪਿ ਸੇ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲਿਪਿ ਕੀ ਤੀਨ ਮੁਖ੍ਯ ਪਰਿਵਾਰ ਹੈਂ—‘ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪਿ’, ਉਤਰੀ ਔਰ ਪਾਂਡਿਤੀ ਭਾਰਤ ਜੈਸੇ ਹਿੰਦੀ, ਗੁਜਰਾਤੀ, ਬੰਗਾਲੀ, ਮਰਾਠੀ, ਡੱਗੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਆਦਿ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਕੀ ਆਧਾਰ ਹੈ। ‘ਡ੍ਰਿਵਿੜ ਲਿਪਿ’, ਤੇਲੁਗੁ ਔਰ ਕਨੱਡ ਕੀ ਆਧਾਰ ਹੈ। ‘ਗ੍ਰੰਥ ਲਿਪਿ’, ਤਮਿਲ ਔਰ ਮਲਿਆਲਮ ਜੈਸੇ ਡ੍ਰਿਵਿੜ ਭਾਸ਼ਾਓਂ ਕੀ ਉਪਖੰਡ ਹੈ। ਲਿਪਿ ਕਾ ਇਤਿਹਾਸ ਕ੍ਰਮ ਮੈਂ ਕ੍ਰਮਸ਼: ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਲਿਪਿ, ਸੌਂਧਰ ਲਿਪਿ, ਵੈਦਿਕ ਸੰਸਕੂਤ, ਸੰਸਕੂਤ, ਬ੍ਰਾਹਮੀ, ਪ੍ਰਾਕੂਤ, ਪਾਲੀ, ਖਰੋਣੀ, ਕੁਟੀਲਾਕਸ਼ਾਯ ਔਰ ਫਿਰ ਕੈਥੀ ਆਦਿ ਲਿਪਿ ਆਂਦੀ ਹੈ।

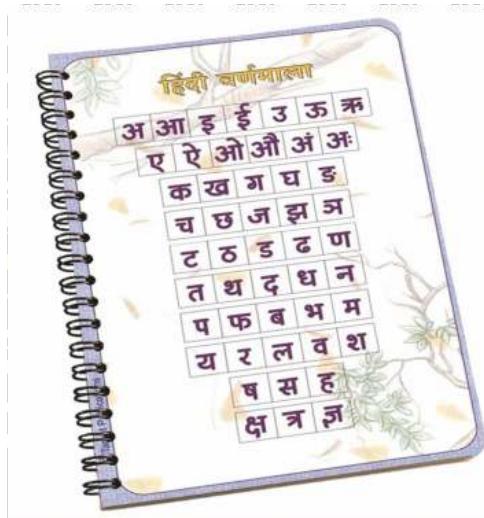
ਭਾਰਤ ਕੀ ਲਿਪਿ

ਵਿਸ਼ਵ ਕੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨਤਮ ਜ਼ਾਤ ਲਿਪਿ ‘ਸਿੰਧੁ ਲਿਪਿ’ ਹੈ। ਇਸੇ ‘ਸਿੰਧੁ—ਸਰਸ਼ਵਤੀ ਲਿਪਿ’ ਔਰ ‘ਹਡ਼ਪਾ ਲਿਪਿ’ ਭੀ ਕਹਤੇ ਹੋਣੇ। ਭਾਰਤ ਮੈਂ ਲਿਪਿ ਕੀ ਉਤਪਤਿ

ਹਡ਼ਪਾ ਸਾਮ੍ਯਤਾ ਸੇ ਅਨੁਸਾਨਿਤ ਕੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰਨ੍ਤੁ ਵਹ ਲਿਪਿ ਅਥ ਤਕ ਪਢੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕੀ ਹੈ। ਸਿੰਧੁ ਘਾਟੀ ਕੀ ਸਾਮ੍ਯਤਾ ਸੇ ਸੰਬੰਧਿਤ ਛੋਟੇ—ਛੋਟੇ ਸਨਕੇਤਾਂ ਕੀ ਸਮੂਹ ਕੀ ‘ਸਿੰਧੁ ਲਿਪਿ’ ਕਹਾ ਗਿਆ। ਕੁਛ ਇਤਿਹਾਸਕਾਰਾਂ ਕੀ ਕਹਨਾ ਹੈ ਕਿ ਯਹ ਲਿਪਿ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਲਿਪਿ ਕੀ ਪੂਰਵਰੀ ਹੈ। ਯਹ ਲਿਪਿ ਬੌਸਟ੍ਰੋਪੇਫੇਨ ਸ਼ੈਲੀ ਕੀ ਏਕ ਉਦਾਹਰਣ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਯਹ ਲਿਪਿ ਦਾਯੇ ਸੇ ਬਾਧੇ ਔਰ ਬਾਧੇ ਸੇ ਦਾਧੇ ਕੀ ਆਂਦੀ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਥੀ।

‘ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਲਿਪਿ’ ਏਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲਿਪਿ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਕੀ ਸਮਸਤ ਵਰਤਮਾਨ ਲਿਪਿਆਂ (ਅਰਬੀ—ਫਾਰਸੀ ਲਿਪਿ ਕੀ ਛੋਡਕਰ) ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਸੇ ਹੀ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਭਾਰਤਵੰਡੀ ਅਧਿਕਤਰ ਲਿਪਿਆਂ ਕੀ ਜਨਨੀ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਲਿਪਿ ਹੈ। ਤਿਕੜੀ, ਸਿੰਹਲੀ, ਕੋਰਿਯਾਈ ਤਥਾ ਦਕਖਿਣ—ਪੂਰ੍ਵ ਏਸ਼ਿਆ ਕੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਕੀ ਬਹੁਤ—ਸੀ ਲਿਪਿਆਂ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਸੇ ਹੀ ਜਨਨੀ ਹੈ। ਧਰਮ ਕੀ ਤਰਹ ਲਿਪਿਆਂ ਭੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਔਰ ਜਾਤਿਆਂ ਕੀ ਸੀਮਾਓਂ ਕੀ ਲਾਂਘਤੀ ਚਲੀ ਗਈ। 5ਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਾ ਪੂਰ੍ਵ ਸੇ 350 ਈਸਾ ਪੂਰ੍ਵ ਤਕ ਇਸਕਾ ਏਕ ਹੀ ਰੂਪ ਮਿਲਤਾ ਹੈ, ਲੇਕਿਨ ਬਾਦ ਮੈਂ ਇਸਕੇ ਦੋ ਵਿਭਾਜਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹੈਂ—ਉਤਰੀ ਧਾਰਾ ਵਿਕਿਤੀ ਧਾਰਾ। ਬਾਧੇ ਸੇ ਦਾਧੇ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਵਾਲੀ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਲਿਪਿ ਕੀ ਉਤਰੀ ਧਾਰਾ ਮੈਂ ਗੁਪਤ ਲਿਪਿ, ਕੁਟਿਲ ਲਿਪਿ, ਸ਼ਾਰਦਾ ਔਰ ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਕੀ ਰਖਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਥਾ ਦਕਖਿਣੀ ਧਾਰਾ ਮੈਂ ਤੇਲੁਗੁ, ਕਨੱਡ, ਤਮਿਲ, ਕਲਿੰਗ, ਗ੍ਰਥ, ਮਧ੍ਯ ਦੇਸ਼ੀ ਔਰ ਪਾਂਡਿਤੀ ਲਿਪਿ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈਂ। ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਬ੍ਰਾਹਮੀ ਲਿਪਿ ਕੀ ਉਤਕੁਣਕ ਉਦਾਹਰਣ ਸਮਾਟ ਅਸ਼ੋਕ ਦੀਆਂ ਈਸਾ ਪੂਰ੍ਵ ਤੀਜੀ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਮੈਂ ਬਨਵਾਈ ਗਏ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖਾਂ ਕੀ ਰੂਪ ਮੈਂ ਅਨੇਕ ਸਥਾਨਾਂ ਪਰ ਮਿਲਤੇ ਹੈਂ।

ਸਿੰਧੁ ਲਿਪਿ ਕੀ ਬਾਦ ‘ਖਰੋਣੀ ਲਿਪਿ’ ਭਾਰਤ ਕੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਲਿਪਿਆਂ ਮੈਂ ਸੇ ਏਕ ਹੈ। ਯਹ ਦਾਏਂ ਸੇ ਬਾਏਂ ਕੀ ਤਰਫ ਲਿਖੀ ਜਾਂਦੀ ਥੀ। ਕੁਲ 37 ਵਰਣੀਆਂ ਵਾਲੀ ਇਸ ਲਿਪਿ ਮੈਂ ਸਵਰਾਂ ਕੀ ਅਭਾਵ ਥਾ, ਯਹੀਂ ਤਕ ਕਿ ਮਾਤ੍ਰਾਏਂ ਔਰ ਸਹੂਲਤਾਕਾਵਰ ਭੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਤੇ ਹੈਂ। ‘ਸਾਹਵਾਜਗੜੀ’ ਔਰ ‘ਮਾਨਸੇਹਰਾ’ (ਪਾਕਿਸ਼ਟਾਨ) ਸਥਿਤ ਸਮਾਟ ਅਸ਼ੋਕ ਕੀ ਅਭਿਲੇਖ ‘ਖਰੋਣੀ ਲਿਪਿ’ ਮੈਂ ਹੈ। ਇਸਕਾ ਇਸ਼ਟੇਮਾਲ ਉਤਰ—ਪਾਂਡਿਤੀ ਭਾਰਤ ਕੀ ਗਾਂਧਾਰ ਸੰਸਕੂਤ ਮੈਂ ਕਿਯਾ ਜਾਂਦਾ ਥਾ ਔਰ ਇਸਲਿਏ ਇਸਕੋ ‘ਗਾਂਧਾਰੀ ਲਿਪਿ’ ਭੀ ਬੋਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਿਪਿ ਕੀ ਉਦਾਹਰਣ ‘ਪ੍ਰਸਤਰ ਸ਼ਿਲਾਵਾਂ’, ‘ਧਾਰਤੀ ਨਿਰਮਿਤ ਪਤ੍ਰਾਂ’, ‘ਭਾਂਡੀਆਂ’, ‘ਸਿਕਕਾਂ’, ‘ਮੂਰਿਆਂ’ ਤਥਾ ‘ਭੂਜਪਤ੍ਰ’ ਆਦਿ ਪਰ ਉਪਲਬਧ ਮਿਲੇ ਹੈਂ। ‘ਖਰੋਣੀ ਲਿਪਿ’ ਕੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨਤਮ ਲੇਖ ‘ਤਕਸ਼ਿਲਾ’ ਔਰ ਚਾਰ (ਪੁ਷ਕਲਾਵਤੀ) ਕੀ ਆਸਪਾਸ ਸੇ ਮਿਲੇ ਹੈਂ ਕਿਨ੍ਤੁ ਇਸਕਾ ਮੁਖ ਕ੍ਰੋਨੇ ਉਤਰੀ ਪਾਂਡਿਤੀ ਭਾਰਤ ਏਂ ਪੂਰੀ ਅਫਗਾਨਿਸ਼ਟਾਨ ਥਾ। ‘ਏਸ਼ਿਆਟਿਕ ਸੋਸਾਇਟੀ ਑ਫ ਬੰਗਾਲ’ ਕੀ ਸੰਸਥਾਪਕ ਜੇਮਸ ਪ੍ਰਿੰਸੇਪ (1799–1840) ਨੇ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁਗ ਮੈਂ ਪਹਲੀ ਬਾਰ ‘ਬ੍ਰਾਹਮੀ’ ਔਰ ‘ਖਰੋਣੀ’ ਲਿਪਿਆਂ ਪਢਕਰ ਦੁਨਿਆ ਕੀ ਭਾਰਤੀਅ ਭਾਸ਼ਾ

की जड़ों की गहराई से परिचित कराया। 'गुप्त लिपि' को 'ब्राह्मी लिपि' भी बोला जाता है। यह गुप्त काल में 'संस्कृत' लिखने के लिए प्रयोग की जाती थी। 'देवनागरी', 'गुरुमुखी', 'तिब्बतन' और 'बंगाली'—'असमिया' लिपि का उद्भव इसी लिपि से हुआ है।

'गुप्त लिपि' का परिवर्तित रूप मानी जाने वाली 'कुटिल लिपि' को 'न्यूनकोणीय लिपि' तथा 'सिद्धमातृका' लिपि भी कहा जाता है। इस लिपि में अक्षरों के सिर ठोस त्रिकोण जैसे हैं, लेकिन कहीं—कहीं ये आड़े—तिरछे, टेढ़े—मेढ़े या कुटिल ढंग से भी हैं। यह लिपि छठी शताब्दी से 9वीं शताब्दी तक प्रचलन में रही।

आठवीं—नौवीं शताब्दी में कश्मीर में 'पश्चिमी ब्राह्मी' 'सिद्धमातृका लिपि' से 'शारदा लिपि' विकसित हुई। इसका उपयोग भारतीय उपमहाद्वीप के उत्तरी—पश्चिमी भाग में सीमित था। 'नागरी लिपि' की तरह 'शारदा लिपि' भी 'कुटिल लिपि' से निकली है। 'शारदा लिपि' के अनेक अभिलेख कश्मीर, पंजाब, हिमाचल प्रदेश आदि में मिले हैं। 'शारदा लिपि' का सबसे पहला लेख सराहा (चंबा, हिमाचल प्रदेश) से प्राप्त प्रशस्ति है और उसका समय दसवीं शताब्दी है। यह कश्मीरी और गुरुमुखी (अब पंजाबी लिखने के लिए प्रयोग किया जाता है) लिपि में विकसित हुआ। सिखों के दूसरे गुरु अंगद देव द्वारा विकसित 'गुरुमुखी लिपि' में पंजाबी भाषा में 'गुरु ग्रंथ साहिब' का संकलन हुआ है।

7वीं से 12वीं शताब्दी के दौरान कलिंग प्रदेश (ओडिशा का प्राचीन नाम) में जिस लिपि (उड़िया के प्राचीन रूप को लिखने के लिए) का प्रयोग किया गया था उसे 'कलिंग लिपि' के रूप में जाना जाता है। इस लिपि में भी तीन शैलियाँ देखने को मिलती हैं। प्रारंभिक लेखों में मध्यदेशीय और दक्षिणी प्रभाव देखने को मिलता है। अक्षरों के सिरों पर ठोस चौखटे दिखाई देते हैं। आरम्भिक अक्षर समकोणीय हैं लेकिन बाद में कन्नड़—तेलुगु लिपि के प्रभाव के अंतर्गत अक्षर गोलाकार होते नज़र आते हैं। 11 वीं शताब्दी के अभिलेख नागरी लिपि के हैं। पोड़ागढ़ (आंध्र प्रदेश) से नल वंश का (एकमात्र उपलब्ध शिलालेख) अभिलेख मिला है, उसके अक्षरों के सिरे वर्गाकार हैं।

दक्षिण भारत की प्राचीन लिपियों में एक 'ग्रंथ लिपि' है। 'तमिल'—'मलयालम' 'तुलु' व 'सिंहल' आदि लिपियों का विकास 'ग्रंथ लिपि' से हुआ है। दक्षिण भारतीय तमिलनाडुद्वारा पल्लव, पांडव एवं चोल शासकों ने ग्रंथ लिपि का विकास किया। इस लिपि का एक और संस्करण 'पल्लव ग्रंथ', पल्लव लोगों द्वारा प्रयोग किया जाता था, इसलिए इसे 'पल्लव लिपि' भी कहा जाता था। कई दक्षिण भारतीय लिपियाँ, जैसे कि बर्मा की 'मोन लिपि', इंडोनेशिया की 'जावाई लिपि' और 'मेर लिपि' इसी संस्करण से उपजी हैं। महाबलीपुरम् में धर्मराज रथ पर ग्रंथ लिपि में विवरण अंकित हैं। राजसिंह द्वारा बनवाए गए कैलाश मंदिर पर उत्कीर्ण शिलालेख, 'ग्रंथ लिपि' में ही हैं। 'तमिल' और 'मलयालम' भाषा को लिखने में 'वड्डेलुतु लिपि' का उपयोग किया जाता था। इस लिपि पर ब्राह्मी लिपि का बहुत प्रभाव है और कुछ इतिहासकारों का कहना है कि इसका विकास ब्राह्मी लिपि से ही हुआ है।

'तेलुगू' एवं 'कन्नड़' इन दोनों लिपियों का उद्गम स्रोत एक ही है और चालुक्य कालीन 'हलेबिड शिलालेख' (कर्नाटक) इसका प्राचीनतम साक्ष्य है। बाद में यह लिपि 'तेलुगू लिपि' एवं 'कन्नड़ लिपि' में स्वतंत्र रूप से विभाजित हो गई।

'कदंब लिपि' : इसे 'पूर्व—प्राचीन कन्नड़ लिपि' भी बोला जाता है। इसी लिपि से 'कन्नड़' में लेखन का आरम्भ हुआ। यह कलिंग लिपि से लगभग मिलती—जुलती है। इसका इस्तेमाल 'संस्कृत', 'कोंकणी', 'कन्नड़' और 'मराठी' लिखने के लिए किया जाता था।

'तमिल लिपि' : भारत और श्रीलंका में तमिल भाषा को लिखने में प्रयोग किया जाता था। यह ग्रंथ लिपि और ब्राह्मी के दक्षिणी रूप से विकसित हुआ। यह शब्दावली की भाषा है न कि वर्णमाला वाली। इसे बाएं से दाएं लिखा जाता है। 'सौराष्ट्र', 'बड़गा', 'इरुला' और 'पनिया' आदि जैसी भाषाएं तमिल में लिखी जाती हैं।

अ	आ	इ	उ	ए
ఔ	ఏ	ఐ	ఊ	ఉ/ఊ ఔ
ऐ	ఆ	ఔ	అ	అ:
ఔ	శై	ఎ	ఉ	ఉం శ్చ:

'शाहमुखी लिपि' : सूफियों द्वारा चलाई गई 'ईरानी लिपि' का 'पंजाबी' संस्करण है। अक्षरों में तोड़—मोड़ कर हेमाद्रि ने 'मोड़ी लिपि' शुरू किया। अक्षरों में तोड़—मोड़ के कारण इसे 'मोड़ी लिपि' कहा गया। 1950 से पहले मराठी को इसी लिपि में लिखा जाता था।

خ	ح	ج	ج	ث	ث	ت	پ	ب	ا
xə خی	hari bə بھری ہے	čə چے	jim جیم	þə سے	ič̥ə تے	tə تے	pə پے	bə بے	alif ا لیف
ص	ش	س	ژ	ز	ڑ	ر	ڏ	ڦ	د
zulmīd سُعَمِد	šin شین	sin سین	žə ژے	zə زے	ṛə ڑے	rə رے	ڏai ڏائیں	ڦai ڦائیں	dai دائیں
ل	گ	ک	ق	ف	غ	ع	ظ	ط	ض
ləm لماں	gāf گاف	kaf کاف	qāf کاؤف	fə فے	ġim جین	‘im عین	ẓim ڈیم	təm ٹوئے	dʒim ڈیم
		کے	ی	ع	ھ	ھ	و	ن	م
		baři yə بھری یے	čhoři yə چوری ہے	ham.zah ہامزاں	dorčasmiňi bə دوچاسمنی ہے	čimbi hə چمبی ہے	wiñō واںمو	nōn نوں	mim میم

‘देवनागरी लिपि’

'ब्राह्मी लिपि' से 'नागरी लिपि' का विकास हुआ। पहले इसे 'प्राकृत' और 'संस्कृत' भाषा को लिखने में उपयोग किया जाता था। इसी लिपि से से ही 'नंदिनागरी', 'देवनागरी' आदि लिपियों का विकास हुआ है। कई अनुसंधान इस निष्कर्ष तक पहुंचते हैं कि इस लिपि का विकास प्राचीन भारत में पहली से चौथी शताब्दी में गुजरात में हुआ था। बायें से दायें की ओर लिखी जाने वाली 'देवनागरी लिपि' अत्यंत व्यवस्थित तथा वैज्ञानिक लिपि है। प्रत्येक शब्द के ऊपर एक रेखा खींची होती है (कुछ वर्णों के ऊपर रेखा नहीं होती है) इसे 'शिरोरेखा' कहते हैं। यह एक ध्वन्यात्मक लिपि है जो प्रचलित लिपियों (रोमन, अरबी, चीनी आदि) में सबसे अधिक वैज्ञानिक है। इसमें ध्वनि एवं अक्षरों का उत्कृष्ट समन्वय होता है। इससे वैज्ञानिक और व्यापक लिपि शायद केवल 'आइपीए लिपि' है। भारत के संविधान में देवनागरी लिपि को मान्यता प्रदान की गई है। 'संस्कृत', 'पालि', 'हिंदी', 'मराठी', 'कोंकणी', 'सिंधी', 'कश्मीरी', 'डोगरी', 'खस', 'नेपाली' ('अन्य नेपाली भाषाएं'), 'ताप्र भाषा', 'गढ़वाली', 'बोडो', 'अंगिका', 'मगही', 'भोजपुरी', 'मैथिली', 'संथाली' आदि भाषाएं 'देवनागरी लिपि' में लिखी जाती हैं। इसके अतिरिक्त कुछ स्थितियों में 'गुजराती', 'पंजाबी', 'बिष्णुपुरिया मणिपुरी', 'रोमानी' और 'उर्दू भाषाएं भी देवनागरी में लिखी जाती हैं। भारतीय और कुछ विदेशी भाषाओं द्वारा लिखी जाने वाली यह विश्व की सर्वाधिक प्रयुक्त होने वाली लिपियों में से एक है। भारत की 'बांग्ला', 'गुजराती', 'गुरुमुखी' आदि कई लिपियाँ देवनागरी से बहुत अधिक मिलती-जुलती हैं। कम्प्यूटर प्रोग्रामों की सहायता से भारतीय लिपियों को परस्पर परिवर्तन बहुत आसान हो गया है। भारत तथा एशिया की अनेक लिपियों के संकेत देवनागरी से अलग हैं (उर्दू को छोड़कर), पर उच्चारण व वर्ण-क्रम आदि देवनागरी के ही समान हैं, क्योंकि वो सभी ब्राह्मी लिपि से उत्पन्न हुई हैं। इसलिए इन लिपियों को परस्पर आसानी से लिप्यांतरित किया जा सकता है। इस लिपि में विश्व की समस्त भाषाओं की ध्वनियों को व्यक्त करने की क्षमता है। यही वह लिपि है जिसमें संसार की किसी भी भाषा को रूपांतरित किया जा सकता है।

ଅ	ଆ	ଇ	ଏ	ଉ	ଓ
a	ା	i	େ	ୁ	ো
ଏ	େ	ଐ	ୋ	୨୍ବ	ଔଳା
କ	ଙ୍ଗ	ଈ	ଓ	ଙ୍ଗ	ଙ୍ଗା
କା	ଙ୍ଗା	ଈଏ	ଙ୍ଗା	ଙ୍ଗା	ଙ୍ଗା
ତୁ	ନୁ	ପ	ମା	ଯ	ର
ତା	ନା	ପା	ମା	ୟା	ରା
ଲା	ନା	ପା	ମା	ରା	ନା
ଲା	ବ	ଫା	ଲା	ରା	ନା
ଜା	ଶା	ଷା	ହା	କ୍ଷା	ପାଞ୍ଚ
ଜା	ଶା	ଷା	ହା	କ୍ଷା	ପାଞ୍ଚି

देवनागरी लिपि की वैज्ञानिकता

देवनागरी लेखन की दृष्टि से सरल, सौंदर्य की दृष्टि से सुन्दर और वाचन की दृष्टि से सुपाठच है। भारतीय भाषाओं के किसी भी शब्द या ध्वनि को देवनागरी लिपि में ज्यों का त्यों लिखा जा सकता है और फिर लिखे पाठ को लगभग 'हू—ब—हू' उच्चारण किया जा सकता है, जो कि रोमन लिपि और अन्य कई लिपियों में सम्भव नहीं है, जब तक कि उनका कोई खास मानकीकरण न किया जाये, जैसे आइट्रांस या आइएसटी। इसमें कुल 52 अक्षर हैं, जिसमें 14 स्वर और 38 व्यंजन हैं। अक्षरों की क्रम व्यवस्था (विन्यास) भी बहुत ही वैज्ञानिक है। स्वर—द्वय जन, को मल—कठोर, अल्पप्राण—महाप्राण, अननासिक—अन्तर्थ—उष्म इत्यादि वर्गीकरण भी वैज्ञानिक हैं।

- एक ध्वनि—एक सांकेतिक चिह्न एक सांकेतिक चिह्न एक ध्वनि।
 - स्वर और व्यंजन में तर्कसंगत एवं वैज्ञानिक क्रम—विन्यास, वर्णों की पूर्णता एवं सम्पन्नता, उच्चारण, लेखन और मुद्रण में एकरूपता, स्पष्टता।
 - रोमन, अरबी और फारसी में हस्तलिखित और मुद्रित रूप अलग—अलग हैं।
 - देवनागरी लिपि सर्वाधिक ध्वनि चिह्नों को व्यक्त करती है।
 - लिपि चिन्हों के नाम और ध्वनि में कोई अंतर नहीं (जैसे रोमन में अक्षर का नाम 'बी' है और ध्वनि 'ब' है)।
 - मात्राओं का प्रयोग, अर्ध अक्षर के रूप की सुगमता।

कैथी लिपि

पांचवीं-छठी शताब्दी से शुरू होने वाली और फिर प्रशासनिक गतिविधियों के लिए कैथी लिपि बीसवीं शताब्दी के पहले दशक तक अलग-अलग समयों और जगहों पर जनलिपि, व्यापारिक लिपि, राजकीय लिपि और न्याय प्रणालिक लिपि के रूप में प्रचलित, समृद्ध और व्यावहारिक रही है। नियमित लेखन, साहित्यिक रचना, वाणिज्यिक लेनदेन, पत्राचार और व्यक्तिगत रिकॉर्ड रखने के लिए इस लिपि का उपयोग किया जाता था। एक धर्मनिरपेक्ष लिपि होने के बावजूद कैथी का उपयोग साहित्यिक और धार्मिक पांडुलिपियों को लिखने के लिए किया जाता था। इसकी लोकप्रियता की एक बड़ी वजह इसकी सुगमता थी।

गुप्त काल में 'कैथी लिपि' राज लिपि थी। सन् 1540 ईसवी में शेरशाह सूरी (उत्तर भारत) ने कैथी भाषा और लिपि को अपने शासन की आधिकारिक भाषा का दर्जा दिया था। शेरशाह सूरी के शासन काल में व्यापारिक दृष्टिकोण से कैथी लिपि में मुद्राएं भी ढलवाई गई थी। 19 वीं सदी (ब्रितानिया हुकूमत तक) बिहार में आधिकारिक लिपि के रूप में यह मानित थी। सन् 1854 ईसवी में विद्यालयों में देवनागरी के मुकाबले में तीन गुना अधिक कैथी लिपि में रचित प्रारंभिक पुस्तकें थीं। सन् 1880 ईसवी में ब्रिटिश सरकार ने बिहार के न्यायालयों में वैधानिक लिपि के रूप में इसे मान्यता दी थी। मानित अमानित होते यह भाषा अपनी लिपि के साथ भूमि निबंधन आदि में सन् 1970 ईसवी तक उपयोग में रही।

बिहार में लोक गीत, सूफी गीत और तंत्र-मंत्र की पुस्तकें भी कैथी लिपि में लिखी जा चुकी हैं। कर्ण कायस्थ की पज्जी व्यवस्था की मूल प्रति भी कैथी लिपि में ही दरभंगा महाराज के संग्रहालय में सुरक्षित है। पटना स्मूजियम में कैथी लिपि की एक स्टोन स्क्रिप्ट भी सुरक्षित है। स्वतंत्र भारत के प्रथम राष्ट्रपति डॉ राजेंद्र प्रसाद अपनी पत्नी को

कैथी लिपि में ही चिट्ठियां लिखा करते थे। भिखारी ठाकुर के संदर्भ 'कैथी लिपि' में ही उपलब्ध हैं। स्वतंत्रता सेनानी एवं भोजपुरी गीतों के पूर्वी धुन के रचयिता श्री महेंद्र मिश्र के संदर्भ 'कैथी लिपि' में ही उपलब्ध हैं। चम्पारण आंदोलन के लिए महात्मा गांधी को बिहार लाने वाले पंडित राजकुमार शुक्ल की डायरी भी 'कैथी लिपि' में ही मिली है। महान् स्वतंत्रता सेनानी स्वर्गीय वीर कुंवर सिंह के हस्ताक्षर भी 'कैथी लिपि' में मिले हैं। समय के साथ क्रिश्चियन मिशनरीज़ ने अपने साहित्यिक रचनाओं का अनुवाद इसी 'कैथी लिपि' में किया। 'कैथी लिपि' को सिलेटी नागरी और कई अन्य लिपियों का पूर्वज भी माना जाता है। इसका इस्तेमाल 'देवनागरी', 'फारसी' और अन्य समकालीन लिपियों के साथ किया जाता था। महाजनों के द्वारा बही-खाते लिखने में इस्तेमाल होने के कारण यह 'महाजनी लिपि' भी कहलाई। बिहार, बंगाल का मालदा, झारखण्ड, पूर्वी उत्तर प्रदेश तक 'कैथी लिपि' को जानने वाले लोग मौजूद थे। बंगाल के पश्चिमी क्षेत्रों समेत सम्पूर्ण उत्तर भारत में सबसे ज्यादा लोकप्रिय लिपि थी 'कैथी लिपि'। खण्ड खण्ड भारत में महाजनपदों की भाषाओं में भोजपुर के साहित्य इतिहास का इतिहास ही भोजपुरी का इतिहास है।

'कैथी लिपि' में ही 'अवधि' (उत्तर प्रदेश, मध्य प्रदेश, बिहार, नेपाल), 'मगही' (बिहार, झारखण्ड, पश्चिम बंगाल), 'बिहारी' (बिहार परिक्षेत्र), 'मैथिली' (बिहार, नेपाल), 'बज्जिका' (समस्तीपुर, सीतामढ़ी, मुजफ्फरपुर, वैशाली, पूर्वी चम्पारण, साराण, शिवहर, दरभंगा और नेपाल), 'राजस्थानी' (पश्चिमी क्षेत्र), मारवाड़ी (कुछ), 'भोजपुरी' (मध्य प्रदेश, नेपाल, मौरीशस, गुयाना, त्रिनिदाद, दक्षिण अफ्रीका, सूरीनाम और फिजी) आदि भाषाएं लिखी और व्यावहारिक हुईं।

कैथी और देवनागरी लिपि: समानता और असमानता

'कैथी लिपि' का उद्भव पांचवीं शताब्दी में और 'देवनागरी लिपि' का उद्भव दसवीं शताब्दी में हुआ। 'कैथी लिपि' केवल भारतीय भाषाओं में उपयोग और 'देवनागरी लिपि' भारतीय एवं कई विदेशी भाषाओं में उपयोग हुई। 'कैथी लिपि' में शिरोरेखा नहीं होती और 'देवनागरी लिपि' में शिरोरेखा आवश्यक है। 'कैथी लिपि' में दो शब्दों के बीच में दूरी नहीं होती और 'देवनागरी लिपि' में दो शब्दों के बीच में दूरी होती है। कई भाषाओं में 'कैथी लिपि' में 'ऊ' की मात्रा 'ू' नहीं होती और 'देवनागरी लिपि' में ऊ की मात्रा 'ू' होती है। कई भाषाओं में 'कैथी लिपि' में 'इ' की मात्रा '॒' नहीं होती और 'देवनागरी लिपि' में इ की मात्रा '॒' होती है। कई भाषाओं में 'कैथी लिपि' में चंद्रबिंदु '॑' की मात्रा नहीं होती और 'देवनागरी लिपि' में चंद्रबिंदु और रेफ होती है।

कई भाषाओं में 'कैथी लिपि' में प्रश्नवाचक, अल्पविराम और पूर्ण विराम चिह्न नहीं होता और 'देवनागरी लिपि' में प्रश्नवाचक, अल्पविराम और पूर्ण विराम चिह्न होता है।

—सदस्य : हिंदी सलाहकार समिति, संस्कृति मंत्रालय,
भारत सरकार
वाराणसी, उत्तर प्रदेश

ਸੰਸਦੀਯ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਸਮਿਤੀ ਕੀ ਤੀਸਰੀ ਤਧ ਸਮਿਤੀ ਕਾ ਰੱਚੀ ਫੌਰਾ

ਸੰਸਦੀਯ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਸਮਿਤੀ ਕੀ ਤੀਸਰੀ ਤਧ ਸਮਿਤੀ ਛਾਰਾ 13 ਸੇ 15 ਜੁਲਾਈ, 2023 ਤਕ ਰੱਚੀ (ਛਾਰਖੰਡ) ਕਾ ਫੌਰਾ ਕਿਯਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਫੌਰਾਨ ਸਮਿਤੀ ਨੇ 13 ਜੁਲਾਈ, 2023 ਕੋ ਬੈਂਕ ਕੀ ਮੁੱਖ ਸ਼ਾਖਾ ਰੱਚੀ ਕਾ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਨਿਰੀਕਣ ਕਿਯਾ। ਨਿਰੀਕਣ ਕਾਰਵਕ੍ਰਮ ਮੈਂ ਬੈਂਕ ਕੀ ਓਰ ਸੇ ਸ਼ਾਖਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਰੱਚੀ ਸ਼੍ਰੀ ਯੋਹਿਤ ਕੁਮਾਰ, ਆਂਚਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕੋਲਕਾਤਾ ਸ਼੍ਰੀ ਪ੍ਰੇਮਸ਼ਾਂਕਰ ਸਿੰਘ, ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਵਲਿਯ ਕੋਲਕਾਤਾ ਮੈਂ ਪਦਲਥ ਵਾਇਲ ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ) ਸੁਸ਼੍ਰੀ ਮਨੀ਷ਾ ਖਟੀਕ, ਬੈਂਕ ਕੀ ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ਼ਹ ਮੁੱਖ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਗੁਰਦਾਤ ਦੇਵੀ ਸਿੰਘ ਗਕੂਰ ਤਥਾ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਵਲਿਯ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਮੈਂ ਪਦਲਥ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ) ਸ਼੍ਰੀ ਨਿਖਿਲ ਸ਼ਰਮਾ ਤਪਾਈਤ ਰਹੇ।

ਮਾਨਨੀਧ ਸਦਲਿਆਂ ਨੇ ਨਿਰੀਕਣ ਕੇ ਫੌਰਾਨ ਸ਼ਾਖਾ ਕੇ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਕਾਰਵਲਿਯ ਪਾਰ ਸ਼ਾਂਤੋਸ਼ ਵਿਕਤ ਕਿਯਾ ਔਰ ਬੇਹਤਰ ਪਾਇਆਮਾਂ ਕੇ ਲਿਏ ਕਤਿਪਥ ਨਿਰੰਦੇਸ਼ ਭੀ ਦਿਏ। ਨਿਰੀਕਣ ਪਾਰਚਾਤ ਮਾਨਨੀਧ ਸਦਲਿਆਂ ਨੇ ਬੈਂਕ ਕੀ ਓਰ ਸੇ ਲਗਾਏ ਗਏ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਕਾ ਭੀ ਅਵਲੋਕਨ ਕਿਯਾ।

राहुल सावंत

राजभाषा हिंदी और अमृत महोत्सव

विभिन्न जाति, भाषा, धर्म और संप्रदायों से भरा—पूरा यह महान् भारत देश उत्सव धर्मी है। यहाँ कोई माह ऐसा नहीं होता जो उत्सव रहित हो। हमारे इसी उत्सव धर्मिता को अधिक प्रभावशाली रूप में दर्शाते हुए 12 मार्च, 2021 को साबरमती में भारत के प्रधानमंत्री माननीय श्री नरेंद्र मोदी द्वारा “आजादी का अमृत महोत्सव” कार्यक्रम का शुभारंभ किया गया। यह महोत्सव 75 सप्ताह तक चलता रहेगा। 15 अगस्त, 2022 को भारत ने अपनी 75वीं स्वतंत्रता दिवस मनाई। इन ऐतिहासिक पलों को यादगार एवं पूर्ण प्रभावशाली रूप में प्रस्तुत करते हुए इसे आत्मनिर्भर भारत अभियान से जोड़ा गया है। इस महोत्सव के आयोजन को भारत की उन्नति के रूप में देखने की जरूरत है। भारत सरकार ने आजादी के अमृत महोत्सव को जन—महोत्सव के रूप में अपनाने और मनाने की प्रेरणा हर देशवासियों को दी है।

कोई भी क्रांतिकारी अभियान बिना जनता के सहयोग के बिना सफल नहीं हो सकता। इसे जन-जन तक पहुंचाने और व्यापक परिणाम हासिल करने हेतु भाषा ही सशक्त माध्यम है। इस हेतु सर्वश्रेष्ठ और समक्ष हमारी राजभाषा हिंदी ही है। स्वतंत्रता संग्राम में भी पूर्व से पश्चिम, उत्तर से दक्षिण तक संप्रेषण कर जन-जन को आंदोलित करने का प्रमुख माध्यम हिंदी ही थी। हमारे कवियों और साहित्यकारों ने नित्य नए तराने (कविता और साहित्य) लिखकर देशवासियों के दिल और दिमाग में आत्म-बलिदान के भाव जगाए। हमारा इतिहास इसका साक्षी है। राष्ट्रीय एकता और लोकप्रियता का प्रभावशाली माध्यम जानकर ही भारतीय संविधान सभा ने 14 सितंबर, 1949 को हिंदी को संघ की राजभाषा का दर्जा देकर उसे मान्यता प्रदान की। भारत के आजादी के 75 वर्ष पूरे होने तक राजभाषा हिंदी का व्यापक विस्तार और प्रचार हुआ है। सरकार द्वारा अनेकानेक शोध एवं सर्वेक्षण कराए जा रहे हैं। वैज्ञानिक और तकनीकी शब्दावली आयोग की सहायता से 10 लाख से अधिक नए शब्द भी निर्मित किए गए हैं जो ज्ञान-विज्ञान, कला-संस्कृति, सिनेमा-साहित्य, विधि-वाणिज्य, बैंकिंग-राजनय, पत्रकारिता, मीडिया, डिजिटल दुनियां और विनियम के अनेक क्षेत्रों में आधिकारिक तौर पर इस्तेमाल किए जाते हैं। हिंदी, भारतबोध जो स्मिताबोध की जननी है अब राष्ट्रीय बौद्ध से ऊपर उठकर विश्व भाषा की गरिमा को छुने जा रही है।

हमारे प्रधानमंत्री ने अद्भुत प्रतिभा कुशल का परिचय देते हुए आजादी के अमृत महोत्सव के साथ हमारी राजभाषा को जोड़ने का काम सहज स्वाभाविक ढंग से किया है। सदियों से जन-जन के दिलों की धड़कन हमारी राजभाषा हिंदी, वर्ष 2024 में अपने अमृत महोत्सव काल को जब मनाएगी, एक अद्भुत अंगड़ाई लेते हुए विश्व समुदाय में छा जाएगी। अभी भी सर्वसुलभ और जन उपयोगी भाषा के रूप में पूरे देश में हिंदी को ही स्वीकार किया जाता है। आंकड़े बताते हैं कि आज हिंदी, 65 करोड़ लोगों की पहली भाषा और 50 करोड़ लोगों की दूसरी या तीसरी भाषा है। विश्व में लगभग 20 करोड़ लोगों की यह चौथी या पांचवीं भाषा है। इस प्रकार संपूर्ण विश्व में 135 करोड़ लोग किसी न किसी रूप में हिंदी को बोल या समझ रहे हैं। अब यदि आवश्यकता है तो सिर्फ इस बात की कि अंग्रेजी या अन्य यूरोपीय भाषा की तुलना में हिंदी की श्रेष्ठ लोकप्रियता को विश्व मंच पर प्रतिपादित करने का प्रयास निरंतर जारी रहे। इस प्रयास को इस रूप में भी देखा जा सकता है कि माननीय श्री नरेंद्र मोदी जी ने संयुक्त राष्ट्रीय संघ में, ब्रिक्स सम्मेलन में, जी 5 में और फिर जी 20 सम्मेलन में हिंदी में अपना वक्तव्य देकर कीर्तिमान कायम किया। इससे उनकी लोकप्रियता दुनिया भर में श्रेष्ठतम ऊंचाइयों को छने लगी है।

आज भारत उन देशों में गिना जाता है जिसके पास परमाणु हथियार हैं और यही नहीं भारत एक ऐसा देश है जिसके पास परमाणु पनडुब्बी आईएनएस अरिहंत है जिसमें भारत अपने सभी परमाणु हथियार सुरक्षित रख सकता है। यही नहीं चाँद और मंगल पर मानव रहित मिशन भेजने वाले 5 देशों की सूची में भी भारत का नाम शामिल है जो कि हर भारतवासी के लिए गर्व की बात है। बात की जाए उत्पादन की तो इस मामले में भी भारत ने कई देशों को पीछे छोड़ा है और अपनी जगह बनाई है।

भारत सरकार भी लगातार अपनी योजनाओं के माध्यम से लोगों तक सेवाएं पहुंचाती रहती है और 'सबका साथ सबका विकास' के नारे के साथ कार्य करती है और इससे भारत का भी विकास होता है। इन सभी बातों पर ध्यान देना आवश्यक है क्योंकि जब आप इन सभी बातों पर ध्यान देंगे तो आपको गर्व महसूस होगा कि आप भारतवासी हैं और आप भारत जैसे देश में पैदा हुए हैं, इसलिए आजादी का अमृत महोत्सव मनाना बहुत जरूरी है। आजादी के अमृत महोत्सव पर अलग—अलग तरीके से कार्यक्रम करके लोगों के मन में देश प्रेम को जागरूक किया जाता है और उन शहीदों को याद किया जाता है जिन्होंने आजादी के संघर्ष की लड़ाई लड़ी और जो सभी लोगों ने स्वतंत्रता का सपना देखा था उसे पूरा किया। इसके अलावा आजादी के अमृत महोत्सव के माध्यम से हम आज की युवा पीढ़ी को आजादी के संघर्ष के बारे में विस्तार से बता सकते हैं और उन्हें उन सभी चुनौतियों से अवगत करा सकते हैं जो भारत को स्वतंत्रता दिलाने में सामने आई क्योंकि हमें अपने भविष्य को ध्यान में रखते हुए अपने इतिहास को भी याद करना जरूरी है। यह भारत का वह इतिहास है जो किसी को भी आत्मविश्वास से भर देगा।

किसी भी स्वतंत्रता सेनानी ने आजादी से पूर्व या बाद में हिंदी को राजभाषा के रूप में प्रस्तावित किया हो, इसका कोई उल्लेख नहीं है लेकिन देशप्रेम की संवाहिका के रूप में हिंदी अधोषित और अउलिखित रूप में भारत की राष्ट्रभाषा रही है। आजादी के बाद संविधान के निर्माण होने पर संविधान के अनुच्छेद 343 (1) में हिंदी को संघ की राजभाषा का दर्जा दिया गया। हमारे सेनानियों ने शब्द—जाल पर विचार किए बिना इसे राष्ट्रभाषा ही माना जो आधिकारिक तौर पर सरकारी कामकाज में इस्तेमाल हो। इसके साथ ही ज्ञान—विज्ञान, शोध, अनुसंधान, शिक्षा, विधि, संसद, विधानसभा, विधान—परिषद, व्यवसाय, मनोरंजन आदि सभी प्रयोजनमूलक उपयोग (जहाँ—जहाँ अंग्रेजी का उपयोग है) होता रहेगा किंतु ऐसा नहीं हो सका है। जो हिंदी, स्वतंत्रता संग्राम के दौरान राष्ट्र—प्रेम और राष्ट्रीयता की एकमात्र पहचान थी उसे राजनितिक पचड़े में त्रिशंकु बनाकर लटकाया गया। आज के परिदृश्य में अपने 75 पड़ाव की ओर अग्रसर हमारी राजभाषा क्रमिक विकास करते हुए लोकप्रियता के नए आयाम को छू रही है। हिंदी को राजभाषा एवं अंग्रेजी को उसकी सहायक भाषा ही मानी जाए। आजादी के 75 वर्षों में भारत में उल्लेखनीय प्रगति करते हुए कला—संस्कृति, साहित्य—दर्शन, भाषा, आयुर्वेद, कृषि, अंतरिक्ष विज्ञान, टेक्नोलॉजी में कीर्तिमान कायम किया

है। सूचना प्रोटोग्राफी के दौर में राजभाषा हिंदी, कंप्यूटर के उपयोग में भी है। यदि ईमानदारी पूर्वक विचार करते हैं तो राजभाषा नीति के अनुपालन में औपचारिकताएं अधिक हैं, ठोस कार्रवाई का प्रतिशत कम ही रहा है।

आजादी का अमृत महोत्सव यानी— आजादी की ऊर्जा का अमृत। आजादी का अमृत महोत्सव यानी—स्वाधीनता सेनानियों से प्रेरणाओं का अमृत। आजादी का अमृत महोत्सव यानी — नए विचारों का अमृत, नए संकल्पों का अमृत। आजादी का अमृत महोत्सव यानी/ आत्मनिर्भरता का अमृत है। सन 1857 का स्वतंत्रता संग्राम, महात्मा गांधी का विदेश से लौटना, देश को 'सत्याग्रह' की ताकत फिर याद दिलाना, लोकमान्य तिलक का "पूर्ण स्वराज्य" का आवान, नेताजी सुभाष चंद्र बोस के नेतृत्व में आजाद हिंद फौज का "दिल्ली मार्च", "दिल्ली चलो" का नारा कौन भूल सकता है। हमारे लिए आजादी का अमृत महोत्सव गौरवशाली है। इस ऐतिहासिक अवसर को हम सिर्फ उत्सव ही ना समझें, बल्कि अपने संकल्प शक्ति को जागृत कर आत्मनिर्भरता की ओर अग्रसर हों, तभी स्वतंत्रता सेनानियों के सपनों का भारत निर्मित होगा। महात्मा गांधी का सपना हिंदी को राष्ट्रभाषा के रूप में प्रतिष्ठित करने का था। हमें उस लक्ष्य को प्राप्त करना होगा। आज नए भारत के समुद्र—मंथन में, जन—जन की भागीदारी है। आजादी के अमृत महोत्सव की बेला में, आत्मनिर्भर भारत की तैयारी है।

आजादी का अमृत महोत्सव देश के लिए मर मिटने वाले उन असंख्य वीरों, बलिदानियों को याद कर उनसे प्रेरणा लेने के लिए है। हमें आत्मनिर्भर भारत के निर्माण में समर्पित भाव से जुटकर योगदान करना है। राजभाषा हिंदी के विकास यात्रा में हमें संकल्पबद्ध होकर आगे बढ़ाना है ताकि 14 सितंबर, 2024 को जब हम राजभाषा हिंदी का अमृत महोत्सव मनाएंगे, तब भेदभाव मिटाकर गौरव गाथा गाएंगे।

—सहायक महाप्रबंधक
प्रधान कार्यालय सरकारी व्यवसाय विभाग

ਰਾਹੁਲ ਰਞਨ

ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਹਿੰਦੀ ਕੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅਭਿਲਕ਼ਣ

ਕਿ

ਸੀ ਲੋਕਤਾਂਤਰਿਕ ਦੇਸ਼ ਮੋਂ ਸ਼ਾਸਨ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕੀ ਸਫਲਤਾ ਕੇ ਲਿਏ ਆਵਥਕ ਸ਼ਰਤ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਸਨ ਕੇ ਕਾਮਕਾਜ ਕੋ ਜਨਸਾਮਾਨਾਂ ਸੁਗਮਤਾ ਸੇ ਆਤਮਸਾਤ ਕਰ ਪਾਏ ਔਰ ਇਸਮੋਂ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਸਰੋਧਾ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਮੋਂ ਕਹ ਸਕਤੇ ਹੋਣੇ ਕਿ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਜਨਤਾ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਯਾ ਜਨਤਾ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੇ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਸੇ ਭਾਰਤ ਮੋਂ ਕੇਂਦ੍ਰੀਯ ਸਰਕਾਰ ਕੇ ਕਾਰਾਈਲਾਈਂ ਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੀ ਹੀ ਹੋ ਸਕਤੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਕਾਰ੍ਯ ਮੋਂ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੀ ਕੇ ਕਾਰਾਈਨਿਵਾਨ ਕੋ ਵਰਤਮਾਨ ਮੋਂ ਸਾਮਾਜਿਕ ਏਵਾਂ ਰਾਸ਼ਟ੍ਰੀਧ ਭਾਵਬੋਧ ਕੇ ਰੂਪ ਮੋਂ ਸ਼ਾਸਕੀਧ ਮਾਨਨਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਚੂਂਕਿ ਭਾਸ਼ਾ, ਸਰਕਾਰ ਔਰ ਜਨਸਾਧਾਰਣ ਕੇ ਬੀਚ ਮੋਂ ਸੰਵਾਦ ਪ੍ਰੇ਷ਣ ਕਾ ਮਾਧਿਮ ਬਨਤੀ ਹੈ, ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਆਵਥਕ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਵਿਵਸਥਾ ਮੋਂ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀ ਜਾਨੀ ਵਾਲੀ ਹਿੰਦੀ ਸਰਲ, ਸਹਜ, ਸਪਣ ਏਵਾਂ ਭਾਸ਼ਾ ਕੀ ਮਾਨਨ ਨਿਯਮਾਂ ਕੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੋ। ਇਸ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਸੇ ਸ਼ਵਤਤ੍ਰਤਾ ਕੇ ਪੱਧਰ ਜਨਸਾਧਾਰਣ ਕੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਸੇ ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਜੋ ਸਰਲ ਵ ਸਹਜ ਸ਼ਵਰੂਪ ਵਿਕਸਿਤ ਹੁਆ ਹੈ, ਵਹ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੀ ਕੇ ਰੂਪ ਮੋਂ ਪਰਿਆਖਿਤ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਕਾਮਕਾਜ ਮੋਂ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਹੋਣੇ ਵਾਲੀ ਹਿੰਦੀ ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਹਿੰਦੀ ਕਿਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਪਤਾਚਾਰ ਕੇ ਵਿਭਿੰਨ ਰੂਪਾਂ ਜੈਂਦੇ—ਪਤ੍ਰ, ਪਾਰਿਪੱਤ, ਕਾਰਾਈਲਾਈ ਜ਼ਾਪਨ, ਅਧੰ—ਸਾਸਕੀਧ ਪਤ੍ਰ, ਅਨੌਪਚਾਰਿਕ ਟਿਪਣੀ, ਪ੍ਰਤਿਕਾਨ, ਅਧਿਸੂਚਨਾ, ਸਕਲਨ, ਪ੍ਰੇਸ—ਵਿਜ਼ਾਪਿਤ, ਕਾਰਾਈਲਾਈ ਆਦੇਸ਼, ਅਨੁਸਮਾਰਕ ਇਤਿਆਦੀ ਮੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਹਿੰਦੀ ਕੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਿਯਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਰਿਪੋਰਟ, ਸੰਖੇਪਣ, ਪਲਲਵਨ, ਟਿਪਣ, ਮਸੌਦਾ ਲੇਖਨ ਆਦਿ ਮੋਂ ਭੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਹੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਿਯਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਹਿੰਦੀ ਔਰ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਕੀ ਹਿੰਦੀ ਮੋਂ ਕਾਫੀ ਅਨੱਤ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਹਿੰਦੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ, ਵਾਕਧ—ਵਿਨਿਆਸ ਤਥਾ ਪਦ—ਰਚਨਾ ਕੇ ਸ਼ਤਰ ਪਰ ਭਿੰਨ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਹਿੰਦੀ ਕੇ ਕੁਛ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਅਭਿਲਕ਼ਣ ਨਿਨਲਿਖਿਤ ਹਨ:

- ❖ **ਔਪਚਾਰਿਕਤਾ :** ਸਰਕਾਰੀ ਤੰਤਰ ਮੋਂ ਅਧਿਕਾਰੀਂ ਕੇ ਵਿਤਰਣ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕ੍ਰਮ ਮੋਂ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਅਤ: ਪ੍ਰਤੀਕ ਅਧਿਕਾਰੀ ਯਾ ਤੋ ਅਪਨੇ ਉਚਚਾਧਿਕਾਰੀ ਕੇ ਆਦੇਸ਼ ਕਾ ਪਾਲਨ ਕਰਤਾ ਹੈ ਯਾ ਨਿੰਮ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕੋ ਆਦੇਸ਼ ਦੇਤਾ ਹੈ ਯਾ ਸਰਕਾਰ ਕੇ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਸੋਧਾਨੀ ਵਿਵਸਥਾ ਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਇਸਲਿਏ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਮੋਂ ਔਪਚਾਰਿਕਤਾ ਕਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਸੇ ਨਿਰਵਾਹ ਕਿਯਾ ਜਾਤਾ ਹੈ।
- ❖ **ਪਰਿਆਖਿਕਤਾ :** ਵਿਧਿ—ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕੇ ਪਾਰਿਪ੍ਰੇਕਾ ਮੋਂ ਜਿਨ ਸ਼ਬਦਾਂ ਕੀ ਪਰਿਆਖਿਤ ਕੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸੇ ਪਾਰਿਆਖਿਕ ਸ਼ਬਦ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਣੇ ਹੈ। ਇਸਮੋਂ ਪਾਰਿਆਖਿਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਕੀ ਤਰਫ ਸ਼ਬਦਾਂ ਕੀ ਅਭਿਧਾ ਅਰਥਗ੍ਰਹਣ ਕਿਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਾਰਿਆਖਿਕ

ਸ਼ਬਦਾਂ ਕੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਕੀ ਵਹੀ ਅਰਥ ਸਪਣ ਹੋਤਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਪਹਲੇ ਹੀ ਪਰਿਆਖਿਤ ਕਿਯਾ ਜਾ ਚੁਕਾ ਹੈ।

- ❖ **ਸਰਲਤਾ :** ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਹਿੰਦੀ, ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਔਰ ਆਮ ਜਨਤਾ ਕੇ ਬੀਚ ਸੰਵਾਦ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨੇ ਕੀ ਮਾਧਿਮ ਹੈ, ਅਤ: ਯਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸ਼ਾ ਸਰਲ ਹੋ। ਛੋਟੇ ਔਰ ਸਟੀਕ ਵਾਕਧਾਂ ਕੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਕੋ ਸਰਲ ਬਨਾਵਾ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਵਿਲਾਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਕੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸੇ ਯਥਾਸੰਭਵ ਬਚਨੇ ਕੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- ❖ **ਸਪਣਤਾ :** ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਹਿੰਦੀ ਕੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਰਨੇ ਸਮਝ ਯਹ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਰਖਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਵਹ ਸਪਣ ਹੋ। ਉਸਕੀ ਸ਼ਬਦ—ਰਚਨਾ, ਵਾਕਧ—ਵਿਨਿਆਸ ਸਪਣ ਰੂਪ ਸੇ ਅਰਥ ਦੇਤੇ ਹਨ। ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿ ਸ਼ਬਦਾਂ ਕੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨ ਕਰਕੇ ਏਕਾਰਥੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਕੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਿਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਹਾਵਰਾਂ ਏਵਾਂ ਲੋਕੋਕਿਧਾਂ ਕੇ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਭਾਸ਼ਾ ਜਿਤਨੀ ਅਧਿਕ ਸਪਣ ਵ ਸਟੀਕ ਹੋਗੀ, ਉਤਨੀ ਹੀ ਵਹ ਪ੍ਰਮਾਵੀ ਭੀ ਹੋਗੀ।
- ❖ **ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ :** ਵਿਧਿ ਸਾਧੇਕਿਤਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਕੀ ਸੁਖਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਕੀ ਨਿਰਮਾਣ ਪ੍ਰਾਵਿ: ਪਾਰਿਆਖਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਕੇ ਨਿਰਮਾਣ ਕੇ ਸਿਦਧਾਂਤਾਂ ਕੇ ਆਧਾਰ ਪਰ ਹੀ ਕਿਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਵਸਤੂਤ: ਯਹ ਪਾਰਿਆਖਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਕੀ ਹੀ ਏਕ ਕ੍ਸੇਤਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੈ, ਜਿਸਕਾ ਪ੍ਰਚਲਨ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਕੀਧ ਕਾਮਕਾਜ ਮੋਂ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਸੇ ਪ੍ਰਾਵਿ: ਵਿਸਤਾਰ ਵ ਸਂਕੋਚ ਹੋਣੇ ਪਰ ਭੀ ਅਰਥ ਪ੍ਰਕਟੀਕਰਣ ਮੋਂ ਸਰਲਤਾ ਆਤੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਮੋਂ ਬਹੁਪ੍ਰਚਲਿਤ ਸ਼ਬਦਾਂ ਕੇ ਵਿਭਿੰਨ ਮਾਧਿਮਾਂ ਸੇ ਪ੍ਰਚਾਰ—ਪ੍ਰਸਾਰ ਕਰਕੇ ਉਨਕਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਸੁਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਿਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

- ❖ **ਸੱਖਿਪਤਤਾ :** ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਹਿੰਦੀ ਮੌਲ ਵਿਸ਼ੇ਷ਤਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹਿਏ ਕਿ ਵਹ ਸੱਖਿਪਤ ਰੂਪ ਮੌਲ ਹੋ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਕਾਮ—ਕਾਜ ਮੌਲ ਕਾਰ੍ਯ ਔਰ ਸਮਾਂ ਦਾ ਦਬਾਵ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਅਤੇ ਹਰ ਕਿਸੀ ਕੇ ਪਾਸ ਸਮਾਂ ਭਾਵ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਐਸੇ ਮੌਲ ਵਿਦਿ ਮੌਲ ਸੱਖਿਪਤਤਾ ਕਾ ਗੁਣ ਹੋਗਾ ਤਾਂ ਵਹ ਸਮਾਂ ਦੀ ਬਚਤ ਕਰ ਸਕਤੀ ਹੈ। ਯਦਿ ਕਿਸੀ ਬਾਤ ਕੋ ਦੋ ਧਾਰਾ ਪੱਕਿਆਂ ਮੌਲ ਸੱਖਿਪਤਤਾ ਦੀ ਰੂਪ ਦੇ ਕਹਾ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸਕੇ ਲਿਏ ਇੱਕ ਪ੍ਰਤੀ ਖੰਚ ਕਰਨਾ ਵਿਧ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਸਮਾਂ ਦੀ ਬਚਤ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਅਤੇ: ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਹਿੰਦੀ ਮੌਲ ਸੱਖਿਪਤਤਾ ਕਾ ਗੁਣ ਵਿਦਿਮਾਨ ਹੋਨਾ ਚਾਹਿਏ।
- ❖ **ਕਰਮਵਾਚਾ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ :** ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਹਿੰਦੀ ਮੌਲ ਕਰਮ ਯਾ ਪਦ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਕਿਸੀ ਵਿਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇ ਕਾ ਨਹੀਂ, ਇਸਲਿਏ ਭਾਗ ਮੌਲ ਕਰਮਵਾਚਾ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਕ੍ਰਿਆ ਕਾ ਵਹ ਰੂਪਾਂਤਰਣ ਜਿਸਦੇ ਵਾਕਿਆ ਮੌਲ ਕਰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਧਾਨਤਾ ਕਾ ਬੋਧ ਹੈ, ਕਰਮ ਵਾਚਾ ਕਹਲਾਤਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਲਿਏ “ਅਧਿਕਾਰੀ ਆਦੇਸ਼ ਦੇਤਾ ਹੈ” ਦੇ ਥਾਨ ਪਰ “ਅਧਿਕਾਰੀ ਦ੍ਰਾਵਾ ਆਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਗਿਆ” ਜਾਂ ਵਾਕਿਆ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਿਤਾ ਜਾਏਗਾ।
- ❖ **ਦੂਰਗਾਮੀ ਬੋਧਨ :** ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਹਿੰਦੀ ਮੌਲ ਦੂਰਗਾਮੀ ਬੋਧਨ ਦਾ ਗੁਣ ਭੀ ਹੋਨਾ ਆਵਾਸ਼ਕ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਕਾਮ—ਕਾਜ ਸਮਾਨਾਂ ਜਨ ਦੇ ਹਿੱਤਿਆਂ ਦੇ ਜੁੜਾ ਹੋਤਾ ਹੈ, ਜਨਹਿਤ ਦੀ ਰੱਖਾ ਕਰਨਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਦਾ ਕਰਤਵ ਹੈ। ਅਤੇ: ਭਾਗ ਐਸੀ ਹੋ ਜਿਸਦਾ ਪ੍ਰਮਾਵ ਦੂਰ ਤਕ ਇੱਕ ਹੋਰ ਰੂਪ ਮੌਲ ਫੈਲ ਸਕੇ। ਭਾਗ ਮੌਲ ਦੂਰਗਾਮੀ ਬੋਧਨ ਦੀ ਮਾਤਰ ਜਿਤਨੀ ਅਧਿਕ ਹੋਗੀ, ਉਸਦਾ ਪ੍ਰਮਾਵ ਭੀ ਉਤਨਾ ਹੀ ਵਧਾਵ ਹੋਗਾ।
- ❖ **ਅਲਾਂਕਾਰ ਵਿਹੀਨਤਾ :** ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਹਿੰਦੀ ਮੌਲ ਪ੍ਰਯੁਕਤ ਹਿੰਦੀ ਔਰ ਸਾਹਿਤਿਆਕੀ ਹਿੰਦੀ ਮੌਲ ਕਾਫੀ ਅਤੰਤ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਅਲਾਂਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਭਾਗ ਦੀ ਸੌਂਦਰਤ ਕੋ ਬਢਾਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਕਿਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਯਦਿ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਹਿੰਦੀ ਮੌਲ ਅਲਾਂਕਾਰ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਹੋਗਾ ਤਾਂ ਵਹ ਭਾਗ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨਾਟਕੀਅ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਗੀ ਅਤੇ ਅਪਨਾ ਪ੍ਰਮਾਵ ਖੋ ਦੇਗੀ।

- ❖ **ਏਕਰੂਪਤਾ :** ਭਾਗ ਮੌਲ ਵਿਦਿ ਕੋ ਅਨੇਕ ਰੂਪ ਏਕ ਸਾਥ ਚਲਾਵੇ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਹਿੰਦੀ ਮੌਲ ਏਕਰੂਪਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਆਵਾਸ਼ਕ ਹੈ ਤਾਕਿ ਅਰਥ ਦਾ ਸਪਣੀਕਰਣ ਸਰਲ ਵ ਪ੍ਰਮਾਵੀ ਹੋ। ਅਨੇਕ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਅਰਥ ਦਾ ਸਵਰੂਪ ਬਦਲ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਹਿੰਦੀ ਮੌਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਸਾਵਧਾਨੀ ਬਰਤਨੀ ਚਾਹਿਏ ਤਾਕਿ ਅਰਥ ਦਾ ਮੂਲ ਸਵਰੂਪ ਬਚਾ ਰਹੇ।

ਇਸਦੇ ਅਤੀਰਿਕ ਵਰਤਮਾਨ ਮੌਲ, ਸੰਗਠਨ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਾਰ੍ਯਾਲਾਇਜ਼ੇਸ਼ਨ ਦੀ ਲਿਏ ਪ੍ਰਤੀਕਤਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਵਿਦਿਮਾਨ ਦੀ ਸੰਖਾਵਲਿਆਂ ਵਿਚ ਮੌਲ ਵਿਦਿ ਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਕਿ ਇਨ ਸੰਗਠਨਾਂ ਦੀ ਕਿਸੀ ਭੀ ਕਾਰ੍ਯਾਲਾਇਜ਼ੇਸ਼ਨ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਭਾਗ ਮੌਲ ਏਕਰੂਪਤਾ ਹੋ। ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਵਿਦਿ ਦੀ ਅਭਾਵ ਵਿਚ ਏਕ ਅਧਿਕ ਹਿੰਦੀ ਵਿਦਿ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਦੀ ਏਕਰੂਪਤਾ ਦੀ ਸਮਸ਼ਾ ਉਤਪਨਨ ਹੈ। ਐਸਾ ਨ ਹੋ ਕਿ ਦਿੱਲੀ ਦੀ ਕੋਈ ਕੇਂਦ੍ਰੀਅ ਆਦੇਸ਼ ਜਾਰੀ ਕਿਏ ਜਾਏ ਅਤੇ ਵਹ ਆਦੇਸ਼ ਕਿਸੀ ਰਾਜ ਵਿਚ ਸਥਿਤ ਉਸੀ ਕੇਂਦ੍ਰੀਅ ਸੰਖਾਵਲਿਆਂ ਦੀ ਕਿਸੀ ਕਾਰ੍ਯਾਲਾਇਜ਼ੇਸ਼ਨ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਾਵੇ—ਪਹੁੰਚਾਵੇ ਕੋਈ ਅਨ੍ਯ ਅਰਥ ਗ੍ਰਹਣ ਕਰ ਲੇ ਯਾ ਕੋਈ ਕਾਰ੍ਮਿਕ ਉਸਦਾ ਮੂਲ ਅਰਥ ਹੈ ਨ ਸਮਝ ਪਾਏ। ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਵਿਦਿ ਦੀ ਮਾਨਕੀਕਰਣ ਦੀ ਅਭਾਵ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਕਾਰ੍ਯਾਲਾਇਜ਼ੇਸ਼ਨ ਦੀ ਜੁੜੇ ਕਾਰ੍ਮਿਕਾਂ ਦੀ ਹਿੰਦੀ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਚ ਦੁਵਿਧਾ ਹੋਤੀ ਹੈ ਵਿਚ ਵਿਦਿ ਦੀ ਦੂਵਿਧਾ ਯਾ ਆਸ਼ਕਾ ਨ ਹੋ, ਇਸਦੇ ਲਿਏ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਕਾਰ੍ਯਾਲਾਇਜ਼ੇਸ਼ਨ ਦੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਵਿਚ ਭਾਗ ਦੀ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਰੂਪ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਆਵਾਸ਼ਕ ਹੈ।

— ਰਾਜਮਾਤਾ ਅਧਿਕਾਰੀ
ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰ੍ਯਾਲਾਇਜ਼ੇਸ਼ਨ ਹਾਂਡਿਗਰੀਪੁਰ

ਨਰਾਕਾਸ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦੀ ਛਮਾਹੀ ਬੈਠਕ

23 ਅਗਸਤ, 2023 ਦੇ ਦਿਨ ਨਗਰ ਰਾਜਮਾਤਾ ਕਾਰ੍ਯਾਨਵਿਧਨ ਸਮਿਤੀ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦੀ ਨਾਂਵੀ ਛਮਾਹੀ ਬੈਠਕ ਦੀ ਆਯੋਜਨ ਕਿਤਾ ਗਿਆ। ਪੰਜਾਬ ਏਂਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰ੍ਯਾਲਾਇਜ਼ੇਸ਼ਨ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਦੀ ਆਂਚਲਿਕ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ਼੍ਰੀ ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵੈਖਾਵਾ ਦੀ ਅਧਿਕਤਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਸਾਥ ਵਿਚ ਵਾਰ਷ਿਕ ਰਾਜਮਾਤਾ ਸ਼ੀਲਡ ਯੋਜਨਾ ਵਿਚ 2022 ਦੇ ਅਤੰਤ ਵਿਜਿਟੀ ਸਦਸ਼੍ਯ ਕਾਰ੍ਯਾਲਾਇਜ਼ੇਸ਼ਨ ਦੀ ਨਰਾਕਾਸ ਅਧਿਕਤਾ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਉਲੰਘਨੀਅ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਏਂਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ ਦੀ ਅਧਿਕਤਾ ਵਿਚ ਨਰਾਕਾਸ ਦਾ ਗਠਨ ਕਿਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯੋਂ ਮੇਂ ਹਿੰਦੀ ਪਖਵਾਡਾ ਸਮਾਰੋਹ 2023

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਪੰਚਕੂਲਾ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਅਮ੃ਤਸਰ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਜਾਲੰਧਰ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਲਖਨਾਤ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਭੋਪਾਲ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਫਰੀਦਕੋਟ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਦਿੱਲੀ 1

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਜਾਹਪੁਰ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯਾਂ ਮੇਂ ਹਿੰਦੀ ਪਖਵਾਡਾ ਸਮਾਰੋਹ 2023

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਕੋਲਕਾਤਾ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਨੋਏਡਾ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਪਟਿਆਲਾ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਬਠਿੰਡਾ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਹੋਸ਼ਿਆਰਪੁਰ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਦੇਹਰਾਦੂਨ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਮੁੰਬੀ

ਮਨੁਝ ਕੇ ਚਰਿਤ ਕੀ ਪਹਚਾਨ ਨ ਕੇਵਲ ਉਸਕੀ ਸੱਗਤੀ ਸੇ ਬਲਕਿ ਉਸਕੀ ਬਾਤਚੀਤ ਸੇ ਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। – ਜੇਮਸ ਸਰਮਨ

रामकिशोर मीणा

ग्राहक के मुख्य से

वर्तमान युग में बिना बैंकिंग के जीवन की कल्पना तक संभव नहीं है। बैंकिंग हमारे जीवन का एक अभिन्न अंग बन चुका है। बैंकिंग बहुत पुराने समय से ही हमारे जीवन में दस्तक दे चुका थी किंतु उस समय से अब तक बैंकिंग क्षेत्र में कई नए आयाम स्थापित हो चुके हैं। बैंकिंग क्षेत्र में तकनीकी का प्रयोग इतना बढ़ चुका है कि लोगों को बैंक में जाने की जरूरत ही नहीं है। एक वक्त था जब बैंक भी गिने-चुने थे और ग्राहक भी सीमित। उस दौर में लोग बैंक से भावनात्मक रूप से अपना जु़दाव महसूस करते थे।

मैं सबसे पहले सन् 1998 से पंजाब एण्ड सिंध बैंक की शाखा भरतपुर से जुड़ा। जब मुझे स्वयं का व मेरी बेटी का सावधि जमा खाता खुलवाना था तो मैं बजरिया में स्थित पंजाब एण्ड सिंध बैंक की शाखा में गया, उस समय तत्कालीन शाखा प्रबंधक श्री खिलाड़ी राम मीणा जी थे। शाखा प्रबंधक व अन्य स्टाफ सदस्यों का व्यवहार इतना सरल था कि मैंने उसी शाखा में हमारी सावधि जमा खाता खुलवाने का निर्णय किया। मैं बीच-बीच में शाखा जाता रहता था, आज भी खिलाड़ी राम जी मेरे संपर्क में है। कुछ समय बाद मेरा स्थानांतरण जोधपुर और उसके बाद 2002 में जयपुर हो गया। वर्ष 2008 में मैंने जयपुर में मकान बनाने के लिए जगतपुरा में पंजाब एण्ड सिंध बैंक की शाखा जानने के लिए श्री खिलाड़ी राम जी से बात कि तो उन्होंने बताया कि जगतपुरा में हमारी कोई शाखा नहीं है। मजबूरन मुझे किसी दूसरे बैंक से ऋण लेना पड़ा, इस दौरान उस बैंक से मुझे काफी परेशानी हुई, ऋण काफी दिनों बाद और अनेक औपचारिकताओं के बाद स्वीकृत हुआ। वर्ष 2019 में दूसरी मंजिल बनाने के लिए मैं ऋण लेने हेतु पंजाब एण्ड सिंध बैंक की जगतपुरा शाखा में गया जोकि वर्ष 2018 में ही खली थी। उस समय वहाँ शाखा

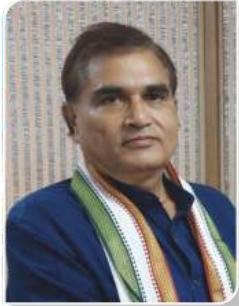
रचनाकारों से निवेदन

रचनाकारों से निवेदन है कि बैंक के प्रधान कार्यालय राजभाषा विभाग द्वारा प्रकाशित की जा रही तिमाही हिंदी गृह-पत्रिका "राजभाषा अंकुर" में प्रकाशन हेतु लेख भेजते समय लेख के अंत में अपना नाम, शाखा / कार्यालय का पता, मोबाइल नंबर तथा अपना बैंक खाता संख्या (14 अंकों का) व आईएफएससी कोड अवश्य लिखें। इसके साथ ही लेख के संबंध में मौलिकता प्रमाण-पत्र और अपना फोटो भी उपलब्ध कराएं। सेवानिवृत्त स्टाफ सदस्य उपरोक्त के अतिरिक्त अपने घर का पता तथा स्थायी खाता संख्या (पैन नंबर) का भी उल्लेख करें।

203, लाजपत नगर, जगतपुरा
जयपुर, राजस्थान

18 सितंबर 2023

बरे विचार ही हमारी सख-शांति के शत्रु हैं। - स्वेट मार्टिन

ਵੀਰੇਨਦ੍ਰ ਕੁਮਾਰ ਯਾਦਵ

ਡਿਜਿਟਲੀਕਰਣ ਔਰ ਹਿੰਦੀ

ਸਸਤ ਵਿਸ਼ਵ ਮੋਹ ਆਦਿਕਾਲ ਸੋ ਹੀ ਸੂਚਨਾ ਕਾ ਮਹਤਵ ਜਾਨਾ ਔਰ ਮਾਨਾ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਿੰਧ ਲੇਖਕ ਦੁਧ (ਪਤਿ—ਪਤਨੀ) ਐਲਿਵਨ ਤਥਾ ਹਾਡੀ ਟੱਫਲਰ ਨੇ ਸਭਿਤਾ ਕੀ ਲਹਾਂ ਕੋ ਤੀਨ ਚਰਣਾਂ ਮੋਹ ਵਿਆਜਿਤ ਕਿਯਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਥਮ ਚਰਣ ਥਾ "ਕ੃਷ਿ ਲਹਰ" ਕਾ ਜਿਸਮੋਹ ਕ੃਷ਿ ਵਿਵਸਥਾ ਹੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਥੀ। ਕ੃਷ਿ ਲਹਰ ਕੋ ਕਾਲਾਵਧਿ ਸਬਸੇ ਅਧਿਕ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਯਹ ਲਹਰ ਆਦਿਕਾਲ (ਲਗਭਗ 6000 ਈ. ਪੂ.) ਸੋ 19 ਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬ੍ਦੀ ਤਕ, ਅਰਥਾਤ ਲਗਭਗ 7900 ਵਰ਷ ਤਕ ਰਹੀ। ਯੂਰੋਪ ਮੋਹ ਹੁੰਡੀ ਔਦ੍ਯੋਗਿਕ ਕ੍ਰਾਂਤਿ ਨੇ ਸਭਿਤਾ ਕੀ ਦੂਸਰੀ ਲਹਰ "ਔਦ੍ਯੋਗਿਕ ਲਹਰ" ਕੋ ਜਨਮ ਦਿਯਾ ਜਿਸਕੀ ਕਾਲਾਵਧਿ 150 ਵਰ਷ ਸੋ ਕੁਛ ਅਧਿਕ ਕਹੀ ਜਾ ਸਕਤੀ ਹੈ। ਉਨੀਸਵੀਂ ਸ਼ਤਾਬ੍ਦੀ ਕੀ ਅਨ੍ਤਿਮ ਵਰ਷ਾਂ ਮੋਹ ਇਲੋਕਟ੍ਰੋਨਿਕ ਨਾਮਕ ਏਕ ਨਈ ਵਿਧਾ ਨੇ ਜਨਮ ਲਿਆ ਜਿਸਨੇ ਦੂਰਸੰਚਾਰ ਵਿਵਸਥਾ ਕੋ ਏਕ ਸ਼ਕਤਿਸ਼ਾਲੀ ਮਾਧਿਮ ਦਿਯਾ। ਇਸ ਨਵੀਨ ਸੰਚਾਰ ਵਿਵਸਥਾ ਨੇ ਮਾਨਵ ਜੀਵਨ ਸ਼ੈਲੀ ਮੋਹ ਹੀ ਆਸੂਲ—ਚੂਲ ਪਰਿਵਰਤਨ ਕਰ ਦਿਯਾ। ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਚਾਰ ਵਿਵਸਥਾ ਕਾ ਸਵਰੂਪ ਅਂਕੀਅ (ਡਿਜਿਟਲ) ਹੈ ਜੋ ਸਵਧਾਂ ਦ੍ਰਿਆਧਾਰੀ (ਬਾਇਨਰੀ) ਸੰਖਧਾ ਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਯੇ ਦ੍ਰਿਆਧਾਰੀ ਸੰਖਧਾਏਂ ਹੈਂ— ਸ਼ੂਨ्य (0) ਤਥਾ ਏਕ (1)। ਇਸ ਨਵੀਨ ਡਿਜਿਟਲ ਸੰਚਾਰ ਵਿਵਸਥਾ ਨੇ ਸੂਚਨਾ ਸਮਾਜ ਕੀ ਜਨਮ ਦਿਯਾ। ਟੱਫਲਰ ਯੂਗਲ ਨੇ ਇਸੇ ਸਭਿਤਾ ਕੀ ਤੀਸਰਾ ਚਰਣ ਕਹਾ ਹੈ। ਯਹ ਲਹਰ ਹੈ "ਸੂਚਨਾ ਲਹਰ"।

ਅਨੁ ਗਣਿਤ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰੂਪ ਸੋ 1 ਸੋ 9 ਤਕ ਕੀ ਅਨ੍ਕਾਂ ਕੋ ਵਿਸ਼ਵ ਸਮਾਜ ਅਰਥ ਦੇਸ਼ ਕੀ ਦੇਨ ਮਾਨਤਾ ਹੈ ਕਿਨ੍ਤੁ ਸਵਧਾਂ ਅਰਥਵਾਸੀ ਯਹ ਮਾਨਤੇ ਹੈਂ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂਨੇ 1 ਸੋ 9 ਤਕ ਕੀ ਅਨ੍ਕਾਂ ਕੋ ਲਿਖਨੇ ਕਾ ਢੰਗ ਭਾਰਤ ਸੋ ਸੀਖਾ ਹੈ। ਇਨ ਅਨ੍ਕਾਂ ਕੀ ਉਪਯੋਗ ਭਾਰਤੀਅ ਵਧਾਰੀ, ਅਰਥਾਂ ਕੀ ਸਾਥ ਲੇਨ—ਦੇਨ ਕੀ ਸਮਧ ਕਰਤੇ ਥੇ। ਇਸਲਿਏ ਅਰਥੀ ਭਾਸਾ ਮੋਹ ਅਨ੍ਕਾਂ ਕੋ ਹਿੰਦਸਾ (ਹਿੰਦਾਸਾ) ਔਰ ਅਨ੍ਕਾਂ ਕੀ ਇਸ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕੋ ਹਿੰਦਾਬ—ਹਿੰਦੀ ਕਹਤੇ ਹੈਂ। 'ਅਸਾ' ਏਕ ਭਾਰਤੀਅ ਕੀ ਨਾਮ ਥਾ ਜਿਸਨੇ ਅਰਥ ਵਧਾਰਿਅਂ ਕੋ ਪ੍ਰਥਮ ਬਾਰ ਇਸ ਅਨੁ ਸੋ ਪਰਿਚਿਤ ਕਰਾਯਾ। ਯੂਰੋਪ ਕੀ ਸਾਥ ਵਧਾਪਾਰ ਕਰਤੇ ਸਮਧ ਅਰਥਾਂ ਨੇ ਇਸੀ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕਿਯਾ ਤੋਂ ਯੂਰੋਪਵਾਸਿਅਂ ਨੇ ਇਨ ਅਨ੍ਕਾਂ (1 ਸੋ 9 ਤਕ) ਕੀ ਅਰਥਵਾਸਿਅਂ ਕੀ ਦੇਨ ਮਾਨ ਲੀ।

ਜਥੁਂ ਆਧੁਨਿਕ ਨੇ ਵਿਸ਼ਵ ਕੀ ਸ਼ੂਨ्य (ਜੀਰੋ) ਅਨੁ ਦਿਯਾ ਤਬ ਸੋ ਸਮਤ ਵਿਸ਼ਵ ਮੋਹ ਵਧਾਰਿਕ ਲੇਨ—ਦੇਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਰਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਗਣਿਤ, ਜਾਂਗ ਔਰ ਜਾਂਗ ਤਥਾ ਅਨੁ ਵਿਜਾਨ ਆਰੰਭ ਸੋ ਹੀ ਇਸ ਅਨੁ ਵਿਧਾ ਕੀ ਤ੍ਰਣੀ ਰਹੇ ਹੈਂ ਔਰ ਡਿਜਿਟਲ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਤੋਂ ਇਸ ਪਰ ਪੂਰ੍ਣ ਰੂਪ ਸੋ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਸੋ ਯਦੀ ਆਧੁਨਿਕ ਕੋ ਕਾਲ ਮੋਹ ਪੇਟੋਂ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਤੀ ਔਰ ਯਦੀ ਭਾਰਤ ਨੇ 'ਸੂਨਾ' ਕਾ ਪੇਟੋਂ ਕਰਾ ਲਿਆ ਹੋਤਾ ਤੋਂ ਆਜ ਸੂਚਨਾ

ਪ੍ਰਾਈਵੇਟੀ ਕੀ ਆਧੇ ਸੋ ਅਧਿਕ ਆਵਿ਷ਕਾਰਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਭਾਰਤ ਕੀ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਤਾ।

ਸੂਚਨਾ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟੀ ਕੀ ਏਕ ਅਨੁ ਮਹਤਵਪੂਰ੍ਣ ਆਧਾਰ ਹੈ 'ਭਾਸਾ'। ਯਦੀ ਸੂਚਨਾ ਕਿਸੀ ਏਸੀ ਭਾਸਾ ਮੋਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜੋ ਪਾਨੇ ਵਾਲੇ ਕੀ ਲਿਏ ਅਜਨਬੀ ਹੋ, ਤੋ ਏਸੀ ਸੂਚਨਾ ਮਿਲਨਾ ਵਿਗੰਧ ਹੈ। ਵੈਂਤੇ ਤੋਂ ਭਾਰਤ ਮੋਹ ਅਨੇਕ ਭਾਸਾਏਂ ਹੈਂ ਕਿਨ੍ਤੁ ਭਾਰਤ ਕੀ ਸੰਪਕ ਭਾਸਾ ਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੀ ਦੇਸ਼ ਕੀ ਸਵਾਂਗੀਣ ਵਿਕਾਸ, ਉਸ ਦੇਸ਼ ਕੀ ਭਾਸਾ ਏਵਾਂ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟੀ ਪ੍ਰਤੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਏਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਸੋ ਯਹ ਭੀ ਕਹਾ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ ਕਿ ਭਾਸਾ ਪ੍ਰਾਈਵੇਟੀ ਕੀ ਵਿਕਾਸ ਪਾਰਸਪਰਿਕ ਰੂਪ ਸੋ ਏਕ—ਦੂਸਰੇ ਪ੍ਰਤੀ ਨਿਰਭਰ ਹੈ। ਇਸ ਤਥਾ ਕੀ ਸਮਝਨੇ ਕੀ ਲਿਏ ਹਮੇਂ ਜਰੰਨੀ, ਜਾਪਾਨ ਏਵਾਂ ਫਾਂਸ ਜੈਸੇ ਵਿਕਸਿਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਏਵਾਂ ਚੀਨ ਜੈਸੇ ਤੇਜੀ ਸੋ ਵਿਕਾਸ ਕੀ ਓਰ ਬਢਤੇ ਹੁਏ ਦੇਸ਼ ਕੀ ਵੇਬਸਾਇਟ ਦੇਖਨਾ ਆਵਥਕ ਹੈ। ਇਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਕੀ ਅਪਨੀ ਰਾ਷ਟ੍ਰੀਅ ਭਾਸਾ ਹੈ, ਜਿਸਮੋਹ ਇਨ੍ਹਾਂਨੇ ਅਪਨੀ ਵੇਬਸਾਇਟ ਕੀ ਸੰਚਾਰਨ ਕੀ ਹੈ। ਇਨਕੀ ਵੇਬਸਾਇਟ ਕੀ ਲਾਖਾਂ ਵਿਕਿਤੀ ਪ੍ਰਤਿਦਿਨ ਦੇਖਤੇ ਹੈਂ ਔਰ ਇਨਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੋ ਵਧਾਪਾਰ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਇਸਮੋਹ ਕੋਈ ਸਾਂਦੇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਵੈਖਿਕ ਵਧਾਪਾਰ ਕੀ ਗਤਿ ਬਢਨੇ ਸੋ ਇਨਕੀ ਭਾਸਾ ਕੀ ਸਮੁਚਿਤ ਵਿਕਾਸ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਇਨ ਦੇਸ਼ਾਂ ਕੀ ਸਾਥ ਵਧਾਪਾਰ ਕਰਨੇ ਕੀ ਲਿਏ ਅਨੁ ਦੇਸ਼ਾਂ ਕੀ ਭੀ ਉਨਕੀ ਭਾਸਾ ਸੀਖਨੀ ਪਡਤੀ ਹੈ। ਯਹ ਉਨਕੀ ਸਰਕਾਰ ਕੀ ਨੀਤਿ ਹੈ ਕਿ ਉਨਕੇ ਉਦ੍ਯੋਗਪਤਿ ਏਵਾਂ ਵਧਾਰੀ ਅਪਨੀ ਵੇਬਸਾਇਟ ਅਪਨੀ ਹੀ ਭਾਸਾ ਮੋਹ ਬਨਾਏ। ਹਾਲ ਹੀ ਮੋਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਏਕ ਰਿਪੋਰਟ ਕੀ ਅਨੁਸਾਰ ਚੀਨੀ ਭਾਸਾ ਕੀ ਵੇਬਸਾਇਟ ਵਿਸ਼ਵ ਕੀ ਵਿਸ਼ਾਲਤਮ ਵੇਬਸਾਇਟ ਬਨ ਜਾਏਗੀ। ਕਿਥੁਂ ਕਮੀ ਏਸੀ ਕੋਈ ਰਾ਷ਟ੍ਰੀਅ ਭਾਸਾ ਹੈ ਭਾਰਤ ਮੋਹ ਭੀ ਬਨ ਸਕਗੀ।

यह हर्ष का विषय है 'इंडियन स्टैंडर्ड कोड फॉर इनफॉर्मेशन इंटरचेंज' (आई.एस.सी.आई.आई.) 'इस्की' नाम से एक ऐसी मानक कूट प्रणाली का विकास किया गया है जिसके अंतर्गत भारतीय भाषाओं और लीपियों के साथ—साथ दक्षिण—पूर्व एशिया एवं यूरोप की विभिन्न भाषाओं सहित रामन लिपि समाहित है। इस प्रकार रामन लिपि के लिए विकसित 'अमरीकन स्टैंडर्ड कोड फॉर इंफॉरमेशन इंटरचेंज' (ए.एस.सी.आई.आई.) 'आस्की' को भी 'इस्की' ने अपना एक घटक बना लिया है। निश्चय ही इस प्रयास से सूचना प्रौद्योगिकी के क्षेत्र में हिंदी सहित समस्त भारतीय भाषाओं के आगे बढ़ाने का रास्ता खुल गया है। अब आवश्यकता है भारतीय राजनेताओं, सरकारी अधिकारियों, उद्योपतियों तथा शिक्षाविदों को अपनी मानसिकता बदलने की। उर्दू को छोड़कर अन्य भारतीय भाषाओं की लिपियाँ ब्राह्मी लिपि से विकसित हुई हैं। ये सभी भाषाएं अपने मूल स्वरूप में तो अक्षरात्मक हैं किंतु उनकी वर्णमाला धन्यात्मक (फोनेटिक) है और उनका क्रम समान है। आई.आई.टी. कानपुर द्वारा भारत सरकार की एक परियोजना के अंतर्गत विकसित ग्राफिक्स एंड स्क्रिप्ट टेक्नोलॉजी (जिस्ट) का एक प्रोटोटाइप विकसित किया गया था। इस प्रौद्योगिकी का समुचित विकास हो चुका है और यह काफी सक्षम एवं समर्थ बन चुकी है।

इंटरनेट के आगमन के पश्चात तो भारतीय भाषाओं की राह और जटिल होती गई। इंटरनेट के माध्यम से कोई भी सामग्री तत्क्षण विश्व के किसी भी कोने में पहुंच सकती थी और पढ़ी जा सकती थी लेकिन यह कार्य किसी भी भारतीय भाषा में संभव नहीं था क्योंकि प्रारंभ में यूनिकोड फॉट की व्यवस्था अंग्रेजी सहित कई यूरोपोय भाषा तक ही सीमित थी। लंबे समय तक हम, भारतीय भाषाओं के लिए यूनिकोड की उपलब्धता की प्रतीक्षा में रहे। उद्योग जगत हो, व्यवसाय जगत हो या सेवा के अन्य क्षेत्र, सभी ने अंग्रेजी यूनिकोड को अपना लिया।

इंटरनेट के पसरते जाल को यदि आंकड़ों के चश्मे से देखें तो पता लगता है कि विश्व में अंतरजाल यानि इंटरनेट का प्रयोग करने वालों की संख्या लगभग 3.17 अरब है, शारीरिक रूप से अक्षम लोगों की संख्या को घटा दिया जाए तो यह प्रतिशत और बढ़ जाता है। फिर अशिक्षित या आर्थिक कारणों से इंटरनेट तक पहुंच न रखने वाले लोगों को भी इस संख्या से घटा दिया जाए तो शेष लगभग पूरा विश्व आज इंटरनेट के जाल में आ चुका है। दुनिया के इस प्रबलतम संचार माध्यम से दुनिया समग्रता के साथ जुड़ रही है। वर्ष 1991 तक एक भी वेबसाइट नहीं थी लेकिन अब करीब 100 करोड़ वेबसाइट

रजिस्टर्ड हैं जो दिन—प्रतिदिन बढ़ रही है। इंटरनेट का नेटवर्क हटते ही तमाम आर्थिक गतिविधियां रुक जाती हैं।

भाषा आज कागजों से निकलकर इंटरनेट की दुनिया में अपना मजबूत आधार बना चुकी है। अब भाषा के प्रसार का पैमाना कागजी दुनिया नहीं बल्कि इलेक्ट्रॉनिक तरंगों की दुनिया है। साहित्य और ज्ञान—विज्ञान ने भी पुस्तकों से निकलकर तेजी के साथ ई—पत्रिकाओं और सोशल मीडिया पर अपना नया ठिकाना खोज लिया है। यहाँ कोई भी रचनाकार घर बैठे दुनिया के किसी भी कोने में साहित्य—प्रेमियों तक अपनी रचना क्षणभर में निर्बाध रूप से पहुंचा सकता है। यही नहीं अंतरजाल यानि इंटरनेट की दुनिया में बने सोशल मीडिया ने साहित्य जगत को एक महासागर रूपी एक ऐसे अनंत महासागर में बदल दिया है जहाँ चौबीसों घंटे साहित्य—प्रेमी

साहित्य का रसास्वादन कर रहे हैं। श्रव्य—दृश्य सुविधाओं से लैस होने के कारण संगोष्ठियों के विकल्प के रूप में भी ई—संगोष्ठियां भी सामने आई हैं।

अपनी रचनाओं को पाठकों तक पहुंचाने के लिए आर्थिक सीमाओं व प्रकाशकों पर निर्भरता समाप्त हो रही है जिसके चलते साहित्य, अल्मारियों में रखी अक्सर धूल खाती पुस्तकों से निकलकर इलेक्ट्रॉनिक तरंगों के रथ पर सवार हो कर देश के कोने—कोने में साहित्य के प्रसार की वाहक बनी हुई है। हालांकि देश में इस समय हिंदी ज्ञान—विज्ञान और अनेक रूपों में हिंदी की स्थिति का जायजा लेना हो तो हमें दुनिया के अन्य देशों की इंटरनेट पर मुकाबले भारत की उपस्थिति तथा विश्व की दूसरी भाषाओं के मुकाबले भारत की प्रमुख भाषा हिंदी की स्थिति को समझना होगा।

भारत, चीन के बाद इस समय इंटरनेट का इस्तेमाल करने वालों की संख्या की दृष्टि से विश्व का दूसरा बड़ा देश है। 30 करोड़ से भी अधिक संख्या के साथ इंटरनेट प्रयोगकर्ताओं में चीन के बाद भारत दुनिया में दूसरे नंबर पर है। प्रतिशत की दृष्टि से चीन में 21.97%, अमेरिका में 9.58% के बाद 8.33% के साथ भारत तीसरे नंबर पर हैं और इसकी वार्षिक वृद्धि दर करीब 16% है लेकिन प्रयोगकर्ताओं के प्रतिशत की दृष्टि से भारत इन देशों में भी सबसे नीचे के पायदान पर है। इंटरनेट का इस्तेमाल करने वालों की संख्या की दृष्टि से भारत विश्व का दूसरा बड़ा देश होने के बावजूद यदि इंटरनेट पर भारत की प्रमुख और विश्व की अग्रणी भाषा हिंदी की स्थिति को देखें तो ज्ञात होता है कि अंग्रेजी 55.5% के साथ शीर्ष पर है और उसके बाद रूसी भाषा 5.9% का स्थान है, इंटरनेट पर जिसकी सामग्री 0.1% है लेकिन

हिंदी की स्थिति 0.1% से भी कम है और दुनिया की अनजान सी भाषाएं भी इस मामले में हिंदी से काफी आगे हैं। यह स्थिति भी तब है जब इंटरनेट का प्रयोग करने के मामले में भारत दूसरे स्थान पर है।

आवश्यकता इस बात की है विश्व की भाषा और उनके बोलने वालों की संख्या के अनुपात में हिंदी बोलने वालों का तादाद और इंटरनेट पर भारत की प्रभावी उपस्थिति के बावजूद हिंदी और भाषा के साहित्य के पिछड़ने के कारणों की मीमांसा करते हुए सुधार के उपायों पर विचार किया जाए। भारत जैसे देश में जहाँ मुश्किल से चार-पांच प्रतिशत लोग अच्छी तरह अंग्रेजी जानते हैं। ऐसे में पूरे देश को तमाम सुविधाओं—सेवाओं से लाभान्वित के लिए यह आवश्यक है कि ये तमाम सुविधाएं देश की भाषा में हों और देश के लोग अपनी भाषा में इनका प्रयोग कर सकें लेकिन अंग्रेजी के वर्चस्व और भारतीय भाषाओं में उक्त सुविधाओं के अभाव के चलते आज भी हम इनका समुचित लाभ नहीं उठा पा रहे हैं। भारत जैसे देश में जहाँ अंग्रेजी जानने वालों की संख्या बहुत कम है और हिंदी जानने वालों की संख्या बहुत अधिक होने के बावजूद इंटरनेट और सोशल मीडिया पर हिंदी और अन्य भारतीय भाषाओं के पिछड़ेपन से एक बात स्पष्ट होती है कि आज भी इंटरनेट का विस्तार मुख्यतः महानगरों व नगरों तक ही है जहाँ अपेक्षाकृत अंग्रेजी का चलन अधिक है। आज भी देश की अधिकांश जनता इन सेवाओं से दूर है। हालांकि इस मामले में विश्व में भारत को अग्रिम पंक्ति में लाने के लिए भारत सरकार ने देश में डिजिटल-इंडिया योजना प्रारंभ की है। इसी क्रांति को मूर्त रूप देने और भारत के विकास की गति को तीव्र गति प्रदान करने के लिए उठाया गया यह एक महत्वपूर्ण कदम है। डिजिटल-इंडिया के माध्यम से सरकार की गाँव-गाँव तक इंटरनेट सर्वसुलभ और उसका अभ्यास करवाते हुए उसमें भाषा संबंधी कार्य का प्रयोग करवाया जाए क्योंकि सभी भारतीय भाषाओं द्वारा साझा रणनीति बनाए जाने की आवश्यकता है।

अब जबकि पूरी दुनिया डिजिटल आकार ले रही है। देश—दुनिया की तमाम सेवाएं—सुविधाएं धीरे—धीरे ऑनलाइन होकर अंतरजाल में समा रही हैं। बहुत कुछ ऑनलाइन हो चुका है और सरकार की डिजिटल इंडिया नीति के चलते ही बहुत कुछ ऑनलाइन होने जा रहा है। बिना इंटरनेट के दुनिया की गाड़ी का पहिया चल नहीं सकेगा इसलिए यथार्थ को स्वीकार करते हुए यथार्थ की दुनिया से आभासी दुनिया यानि वर्च्युअल वर्ल्ड की तरफ बढ़ते हुए दुनिया के साथ कदमताल करना होगा। गति के सोपानों को छूने के लिए आवश्यक है कि ज्ञान—विज्ञान की नई चुनौतियों और आयामों से तालमेल बनाकर डिजिटलीकरण, सूचना प्रौद्योगिकी के नवीनतम स्वरूपों को अपनाते हुए हिंदी व भारतीय भाषाओं में इनका समावेश किया जाए। नए युग की आवश्यकताओं को समझते हुए हिंदी के प्रयोग व प्रसार को उत्तरोत्तर आगे बढ़ाने के लिए दीर्घकालिक नीति बनानी होगी। आज भी देश में प्रायः ऐसी व्यवस्था नहीं है कि स्कूल में विद्यार्थियों को कंप्यूटर आदि उपकरणों व सूचना प्रौद्योगिकी की शिक्षा देते समय ही हिंदी व भारतीय भाषाओं में कार्य के लिए निर्मित उन्नत एवं वैज्ञानिक इन्सिक्रप्ट की—बोर्ड का प्रशिक्षण दिया जाए। नीतिजनन कोई व्यक्ति भले ही उसे अंग्रेजी का अति अल्पज्ञान हो वह

भी देखकर रोमन की-बोर्ड की मदद से हिंदी को भी रोमन में टंकित करता है इसलिए भारत के सभी स्कूलों में माध्यमिक स्तर पर सूचना प्रौद्योगिकी शिक्षा के अंतर्गत हिंदी अथवा किसी भी भारतीय भाषा में इन्स्क्रिप्ट की-बोर्ड का विधिवत् प्रशिक्षण दिया जाए।

टेक्स्ट यानि विषय—सामग्री को डिजिटल रूप में लाए बिना राजभाषा हिंदी के प्रयोग और प्रसार को बढ़ाना कठिन ही नहीं वरन् वर्तमान दौर में लगभग असंभव सा है इसलिए मैं यह कहूँगा किसी भी कार्यालय में कोई भी व्यक्ति किसी भी पद पर क्यों न हो उसके लिए आवश्यक है कि वह कंप्यूटर आदि पर हिंदी टक्कण का कार्य अवश्य सीखे। यदि बड़े अधिकारी जिनके पास टाइपिंग सीखने का समय नहीं है तो वे माइक्रोसॉफ्ट इंडिया इनपुट टूल डाउनलोड करके रोमन लिपि के माध्यम से भी हिंदी में टायपिंग कर सकते हैं। सबसे अंतिम बात, हिंदी के विकास में सबसे बड़ी बाधा यहां के नौकरशाहों और राजनेताओं की हिंदी विरोधी मानसिकता ही है। माइक्रोसॉफ्ट जैसी बड़ी कंपनी भी चीन की ही बात छोड़िए, जब कोरिया और थाईलैण्ड जैसे छोटे से देशों के लिए भी अपने ऑपरेटिंग सिस्टम या सॉफ्टवेयर निकालती है तो उन्हें वहां की स्थानीय भाषा के विकास का विकल्प उपलब्ध करती है। दूसरी ओर इतने बड़े देश के लिए हिंदी का विकल्प उपलब्ध नहीं कराने में इतना समय लिया गया। इसकी वजह हमारी सरकारों और उच्च अधिकारियों का उपेक्षापूर्ण रवैया ही है। इसके लिए राष्ट्रीय सोच बनाने की आवश्यकता है एवं मानसिकता बदलने की आवश्यकता है।

विश्व हिंदी दिवस के प्रस्तावक
सह हिंदी सलाहकार समिति के सदस्य, पटना-800020

प्रधान कार्यालय स्तर पर आयोजित हिंदी पखवाड़ा समारोह -2023

बैंक के प्रधान कार्यालय में 14 से 29 सितंबर, 2023 तक विद्युती प्रस्तावा मनाया गया। बैंक के लिए विद्युती दिवस का शुभारंभ 14 सितंबर, 2023 वर्ष पुणे (महाराष्ट्र) में आयोजित अखिल भारतीय राजभाषा सम्मेलन से हुआ जिसमें बैंक की ओर से महाप्रवेशक सह मुख्य राज भाषा अधिकारी सहित बैंक के लिए विभिन्न औचिलक व्यवसायोंमें प्रदर्शन राजभाषा अधिकारियोंने साझेयांगिता की। प्रस्ताव के द्वारा प्रधान कार्यालय में विभिन्न ऑन-लाइन तथा ऑफ-लाइन प्रतियोगिताओं का अवृजन किया गया जिसमें अखिल भारतीय निवेद प्रतियोगिता, अंतर अंतर राजभाषा शीर्षक प्रतियोगिता तथा अंतर विभागीय राजभाषा शीर्षक प्रतियोगिता मुख्य रूप से सम्बिल रहीं। प्रस्ताव विद्युती प्रस्तावा-2023 की कठोर प्रमुख छलकियाः

वित्तीय वर्ष 2022-23 के दौरान

अंतर विभागीय राजभाषा शील्ड

स्वाफ प्रशिक्षण कॉलेज रोहिणी, नई दिल्ली

अंतर अंचल राजभाषा शील्ड

आचलिक कार्यालय भोपाल १

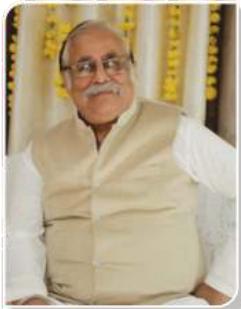

आंचलिक कन्यालय बठिण्डा 'ख'

आधिकारिक कार्यालय कोलकाता 'ग' क्षेत्र

ਵੀ. ਏਸ. ਮਿਸ਼ਾ

ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ

ਕਪਾਲ ਭਾਤਿ ਤੋਂ ਸੰਵਿਦਿਤ ਹੈ। ਸ਼ਾਰੀਰਿਕ ਸਾਂਤੁਲਨ, ਆਰੋਗ੍ਯ ਕੇ ਲਿਯੇ ਸ਼੍ਰੀਮਾਨ ਪਤਨਜਲੀ ਸੇ ਲੇਕਰ ਅਰਵਾਚੀਨ ਧੋਗਗੁਰੂ ਨੇ ਇਸ ਵਿਧਾ ਕੇ ਲਿਏ ਤਨ—ਮਨ ਸੇ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕਿਯਾ ਹੈ ਪਰ ਏਕ ਅਨ੍ਯ ਵਿਧਾ ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਕੇ ਵਿ਷ਯ ਕੀ ਕ੍ਰਿਧਾਵਿਧਿ ਮੇਂ ਨਿ਷ਣਾਤ ਹੋਤੇ ਹੁਧੇ ਭੀ ਲੋਗ—ਬਾਗ ਇਸਕੇ ਵਿਜਾਨ ਸੇ ਅਪਵਿਚਿਤ ਹੈ। ਕਪਾਲ ਭਾਤਿ ਸ਼ਵਸਨ ਕ੍ਰਿਧਾ ਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਔਰ ਧੋਗਧਾਨ ਕੀ ਤੈਤਾਰੀ ਕੇ ਲਿਯੇ ਅਨਿਵਾਰ੍ਧ। ਇਸਕੇ ਅਭਿਆਸ ਕੇ ਲਿਯੇ ਪ੍ਰਾਤ:ਕਾਲ ਯਾ ਸਾਂਧਧਾਕਾਲ ਨਿਰੰਧਾਰਿਤ ਕ੍ਰਿਧਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸਕੇ ਵਿਪਰੀਤ ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਸਾਰਕਾਲਿਕ ਕ੍ਰਿਧਾ ਹੈ। ਇਸਮੇਂ ਜਿਵਹਾ ਔਰ ਕਪੋਲ ਕੇ ਸੀਧੇ ਸੰਚਾਲਨ ਕੀ ਆਵਥਕਤਾ ਹੈ ਔਰ ਇਸਕਾ ਅਭਿਆਸ ਸ਼ਰੀਰ ਸਾਂਦੇਹੀ ਗੁਣੀਜਨ, ਸਾਮਾਜਿਕ ਸਾਂਤੁਲਨ ਕੇ ਲਿਏ ਕਰਤੇ ਰਹੇ ਹੈ। ਕਪਾਲ ਭਾਤਿ ਕੇ ਲਿਯੇ ਸ਼ਾਂਤ ਏਕਾਂ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਚਾਹਿਏ ਜਾਕਿ ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਕੇ ਲਿਏ ਸ਼ੋਰ—ਸ਼ਾਰਾਬ ਕੋਈ ਵਿਛਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਏਕਾਂ ਸੇ ਭੀ ਇਸ ਕ੍ਰਿਧਾ ਕੋ ਫਕ਼ ਨਹੀਂ ਪਢ੍ਹਤਾ। ਅਰਥਾਤ ਕਿਸੀ ਭੀ ਵਾਤਾਵਰਣ ਮੇਂ ਇਸਕਾ ਅਭਿਆਸ ਸੰਭਵ ਹੈ ਔਰ ਯਹੀ ਸੰਵਿਧਾਪੀ ਗੁਣ ਇਸੇ ਮਹਾਨ ਭੀ ਬਨਾਤਾ ਹੈ ਔਰ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਭੀ।

ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਸ਼ਬਦ ਮਹਾਨ ਧੋਗ ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਕਪਾਲ ਭਾਤਿ ਸੇ ਮਿਲਤਾ ਜੁਲਤਾ ਹੈ ਲੋਕਿਨ ਕਪਾਲ ਭਾਤਿ ਸ਼ਰੀਰ ਕੇ ਆਂਤਰਿਕ ਵਿਸ਼ਾਮ ਔਰ ਆਤਮਸ਼ਕਤਿ ਕੇ ਵਿਕਾਸ ਮੇਂ ਸਹਾਇਕ ਹੈ ਔਰ ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਬਾਹਾਂ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਮੇਂ ਆਪਕੀ ਮਜ਼ਬੂਤੀ ਕੇ ਲਿਏ ਕ੍ਰਿਧਾ ਜਾਨੇ ਵਾਲਾ ਅਭਿਆਸ ਹੈ ਜੋ ਸੁਦੱਤਾ ਸੇ ਅਸ਼ੁਦਦਿ ਕੀ ਆਂ ਪ੍ਰਧਾਣ ਕੋ ਪ੍ਰਸ਼ਸ਼ਟ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਹਿੰਦੀ ਮੇਂ 'ਠਕੁਰ ਸੁਹਾਤੀ', ਊਰ੍ਦੂ ਮੇ 'ਖੁਸ਼ਾਮਦ' ਔਰ ਕਿਸੀ ਕਮਜੌਰ ਭਾ਷ਾਵਿਦ ਨੇ ਇਸੇ ਰਸੋਈ ਕੇ ਉਪਕਰਣਾਂ ਜਾਂ ਸੇ 'ਚਮਚਾ' ਯਾ 'ਕਰਛੀ' ਸੇ ਜੋਡਕਰ ਸ਼ਬਦ ਬਨਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਯਹ ਐਸੇ ਲੋਗਾਂ ਕਾ ਉਪਾਲਾਬੰਦ ਹੈ ਜੋ ਇਸ ਯੌਗਿਕ ਕ੍ਰਿਧਾ ਕੀ ਮਹਤਤਾ ਸੇ ਅਪਵਿਚਿਤ ਥੇ ਯਾ ਫਿਰ ਅਪਨੀ ਇਸ ਕਲਾ ਕੋ ਪ੍ਰਚਛਨਨ ਰਖਨਾ ਚਾਹਤੇ ਹੈ। ਇਸ ਕ੍ਰਿਧਾ ਕਾ ਬੇਹਤਰੀਨ ਪੱਖ ਯਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸਕੇ 'ਕ੍ਰਿਧਾਯੋਗੀ' ਅਪਨੇ ਆਪਕੋ ਵੱਚਿਤ ਔਰ ਦੂਸਰਾਂ ਕੋ ਇਸਕਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗੁ ਮਾਨਤੇ ਹੋਏ ਤਨਾਂ ਹੀ ਸ਼ੇਯ ਦੇਤੇ ਹੈ। ਆਜ ਕੇ ਸ਼ਵਾਰਥਪਰਕ ਧੁਗ ਮੇਂ ਅਪਨੇ ਕੁਝ ਏਸੇ ਗੁਣ ਵਿਕਸਿਤ ਕਿਏ ਜਾਏ ਜਿਸਸੇ ਅਧਿਧਾਨ ਕੀ ਕਮੀ ਕੋ ਅਧਿਆਪਕ ਕੀ ਸਹਵਦਿਤਾ ਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਡਾਲਕਰ ਪੂਰਾ ਕ੍ਰਿਧਾ

ਸੰਸਾਰ ਐਸੇ ਹੀ ਗਤਿਸ਼ਾਮਨ ਰਹੇਗਾ ਔਰ ਇਸਕੀ ਗਤਿ ਕੇ ਸਾਥ ਯਦਿ ਤਾਲਮੇਲ ਰਖਨਾ ਹੋ ਤੋ ਅਪਨੀ ਵਿਵਸਤਾਓ ਕੋ, ਕਮਜੌਰਿਆਂ ਕੋ ਨਿਆ ਕਲੇਵਰ ਦੇਨਾ ਹੀ ਪਢੇਗਾ। ਇਸੀ ਤਰਹ ਕੀ ਕੋਣਿਆਂ ਹੋਤੀ ਹੈ ਜਾਂ ਵਿਦਾਲਿ ਮੇਂ ਅਧਿਧਾਨ ਸੇ ਅਰੁਚਿ ਹੋ ਜਾਏ ਔਰ ਮਸ਼ਿਕ ਪਰ ਭਾਰ ਬਢਨੇ ਲਗੇ ਤੋ ਬੇਹਤਰ ਹੋਗਾ ਕਿ ਕੁਝ ਐਸੇ ਗੁਣ ਵਿਕਸਿਤ ਕਿਏ ਜਾਏ ਜਿਸਸੇ ਅਧਿਧਾਨ ਕੀ ਕਮੀ ਕੋ ਅਧਿਆਪਕ ਕੀ ਸਹਵਦਿਤਾ ਪਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਡਾਲਕਰ ਪੂਰਾ ਕ੍ਰਿਧਾ

ਜਾ ਸਕੇ। ਤਭੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਤਾ ਹੈ ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਕੇ ਅਭਿਆਸ ਕਾ ਪਹਲਾ ਅਧਿਆਯ। ਸ਼ਿਕਾਕੀ ਕੇ ਘਰ ਕਾ ਕਾਮ ਕਰਨਾ, ਉਨਕੇ ਪਰਿਵਾਰ ਕੋ ਮਹਤਵ ਦੇਨਾ ਔਰ ਮੌਖਿਕ ਚਪਲਤਾ ਸੇ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰ ਦੇਨਾ ਕਿ ਸ਼ਿਕਾਕ ਮਹਾਦਾਤ ਕੇ ਲਿਏ ਉਸਕੀ ਉਪਸਥਿਤਿ ਕਹਾਂ ਅਧਿਕ ਲਾਭਦਾਤਕ ਹੈ, ਵਿਦਾਲਿ ਮੇਂ ਯਾ ਸ਼ਿਕਾਕ ਕੇ ਗ੍ਰਹਕਾਰ੍ਥ ਮੇਂ। ਅਪਨੇ ਇਸੀ ਮਹਤਵ ਕੋ ਪ੍ਰਮਾਣਿਤ ਕਰ ਯੋਨ—ਕੇਨ ਪ੍ਰਕਾਰੇਣ ਵਿਦਾਲਿ ਕੀ ਪ੍ਰੀਕਾ ਕਾ ਸਾਮਨਾ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਯਹ ਤੋ ਲਾਨਤ ਹੈ ਸ਼ਿਕਾਕ ਨੀਤਿ ਕਾ ਕਿ ਬੋਰਡ ਕੀ ਪ੍ਰੀਕਾ ਕੇ ਚਕਕਰ ਸੇ ਥੋੜੀ ਬਹੁਤ ਪਢਾਈ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪਢੀ ਹੈ। ਪਰ ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਕਾ ਪੁਣਿ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਯਦਿ ਸਕੂਲੀ ਪ੍ਰੀਕਾ ਮੇਂ ਅਨੁਤੀਈ ਭੀ ਹੋ ਗਏ ਤੋ ਉਨਕੇ ਦ੍ਰਾਰਾ ਕਿਧਾ ਗਿਆ ਅਭਿਆਸ ਉਨਕੋ ਸਮਾਜ ਮੇਂ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਹੀ ਦੇਤਾ ਹੈ। ਉਨਕੇ ਲਿਏ ਚਿਕਿਤਸਾ, ਧਾਰਤੀਕੀ, ਪ੍ਰਬੰਧਨ ਇਤਾਵਿਦ ਕੀ ਉਮੀਦ ਭਲੇ ਹੀ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਜਾਏ, ਈਸ਼ਵਰ ਨਵੀਨ ਰਾਸਤੇ ਬਨਾ ਦੇਤੇ ਹੈਂ ਜੈਂ ਵਹ ਅਪਨੀ ਕਲਾ ਸੇ ਕਿਸੀ ਭੀ ਨੇਤਾ ਕੋ ਸੁਰੀਦ ਬਨਾ ਲੇਤਾ ਹੈ ਫਿਰ ਉਨ ਨੇਤਾ ਜੀ ਕੇ ਆਕਾ ਕੋ ਔਰ ਅਨੁਤ: ਸ਼ਵਧਾਨ ਨੇਤਾ ਬਨ ਜਾਤਾ ਹੈ ਔਰ ਗੁਣ ਕੋ ਭਾਗ ਕਾ ਸਹਹਾਗ ਮਿਲ ਜਾਏ ਤੋ ਉਡਾਨ ਕਾ ਸੌਕਾ ਭੀ।

ਕੁਝ ਵਰ਷ ਪੂਰਵ ਏਕ ਨੇਤਾਨੁਮਾ ਵਕਤਿ ਮਿਲੇ। ਕਿਸੀ ਸੰਸਦ ਸਦਸ਼੍ਯ ਕੇ ਲਿਏ ਅਪਨੇ ਇਸ ਗੁਣ ਕੋ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਰਤੇ ਹੋਏ ਅਪਨੇ ਦਿਲੀ ਪ੍ਰਵਾਸ ਮੇਂ ਸਰਕਾਰੀ ਵਾਡੀ ਪਰ ਪਰੰਪਰਾਨ ਕਾ ਸੁਖ ਉਤਾ ਰਹੇ ਥੇ। ਮੇਰੇ ਪੂਰਵ ਪਰਿਚਿਤ ਥੇ ਔਰ ਜਾਂ ਦਿਲੀ ਮੇਂ ਮਿਲੇ ਤੋ ਸੁਝੇ ਉਨਕੇ ਆਤਿਥਿ ਭਾਵ ਔਰ ਦਰਿਆਦਿਲੀ ਕੇ ਕਾਰਣ ਘੁਸਨੇ ਔਰ ਸੁਫ਼ਤ ਭੋਜਨ ਕਾ ਥੋੜਾ ਪ੍ਰਸਾਦ ਭੀ ਮਿਲਾ। ਮੇਰੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਮੇਂ ਉਨਕੇ ਇਸ ਵਿਰਾਟ ਰੂਪ ਕਾ ਧੂਮੋਹਰੀ ਕਾ ਕੋਈ ਉਦਾਹਰਣ ਨਹੀਂ ਥਾ।

ਮੈਂਨੇ ਕੌਤੂਹਲ ਸੇ ਪ੍ਰਚੂਲਿਆ ਕਿ ਯਹ ਤਾਮ—ਜ਼ਾਮ ਕੈਂਸੇ ਔਰ ਤਥ ਉਨ੍ਹਾਂਨੇ ਬਤਾਯਾ ਕਿ ਯਹ ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਕੇ ਅਭਿਆਸ ਸੇ ਸੰਭਵ ਹੁਆ ਹੈ। ਮੇਰਾ ਮਨ ਅੰਦਰ ਤਕ ਭਰ ਗਿਆ ਕਿ ਐਥੇ ਮਹਾਰਥੀ ਸੇ ਪਰਿਚਿਆ ਹੋਤੇ ਹੁਏ ਮੈਂ ਉਨਸੇ ਸ਼ਿਕਾ ਗ੍ਰਹਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਾ। ਕੁਲ ਮਿਲਾਕਰ ਯਹੀ ਲਗਾ ਕਿ ਪ੍ਰਯਾਸ ਪਰਿਪੂਰਣ ਤਥੀ ਹੋ ਸਕਤਾ ਹੈ ਜਵ ਆਪ ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਕੋ ਅੰਗੀਕਾਰ ਕਰ ਜੁਟ ਜਾਏ।

ਕੁਛ ਦਿਨਾਂ ਕੇ ਬਾਦ ਵਹੀ ਸਜ਼ਜਨ ਫਟੇਹਾਲ ਮਿਲੇ ਔਰ ਮੁੜਸੇ ਗੁਟਕਾ ਖਿਲਾਨੇ ਕਾ ਆਗ੍ਰਹ ਕਿਆ ਤੋ ਮੈਂ ਆਖਰੀ ਮੇਂ ਪੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਮੈਂਨੇ ਪ੍ਰਚੂਲਿਆ ਤੋ ਪਤਾ ਚਲਾ ਕਿ ਉਸੀ ਕੇ ਏਕ ਮਿਤ੍ਰ, ਜੋ ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਕਾ ਪੁਰਾਨਾ ਅਭਿਆਸੀ ਥਾ, ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਮਾਨਨੀਧ ਕੀ ਨਜ਼ਰਾਂ ਮੇਂ ਗਿਰਾਕਰ ਅਪਨਾ ਤਲ੍ਲੂ ਸੀਧਾ ਕਰ ਲਿਆ ਔਰ ਯਹ ਮਹਾਸ਼ਾਯ ਪੁਨ: ਮੂ਷ਕ ਭਾਵ ਕੀ ਵਧਾ ਸੇ ਗੁਜਰਨੇ ਲਗੇ। ਉਸ ਦਿਨ ਮੁੜੇ ਇਸ ਕ੍ਰਿਆ ਸੇ ਸੰਦਰਭਿਤ ਪਦਸੋਪਾਨ ਕੀ ਜਾਨਕਾਰੀ ਮਿਲੀ। ਮਤਲਬ ਇਸਕੇ ਯੋਗੀ ਕੋ ਸਵਧਾਂ ਕੀ ਕਾਨੂੰਨ ਕੇ ਸਾਥ ਦੂਸਰਾਂ ਕੀ ਕਾਨੂੰਨ ਕਾਟਨੇ ਕਾ ਹੁਨਰ ਆਨਾ ਚਾਹਿਏ। ਯਹੀ ਇਸ ਯੋਗ ਕਾ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਪਥ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਤੋ ਯੋਗੀ ਬਨੇ ਰਹੇ ਪਰ ਦੂਸਰੇ ਕੇ 'ਧੋਗ ਪ੍ਰਯਾਸ' ਪਰ ਭੀ ਗਿਦ੍ਧਦ੍ਰਿ਷ਟਿ ਰਹੇ।

ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਕੀ ਬਡੀ ਵਿਸ਼ੇ਷ਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਸਕਾ ਅਭਿਆਸੀ 'ਅਪਨੇ ਵਿ਷ਯ' ਕੇ ਮਨੋਵਿਜ਼ਾਨ ਪਰ ਅਸਰ ਢਾਲਾ ਹੈ ਜਿਸਸੇ 'ਵਿ਷ਯ' ਕੀ ਸਮਝਾਨੇ ਬੁਝਾਨੇ ਕੀ ਸ਼ਕਤਿ ਪਰ ਅਖ਼ਤਾਈ ਵਿਰਾਸ ਲਗ ਜਾਤਾ ਹੈ ਔਰ ਯਹ ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਕੇ 'ਠਕੁਰਸੁਹਾਤੀ' ਆਚਰਣ ਸੇ ਅਭਿਆਸ ਰਹਤੇ ਹੁਏ ਉਸੇ ਅਪਨਾ ਸੁਹਵਦਿ ਮਾਨ ਲੇਤਾ ਹੈ। ਸਤਧ ਕੀ ਸਮਝਾਨੇ ਕੇ ਲਿਧੇ ਅਸਤਧ ਕੀ ਸਮਝਾਨਾ ਅਨਿਵਾਰੀ ਹੈ। 'ਤਮਸੋ ਮਾ ਯਤ੍ਤਿਰਗਮਧ' ਵੇਦ ਵਾਕਧ ਹੈ ਪਰ ਤਮਸ ਹੈ, ਯਹ ਜਾਨਕਾਰੀ ਹੋ ਤੋ ਜਾਨਕਾਰੀ ਕੀ ਓਰ ਅਗ੍ਰਸਰ ਹੋਨਾ ਸਮਝ ਮੇਂ ਆਏਗਾ ਇਸਲਿਏ ਧੇ ਪ੍ਰਾਧ: ਪ੍ਰਤ੍ਯੇਕ ਸ਼ਬਦ ਕਾ ਕਾਈ ਨ ਕਾਈ ਵਿਲੋਮਾਰਥੀ ਸ਼ਬਦ ਹੋਤਾ ਹੈ ਹੀ ਹੈ ਜਿਸਸੇ ਜਾਨਕਾਰੀ ਕੀ ਪੂਰ੍ਣਤਾ ਮਿਲੇ। ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਕਾ ਅਭਿਆਸ ਬਤਾਤਾ ਹੈ ਸੰਸਾਰ ਅਸਥਿਰ ਹੈ।

ਪ੍ਰਭਾਵ ਕੇ ਦ੃ਢਿਕੋਣ ਸੇ ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਪ੍ਰਸਨਨਤਾ ਕਾ ਨਿਰੰਝਰ ਹੈ ਕਿਧੋਕਿ ਯਹ ਸਮਾਜ ਕੇ ਆਭਿਜਾਤਿ ਵਰਗ ਸੇ ਜੁੜ ਜਾਨੇ ਕਾ ਨਿਰਾਪਦ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਆਪ ਕਿਸੀ ਕਾਰਧਿਲਾਈ ਮੇਂ ਕਾਰਧਰਤ ਹੈ, ਮਨੋਧੋਗ ਸੇ ਨਿਰਾਨਤਰ ਕਾਮ ਮੇਂ ਲਿਪਤ। ਜਵ ਪ੍ਰਸਾਦ ਪ੍ਰਾਪਤਿ ਜਿਸੇ 'ਪ੍ਰਮੋਸ਼ਨ' ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ ਕਾ ਸਮਧ ਆਤਾ ਹੈ ਤੋ ਆਪਕਾ ਵਹ ਅਧੀਨਸਥ ਕਰਮਚਾਰੀ ਜੋ ਅਪਨੀ ਕਾਮਚੋਰੀ ਕੇ ਲਿਏ ਆਪਕਾ ਕੋਪਭਾਜਨ ਹੋਤਾ ਥਾ, 'ਪ੍ਰਮੋਟ' ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਔਰ ਆਪ ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਮੇਂ ਉਲੜ੍ਹੇ ਰਹਤੇ ਹੈ ਕਿ ਪਹਲੇ ਸੇ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਯਾਸ ਔਰ ਨਿ਷ਟ ਕਰਨਾ ਪੱਛੇਗਾ। ਆਪ ਵੀਤਰਾਗੀ ਬਨਕਰ ਅਪਨੀ ਕਮਿਆਂ ਕੀ ਪੜ੍ਹਤਾਲ ਮੇਂ ਔਰ ਫਿਰ ਅਪਨੇ ਕਾਮ ਮੇਂ ਜੁਟ ਜਾਤੇ ਹੈਂ। ਸੁਧੀ ਪਾਠਕ ਸਮਝ ਗਏ ਹੋਂਗੇ ਕਿ ਉਸ ਅਧੀਨਸਥ ਕਰਮਚਾਰੀ ਨੇ ਕਰਮਧੋਗ ਕੀ ਜਗਹ ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਕੀ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕਿਆ ਜਿਸਸੇ ਵਰਿ਷ਟ ਅਧਿਕਾਰੀ ਕੀ ਗੁਹ ਕਾਰਧ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਾਰਪਿਤ ਹੋਕਰ ਨਿਰਾਨਤਰ ਉਨਕੀ, ਉਨਕੇ ਬਾਲ—ਬਚ੍ਚੀਆਂ ਕੀ, ਪਲੀਆਂ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਗਾਨ ਕੇ ਲਿਧੇ 'ਜਿਵਵਾ ਔਰ ਕਪੋਲ' ਕਾ ਕੁਸ਼ਲ ਸੰਚਾਲਨ ਕਰਤਾ ਰਹਾ ਥਾ। ਯਹ ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਕੀ ਛੋਟੀ ਸੀ ਬਾਨਗੀ ਥੀ। ਇਤਨੇ ਪਵਿਤ੍ਰ ਔਰ ਪ੍ਰਭਾਵੀ ਧੋਗ ਕੀ ਨਾਸਮਝ ਲੋਗੇ ਨੇ ਵਿਚਿਤ੍ਰ ਨਾਮ ਦਿਯਾ ਹੈ।

ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਕੀ ਵਾਕਾਰਣ ਭੀ ਅਲਗ ਹੈ ਔਰ ਇਸਮੇ ਆਦਰਸੂਚਕ ਸ਼ਬਦੀ ਕੀ ਭਰਮਾਰ ਹੋਤੀ ਹੈ ਕਿਧੋਕਿ ਅਭਿਆਸੀ ਕੀ ਭਾਸਾ ਲਕਧ ਸੰਧਾਨ ਕਰਤੇ ਕਰਤੇ ਇਤਨੀ ਪਰਿ਷ਕ੍ਰਮ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ ਕਿ ਵਹ ਹਰ ਸਮਧ ਔਰ ਹਰ ਵਿਕਤੀ ਸੇ ਵੈਸੀ ਸ਼ੈਲੀ ਮੇਂ ਹੀ ਬਾਤ ਕਰਤੇ ਹੈਂ। ਇਸਕਾ ਵਿਲੋਮ ਸਾਧਿ ਯਹ ਹੈ ਕਿ ਯਦਿ ਆਪਸੇ ਕਾਈ ਪਰਿ਷ਕ੍ਰਮ ਔਰ ਅਤਿਰਿਕਤ ਆਦਰਵਾਣੀ ਕੀ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕਰੇ ਤੋ ਸਮਝ

ਲੀਜਿਏ ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਕਾ ਸਿਦਦਹਸਤ ਹੈ ਔਰ ਉਸਕਾ ਕਥਾ ਲਾਭ ਹੋਗਾ, ਯਹ ਮਤ ਵਿਚਾਰਿਏ, ਆਪਕਾ ਨੁਕਸਾਨ ਤਥ ਹੈ ਲੇਕਿਨ ਇਸੀ ਸਮਾਜ ਮੇਂ ਐਥੇ ਲੋਗ ਭੀ ਹੈਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂਨੇ ਸਹਜ ਭਾਵ ਸੇ ਜੀਵਨ ਬਿਤਾਯਾ। ਅਪਨੀ ਧੋਗਤਾਨੁਸਾਰ ਕਾਮ ਕਿਆ ਔਰ ਤਦਨੁਸਾਰ ਹੀ ਜੀਵਨ ਗਾਥਾ ਰਹੀ। ਨ ਸ਼ਾਰੀਰ ਕੇ ਲਿਧੇ ਧੋਗਧਾਸ ਕਿਆ, ਨ ਸਮਾਜ ਮੇਂ ਘੁਸਪੈਠ ਕੇ ਲਿਏ ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਪਰ ਸੰਤੋ਷ ਔਰ ਸ਼ਾਂਤਿ ਕੇ ਸਾਥ ਰਹੇ। ਅਪਨਾ ਬਹੁਤ ਕੁਛ ਨਹੀਂ ਬਨਾਯਾ ਪਰ ਕਿਸੀ ਔਰ ਕੇ ਬਿਗਡਨੇ ਕਾ ਦੋ਷ ਭੀ ਨਹੀਂ ਲਗਾ। ਜਵ ਦੁਨਿਆ ਅਗਡਮ—ਬਗਡਮ ਹੋਨੇ ਲਗੇ, ਹਰ ਜਗਹ ਗਲਾਕਾਟ ਢੰਢ੍ਹ ਹੋ, ਪ੍ਰੇਮ ਵ ਸਹਹੋਗ, ਦਕਿਯਾਨੂੰਸੀ ਵਿਚਾਰਾਂ ਮੇਂ ਸਭਿਮਲਿਤ ਹੋ ਤੋ ਆਦਮੀ ਕੋ ਭੀ ਨਵਾਚਾਰ ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੇ ਟਿਕਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਕੀ ਆਵਥਕਤਾ ਪੱਤੀ ਹੈ ਪਰ ਬੇਹਤਰ ਤੋ ਵਹੀ ਦੁਨਿਆ ਹੋਤੀ ਜਹਾਂ ਪਰਿਵਰਣ ਇਤਨਾ ਸਵਚ਼ਦ ਹੋ ਕਿ ਆਕਸੀਜਨ ਗ੍ਰਹਣ ਕੇ ਲਿਏ ਪ੍ਰਯਾਸ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪੱਤਾ। ਸਾਮਾਨ੍ਧ ਸ਼ਵਸਨ ਸੇ ਹੀ ਆਨਨਦ ਆ ਜਾਤਾ ਹੈ ਔਰ ਜੀਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਸਹਜਤਾ ਸੇ ਹਾਥ ਥਾਮਨੇ ਸੇ ਹੀ ਏਕ—ਦੂਸਰੇ ਕੇ ਪ੍ਰਤੀ ਸਮਾਰਪਣ ਸਪਣਾ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ ਤੋ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਨਾਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਕੀ ਆਵਥਕਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਤੀ।

ਅਪਨੇ ਵਿ਷ਯ ਯਾ ਸਥੂਲ ਭਾਵ ਮੇਂ ਅਪਨੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕੋ ਕਪੋਲ ਸੰਚਾਲਨ ਤਥ ਭਾਸਾ ਵੈਖਿਧ ਦ੍ਰਾਰਾ ਵਾਸੀਮੂਤ ਕਰ ਲੇਨੇ ਕੀ ਪੱਧਰਾ ਭੀ ਉਤਨੀ ਹੀ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਹੈ ਜਿਤਨਾ ਧੋਗ। ਮਜਦਾਰ ਤੋ ਯਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸਮੇਂ ਐਥੇ—ਐਥੇ ਸਮਝਾਦਾਰ ਵਿਕਤੀ ਭੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਨ ਜਾਤੇ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਤ੍ਯਕਥ ਰੂਪ ਸੇ ਇਸ ਵਿਧਾ ਕੋ ਆਲੋਚਕ ਹੋਤੇ ਹੈ ਪਰਿਨ੍ਤੁ ਕਿਸੀ ਅਨ੍ਯ ਦ੍ਰਾਰਾ ਅਪਨੀ ਪ੍ਰਸ਼ਨਸਾ ਜੋ ਨੀਹਿਤ ਉਦੇਸ਼ਾਂ ਸੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ, ਕਾ ਸਤਧ ਮਾਨ ਲੇਤੇ ਹੈਂ। ਦੇਖਿਏ ਯਹੀ ਮਰਮਭੇਦੀ ਗੁਣ ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਕੇ ਪ੍ਰਸਾਦ ਕੋ ਦਿਗੁਣਿਤ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਸਤਰ ਮੇਂ ਕਹਾ ਗਿਆ ਹੈ 'ਸਤੋਤ੍ਰ ਕ: ਨ ਤੁ਷ਟਧੇ' ਔਰ ਦੇਵਤਾਓ ਕੋ ਪ੍ਰਸਾਦ ਕਰਨੇ ਕੇ ਲਿਏ ਅਨੇਕ ਸਤੋਤ੍ਰ ਰਚ ਦਿਏ ਗਏ ਹੈਂ। ਯਹਾਂ ਤਕ ਕਿ ਭਗਵਾਨ ਵਿ਷ਣੁ ਕੋ ਭੀ ਸਤਵਪ੍ਰਿਯ ਕਹ ਦਿਯਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਫਿਰ ਆਸ ਆਦਮੀ ਕੇ ਲਿਧੇ ਯਹ ਮਾਰਕ ਮੰਤ੍ਰ ਸਿਦਦ ਨ ਹੋ, ਏਸਾ ਸੰਭਵ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸਲਿਏ ਕਪੋਲ ਭਾਤਿ ਕੀ ਮਹਿਮਾ ਮੇਂ ਲੇਖਕ ਕੇ ਦੋ—ਚਾਰ ਟੂਟੇ—ਫੂਟੇ ਸ਼ਬਦ 'ਸ੍ਰੂਧ' ਕੋ ਦੀਪਕ ਦਿਖਾਨੇ' ਜੈਸਾ ਹੈ। ਸਾਮਾਜਿਕ ਜੀਵਨ ਕਾ ਆਧੁਨਿਕ ਸ਼ਵਰੂਪ ਔਰ ਉਸਮੇਂ ਭੀ ਰਾਜਨੈਤਿਕ ਸ਼ਵਰੂਪ ਪੂਰ੍ਣਤ: ਇਸੀ ਮੇਕਾਇਵੇਲਿਨ ਸੋਚ ਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ ਕਿ ਜੈਸੀ ਬਹੇ ਬਿਧਾਰ, ਪੀਠ ਤਥ ਤੈਸੀ ਦੀਜਿਏ।

—ਸੇਵਾਨਿਵ੃ਤ ਵਰਿ਷ਟ ਪ੍ਰਬੰਧਕ
ਪੰਜਾਬ ਏਂਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ

ਨੈੱ ਸ਼ਾਖਾਓਂ ਦੀ ਗੁਮਾਂਬਦੂ

ਸ਼ਾਖਾ ਮਹਾਨਾ, ਉਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼

ਸ਼ਾਖਾ ਅਮਰਾवਤੀ, ਮਹਾਰਾਸ਼ਾਂਧਰ

ਸ਼ਾਖਾ ਸਿਵਨੀ, ਮਧਾਂਪ੍ਰਦੇਸ਼

ਸ਼ਾਖਾ ਕਨਕਪੁਰਾ, ਕਰਨਾਟਕ

ਨਿੱਜ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਦੀ ਗੁਭਾਰੰਭ

ਸ਼ਾਖਾ ਕਟਨੀ, ਮਧਿਆ ਪ੍ਰਦੇਸ਼

ਸ਼ਾਖਾ ਜੋਵਰ, ਉਤਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼

ਸ਼ਾਖਾ ਬੌਰਾਡੀ ਨ੍ਯੂ ਟਿਹਰੀ, ਉਤਤਰਾਖਣਡ

ਸ਼ਾਖਾ ਸ਼ਯਾਨਾ, ਉਤਤਰ ਪ੍ਰਦੇਸ਼

ਰਜਤ ਬਾਮਨਿਆ

ਜੀਵਿਕਾ ਔਟ ਵਿਕਾਸ ਕੀ ਦਿਸ਼ਾ ਮੇਂ ਭਾਰਤ-2025

ਭਾਰਤ, ਅਪਨੀ ਐਤਿਹਾਸਿਕ ਔਰ ਸਾਂਸਕ੍ਰਤਿਕ ਧਰੋਹਰ ਦੇ ਸਾਥ ਏਕ ਐਸੇ ਸਮਾਂ ਕੀ ਆਂ ਬਢ़ ਰਹਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਉਸੇ ਅਪਨੀ ਜੀਵਿਕਾ ਔਰ ਵਿਕਾਸ ਕੀ ਦਿਸ਼ਾ ਮੇਂ ਨਾਲ ਮੀਲ ਦੇ ਪਥਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨੇ ਹਨ। ਆਜਾਦੀ ਦੇ ਸਮਾਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਆਜਾਦੀ ਦੇ ਅਮ੃ਤ ਮਹੋਤਸ਼ ਔਰ ਉਸਦੇ ਬਾਅਦ 2025 ਤਕ ਭਾਰਤ ਮੇਂ ਜੀਵਿਕਾ ਔਰ ਵਿਕਾਸ ਕੀ ਦਿਸ਼ਾ ਅਪਨੇ ਆਰੰਭ ਦੇ ਬਿਲਕੁਲ ਵਿਪਰਿਤ ਹੋਗੀ। ਇਨ ਪਰਿਵਰਤਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਕੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧੁਰੀ ਪਰ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਨ ਹੋਕਰ ਅਲਗ—ਅਲਗ ਕ੍ਸੇਤਰਾਂ ਮੇਂ ਉਨ੍ਮੁਖ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਦੀ ਭੌਗੋਲਿਕ ਵਿਸਤਰਾਂ ਔਰ ਵਿਸ਼ਾਲ ਜਨਸਮੁਦਾਯ ਦੇ ਮਫ਼ਨਜ਼ਰ ਯਹਾਂ ਵਿਕਾਸ ਕੀ ਕੁਛ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਸ਼ੰਸਨ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾਓਂ ਪਰ ਚੰਚੀ ਕੀ ਗਿਆ ਹੈ:

► ਡਿਜਿਟਲ ਭਾਰਤ :

ਡਿਜਿਟਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਪਨਾ ਅਤੇ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਮੇਂ ਬਦਲ ਰਹਾ ਹੈ ਔਰ ਵਰ਷ 2025 ਤਕ ਹਮ ਏਕ ਡਿਜਿਟਲ ਮਹਾਸ਼ਕਤਿ ਦੇ ਰੂਪ ਮੇਂ ਅਪਨੀ ਵਿਸ਼ਿ਷ਟ ਪਹਿਚਾਨ ਬਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਡਿਜਿਟਲ ਭਾਰਤ ਦੀ ਦਿਸ਼ਾ ਮੇਂ ਹਮਾਰੇ ਪਾਸ ਕਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿਕੋਣ ਹਨ ਜੋ ਹਮਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੰਨ੍ਹਦ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿਕੋਣ ਹੈ ਜਿਥੇ ਹਮਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੰਨ੍ਹਦ ਹਨ। ਸਾਧਾਰਣ ਦੇ ਲਿਏ ਸੁਗਮ ਸੇਵਾਏਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨਾ। ਡਿਜਿਟਲ ਸੁਵਿਧਾਓਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਾਥ, ਹਮ ਲੋਗ ਔਰ ਅਧਿਕ ਆਸਾਨੀ ਦੇ ਇੰਟਰਨੈੱਟ, ਸਰਕਾਰੀ ਸੇਵਾਏਂ, ਵਿਤੀਯ ਸੇਵਾਏਂ ਔਰ ਸ਼ੈਕਿਕ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਦੇ ਉਪਯੋਗ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਅਨ੍ਯ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿਕੋਣ ਹੈ ਡਿਜਿਟਲ ਕੌਸ਼ਲ ਦੇ ਮਾਧਿਮ ਦੇ ਆਤਮਨਿਰਭਰਤਾ। ਡਿਜਿਟਲ ਭਾਰਤ ਦੀ ਆਤਮਨਿਰਭਰਤਾ ਅਤੇ ਏਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਹੈ। ਵਿਤੀਯ ਸਮਾਵੇਸ਼ਨ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਦੇ ਰੂਪ ਮੇਂ ਬਢ਼ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਨਿਵੇਸ਼ ਕਰਨੇ ਅਤੇ ਵਿਤੀਯ ਸ਼ਵਾਵਲੰਬਨ ਦੀ ਅਧਿਕ ਸੰਬਾਵਨਾਏਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਡਿਜਿਟਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਸਾਥ ਹੀ ਯਹ ਭੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਮਾਰਾ ਦੇਸ਼ ਗਲੋਬਲ ਨੈੱਟਵਰਕ ਦੇ ਹਿੱਸਾ ਬਣੇ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਨਿਵੇਸ਼ਕ ਔਰ ਕਨਪਨਿਆਂ ਦੇ ਲਿਏ ਭਾਰਤ ਏਕ ਪ੍ਰਮੁਖ ਡਿਜਿਟਲ ਬਾਜ਼ਾਰ ਹੈ ਜੋ ਵਿਕਸਿਤ ਔਰ ਉਦਾਸਿਤ ਸੰਸਾਧਨਾਏਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਏਕ ਕਦਮ ਸ਼ਵਾਸਥ ਸਮਾਜ ਕੀ ਓਦਰ

ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲਿਏ ਆਕਰਾਂ ਦੇ ਕੇਂਦ੍ਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਵਰ਷ 2025 ਮੇਂ ਹਮੇਂ ਨਾਲ ਔਰ ਸੁਦੂਰ ਭਾਰਤ ਦੀ ਓਦੇ ਬਢਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਿਕੋਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਦੀ ਅਵਸਰ ਹੈ। ਡਿਜਿਟਲ ਕੌਸ਼ਲ ਦੇ ਮਾਧਿਮ ਦੇ ਆਤਮਨਿਰਭਰਤਾ ਅਤੇ ਵਿਤੀਯ ਸਮਾਵੇਸ਼ਨ ਦੇ ਮਾਧਿਮ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਬੜਾਵਾ ਮਿਲੇਗਾ। ਯਹ ਸੰਬਾਵਨਾਓਂ ਦੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਦਮ ਹੈ।

► ਸ਼ਵਾਸਥ ਭਾਰਤ

ਸ਼ਵਾਸਥ ਜੀਵਨ ਦੀ ਮਤਲਬ ਹੈ ਸੁਖਮਤ ਔਰ ਸਮੂਦਰ ਜੀਵਨ। ਸ਼ਵਾਸਥ, ਏਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਪਹਿਲੂ ਹੈ ਜੋ ਹਮਾਰੇ ਸਮਾਜ ਔਰ ਰਾਸ਼ਟਰ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਮੇਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਤਾ ਹੈ। ਭਾਰਤ, ਜੋ ਬਡੀ ਜਨਸੰਖਾ ਔਰ ਵਿਵਿਧਤਾ ਦੇ ਸਾਥ ਏਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਦੇਸ਼ ਹੈ, ਕਿ ਸ਼ਵਾਸਥ ਰਹਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਮੇਂ ਕਦਮ ਬਢਾਨੇ ਦੀ ਆਵਸ਼ਕਤਾ ਹੈ। ਵਿਕਿਗਤ ਸ਼ਵਾਸਥ ਦੇਖਭਾਲ ਦੀ ਮਹੱਤਵ ਬਢਾਉਣਾ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਲੋਗਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ—ਸੈਲੀ ਮੇਂ ਪਰਿਵਰਤਨ ਦੇ ਸਾਥ, ਅਧਿਕਤਰ ਲੋਗ ਅਪਨੇ ਸ਼ਵਾਸਥ ਦੀ ਪਾਰਿਆਤ ਦੇਖਭਾਲ ਕਰਨੇ ਦੀ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਯੋਗ, ਧਿਆਨ ਔਰ ਸ਼ਵਾਸਥ ਆਹਾਰ ਦੇ ਮਾਧਿਮ ਦੇ ਲੋਗ ਅਪਨੇ ਸ਼ਾਰੀਰਿਕ ਔਰ ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ਵਾਸਥ ਦੇ ਸੁਧਾਰਨੇ ਦੀ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸਦੇ ਪਰਿਣਾਮਸ਼ਵਰੂਪ, ਵਿਕਿਗਤ ਸ਼ਵਾਸਥ ਮੇਂ ਸੁਧਾਰ ਹੋ ਰਹਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਲੋਗ ਅਧਿਕ ਸਕਿਧ ਅਤੇ ਪੂਰ੍ਣ ਜੀਵਨ ਜੀਨੇ ਮੇਂ ਸਹਾਯਕ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਦੂਜੀ ਓਦੇ ਵੈਕਸੀਨੇਸ਼ਨ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਭੀ ਬਢਾਉਣਾ ਹੈ।

ਵੈਕਸੀਨੇਸ਼ਨ ਦੇ ਮਾਧਿਮ ਦੇ ਜਨਸੰਖਾ ਦੀ ਸੁਰਕਾ ਬਢਾਉਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਐਸਾ ਕਰਕੇ ਰੋਗੀਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਦੀ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਕਿਯਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੋਵਿਡ-19 ਮਹਾਮਾਰੀ ਦੇ ਸਮਾਂ, ਵੈਕਸੀਨੇਸ਼ਨ ਦੀ ਮਹੱਤਵ ਅਤੇ ਭੀ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਮੁਖ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਅਪਨੀ ਜਨਸੰਖਾ ਦੀ ਸੁਰਕਾ ਦੇ ਲਿਏ ਏਕ ਵਾਧੂ ਵੈਕਸੀਨੇਸ਼ਨ ਅਭਿਆਨ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਲਕਧ ਹੈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੋਗਾਂ ਦੇ ਵੈਕਸੀਨ ਦੇ ਸੁਰਕਿਤ ਕਰਨਾ।

ਸ਼ਵਾਸਥ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਦੇ ਸਮਝਾਤੇ ਸਮਾਂ ਹਮੇਂ ਯਹ ਭੀ ਧਿਆਨ ਮੇਂ ਰਖਨਾ ਚਾਹਿਏ ਕਿ ਸ਼ਵਾਸਥ ਕੇਵਲ ਸ਼ਾਰੀਰਿਕ ਸ਼ਵਾਸਥ ਦੇ ਹੀ ਮਾਪਾ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਾਨਸਿਕ ਸ਼ਵਾਸਥ ਭੀ ਉਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਅਧਿਕਤਰ ਲੋਗ ਦਿਨਚਰਿਆ ਦੀ ਭਾਗਦੌਡੀ ਮੇਂ ਇਸੇ ਨਜ਼ਰਅਂਦਾਜ ਕਰਦੇ ਹਨ ਲੋਕਿਨ ਮਾਨਸਿਕ ਤਨਾਵ ਅਤੇ ਅਵਸਾਦ ਦੇ ਬਾਰੇ ਮੰਨ੍ਹਦ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

आ गया है। समाज में मानसिक स्वास्थ्य के बारे में जागरूकता फैलाने के माध्यम से हम अधिकतर लोगों को मानसिक समस्याओं के इलाज की ओर मोड़ सकते हैं। अधिकतर लोग अब जीवन का आधार स्वस्थ्य जीवन से जोड़ रहे हैं और व्यक्तिगत स्वास्थ्य को महत्वपूर्ण मान रहे हैं।

स्वस्थ भारत का एक और महत्वपूर्ण पहलू है स्वच्छता। स्वच्छ भारत अभियान के तहत भारत सरकार ने स्वच्छता के प्रति जागरूकता बढ़ाने का प्रयास किया है। स्वच्छता के माध्यम से हम अक्षमता और बीमारियों को नियंत्रित कर सकते हैं और एक स्वास्थ्यकर जीवन जीने के लिए महत्वपूर्ण मानदंड स्थापित कर सकते हैं। स्वस्थ भारत का सपना सभी नागरिकों और उनके परिवारों के लिए एक सुखमय और समृद्ध जीवन का सपना है। स्वास्थ्य और स्वच्छता के माध्यम से हम एक स्वस्थ और समर्थ समाज की ओर बढ़ रहे हैं, जिसमें सभी लोग सुरक्षित और खुशहाल होंगे।

► पर्यावरण अनुकूल भारत

पर्यावरण संरक्षण एक महत्वपूर्ण मुद्दा है जो हम सभी के लिए महत्वपूर्ण है। भारत एक ऐसा देश है जिसमें प्राकृतिक सौंदर्य और वनस्पति—जीवन की प्रचुरता है और इसके लिए हमें अपने प्राकृतिक संसाधनों की रक्षा करने और उन्हें सुरक्षित रखने का दायरा बढ़ाने की आवश्यकता है। भारत में सौर ऊर्जा का प्रयोग बढ़ रहा है और इसे एक साफ और अप्रत्याशित स्रोत बनाने के लिए कई नवाचार किए जा रहे हैं। सौर ऊर्जा के अधिक प्रयोग से भारत का ऊर्जा स्वावलंबी बनने की संभावना है जो पर्यावरणीय दृष्टि से महत्वपूर्ण है।

पर्यावरण संरक्षण में भारत का सक्रिय योगदान प्रौद्योगिकी क्षेत्रों में नवाचार करके बढ़ेगा और प्रदूषण को कम करने के लिए नई तकनीकों का विकास करेगा। यह साथ ही भारत को स्वच्छ ऊर्जा के स्रोतों का अधिक प्रयोग करने की संभावना देगा जिससे हम पर्यावरण को सुरक्षित रख सकते हैं और आने वाले पीड़ियों के लिए स्वस्थ प्राकृतिक संसाधनों का संरक्षण कर सकते हैं। पर्यावरण संरक्षण में भारत का सक्रिय योगदान हमारे प्राकृतिक संसाधनों की रक्षा करने में महत्वपूर्ण है और हमारे आने वाले पीड़ियों के लिए एक स्वस्थ और सुरक्षित पर्यावरण का निर्माण करने में मदद करेगा।

► भारत में शिक्षा

शिक्षा, भारतीय समाज के साथी और विकास के मुख्य चरण हैं। यह भारत के अग्रणी क्षेत्रों में से हैं और इनके सही दिशा में सुधार न केवल व्यक्तिगत सफलता के पथ की ओर महत्वपूर्ण कदम है, बल्कि देश के समग्र विकास के लिए भी आवश्यक है। शिक्षा क्षेत्र में नवाचार और सुधार करने की आवश्यकता है, क्योंकि शिक्षा हमारे समाज का मूल आधार होती है। भारत में बच्चों के शिक्षा के प्रति गहरा समर्पण है और शिक्षा की गुणवत्ता में सुधार करने की आवश्यकता है। सरकार ने इसके लिए अनेक योजनाएं शुरू की हैं लेकिन इसका संचालन और मान्यता

में सुधार करने की जरूरत है। उच्च शिक्षा के क्षेत्र में और अधिक नवाचार, अध्ययन और अनुसंधान के क्षेत्र में नौकरियों के अवसर बढ़ाने की आवश्यकता है ताकि युवा पीढ़ी को अपने रुचिकर्ता क्षेत्र में उनकी कौशल और रुचि के हिसाब से शिक्षा मिल सके।

रोजगार के अवसरों की बढ़ती आवश्यकता भी बहुत महत्वपूर्ण है क्योंकि युवा पीढ़ी भारतीय समाज के निर्माण में महत्वपूर्ण भूमिका निभा सकती है। वर्तमान में, युवाओं को रोजगार के लिए मिलने वाले अवसर सीमित होते हैं और यह एक चुनौतीपूर्ण समस्या है। सरकार और निजी क्षेत्र को युवाओं को रोजगार प्रदान करने के लिए नए मॉडल्स और कार्यक्रम विकसित करने की आवश्यकता है, ताकि युवा पीढ़ी अपने करियर के लिए संतुष्ट हो सके और समृद्धि की ओर बढ़ सके।

शिक्षा के माध्यम से हम भारत के विकास की राह में एक महत्वपूर्ण कदम बढ़ा सकते हैं। शिक्षा में सुधार करने और रोजगार के अवसरों को बढ़ाने के माध्यम से हम भारत को समृद्धि और सामृद्धिक स्वरूप में बढ़ावा देने में मदद कर सकते हैं, जो कि एक सशक्त और समृद्ध देश के रूप में हमारे सपनों का हिस्सा है।

► रोजगार और उद्यमिता

रोजगार और उद्यमिता भारतीय अर्थव्यवस्था के दो महत्वपूर्ण अंग हैं, जो देश के समृद्धि और विकास में महत्वपूर्ण भूमिका निभाते हैं। इन दो क्षेत्रों का महत्व और मांग दिन पर दिन बढ़ती जा रही है और इसलिए सरकारों व निजी क्षेत्र को इन क्षेत्रों में नवाचार और निवेश करने की आवश्यकता है। स्वरोजगार का प्रमुख लक्ष्य होता है, युवा और उपराज्यों को स्वावलंबी बनाना, जिससे उन्हें नौकरी ढूँढ़ने की बजाय नौकरी बनाने का अवसर मिलता है। इसके माध्यम से लोग अपनी कौशल और प्रतिभा के हिसाब से व्यवसाय करने का संघर्ष करते हैं और समृद्धि प्राप्त करते हैं। स्वरोजगार के क्षेत्र में नवाचार और निवेश करने के लिए सरकारों को योजनाएं बनाने और उद्यमिता को प्रोत्साहित करने की जरूरत है।

उद्यमिता एक महत्वपूर्ण साधन है जो समाज में नए विचारों और व्यवसायिक क्षमताओं का प्रोन्नत करती है। यह न केवल नए उद्यमियों के लिए नौकरी का स्रोत होता है, बल्कि उनकी योग्यता को बढ़ाता है और उन्हें समाज में सशक्त नागरिक के रूप में योगदान करने की स्थिति प्रदान करता है। सरकारों की ओर से उद्यमिता को प्रोत्साहित करने के लिए नीतियां बनाने और उद्यमिता को समर्थन देने की जरूरत है, ताकि लोग नए व्यवसायों की शुरुआत करने के लिए साहसी बन सकें। स्थानीय उत्पादन के क्षेत्र में निवेश करने के माध्यम से स्थानीय अर्थव्यवस्था को प्रोत्साहित किया जा सकता है। यह उन्नति और नौकरियों के नए अवसरों को निर्मित कर सकता है और स्थानीय उत्पादन को बढ़ावा देने में मदद कर सकता है। उद्यमिता और स्वरोजगार के माध्यम से हम भारतीय समाज के विकास के माध्यम से बेहतरीन दिशा में कदम बढ़ा सकते हैं।

► ਭਾਰਤ ਮੇਂ ਸਾਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮ ਦੀ ਸਥਿਤੀ

ਸਾਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮ ਏਕ ਐਸੀ ਪ੍ਰਾਥਮਿਕਤਾ ਹੈ ਜੋ ਸਮਾਜ ਕੇ ਸਭੀ ਵਰਗਾਂ ਕੇ ਲਿਏ ਨਿਯਮ ਕਾ ਮਾਧਿਅਮ ਹੈ। ਯਹ ਸਮਾਜ ਕੀ ਸਮੂਦਿਆਂ ਔਰਾ ਵਿਕਾਸ ਕੇ ਮਾਧਿਅਮ ਸੇ ਸਭੀ ਲੋਗਾਂ ਕੇ ਲਿਏ ਜੀਵਨ ਕੀ ਗੁਣਵਤਾ ਕੋ ਬੇਹਤਰ ਬਨਾਨੇ ਕਾ ਪ੍ਰਯਾਸ ਹੈ। ਸਮਾਜ ਮੇਂ ਨਿਯਮ ਕੇ ਸਾਥ ਸਮੂਦਿਆਂ ਕੀ ਦਿਸ਼ਾ ਮੈਂ ਕਦਮ ਬਢਾਨੇ ਕਾ ਫੁੱਲ ਸੰਕਲਪ ਹੈ। ਸਾਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮ ਕਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਮੇਂ ਸਭੀ ਵਰਗਾਂ ਕੇ ਲਿਏ ਸਮਾਨ ਅਵਸਰ ਔਰ ਸਮਾਨ ਅਧਿਕਾਰ ਹੋਣੇ ਚਾਹਿਏ। ਯਹ ਸਮਾਜ ਮੇਂ ਮੇਂਦਬਾਬ ਕੋ ਕਮ ਕਰਨੇ, ਜਾਤਿ, ਲਿੰਗ, ਧਰਮ ਔਰ ਆਰਥਿਕ ਸਥਿਤੀ ਕੇ ਆਧਾਰ ਪਰ ਨਿ਷ਕਤਾ ਔਰ ਮਾਨਵੀਅ ਅਧਿਕਾਰਾਂ ਕੀ ਸੁਰਕਾ ਕੀ ਦਿਸ਼ਾ ਮੈਂ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਤਾ ਹੈ।

ਆਰਥਿਕ ਔਰ ਸਾਮਾਜਿਕ ਰੂਪ ਸੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਵਰਗਾਂ ਕੇ ਲਿਏ ਯੋਜਨਾਏ ਬਨਾਨਾ ਏਕ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਕਦਮ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਉਨ ਵਰਗਾਂ ਕੋ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਾਮਾਜਿਕ ਸੁਰਕਾ, ਸ਼ਿਕਾ, ਸ਼ਵਾਸਥਾ ਦੇਖਭਾਲ ਔਰ ਰੋਜਗਾਰ ਕੇ ਅਧਿਕ ਅਵਸਰ ਮਿਲਾਂਦੇ ਹਨ। ਯਹ ਸਾਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮ ਕੀ ਦਿਸ਼ਾ ਮੈਂ ਏਕ ਨਿ਷ਕ ਔਰ ਸਮਰਪਿਤ

ਸਰਕਾਰ ਕੇ ਮਾਧਿਅਮ ਸੇ ਇਨ ਵਰਗਾਂ ਕੋ ਏਕ ਬੇਹਤਰ ਜੀਵਨ ਕਾ ਮੌਕਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਤਾ ਹੈ। ਸਾਮਾਜਿਕ ਨਿਯਮ ਕੇ ਮਾਧਿਅਮ ਸੇ ਹਮ ਸਮਾਜ ਮੈਂ ਸ਼ਬਕੇ ਲਿਏ ਨਿਯਮ ਕੀ ਸਮਾਨ—ਸਮਾਨ ਪਰ ਆਵਸ਼ਕਤਾ ਕੇ ਸਾਥ ਨਿਰਨਤਰ ਸਮਰਥਨ ਔਰ ਸੁਰਕਾ ਕੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕਰ ਸਕਤੇ ਹਨ।

ਭਾਰਤ, ਵਰ਷ 2025 ਤਕ ਜੀਵਿਕਾ ਔਰ ਵਿਕਾਸ ਕੀ ਦਿਸ਼ਾ ਮੈਂ ਏਕ ਨਿਆ ਦੌਰ ਆਰੰਭ ਕਰ ਰਹਾ ਹੈ। ਡਿਜ਼ਿਟਲੀਕਰਣ, ਸ਼ਵਾਸਥਾ, ਪਰਧਾਵਰਣ ਸੰਰਕਣ, ਸ਼ਿਕਾ ਔਰ ਉਦਾਸਿਤਾ ਕੇ ਕੋੜੇ ਮੈਂ ਸੁਧਾਰ ਹਮਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਕੋ ਨ ਕੋਵਲ ਆਗੇ ਬਢਾਨੇ ਮੈਂ ਮਦਦ ਕਰੋਂਗੇ ਬਲਿਕ ਸ਼ਾਹੀ ਵਿਕਾਸ ਕੀ ਦਿਸ਼ਾ ਮੈਂ ਯਹ ਆਧਾਰਮੂਤ ਕੋੜੇ ਸਾਬਿਤ ਹੋਂਗੇ। ਯਹ ਏਕ ਉਤਕੁਛ ਵ੃ਦਿਕੋਣ ਹੈ ਜੋ ਹਮੈਂ ਏਕ ਉਜ਼ਘਲ ਔਰ ਸਮੂਦਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕੀ ਓਹ ਲੇ ਜਾ ਰਹਾ ਹੈ। ਸ਼ਾਸਨ ਔਰ ਨਾਗਰਿਕਾਂ ਕੋ ਨਵਾਚਾਰ ਔਰ ਉਦਾਸਿਤਾ ਕੋ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰਨੇ ਕੇ ਉਪਾਧਾਂ ਕੋ ਸਮਰਥਨ ਦੇਣੇ ਕੀ ਆਵਸ਼ਕਤਾ ਹੈ, ਤਾਕਿ ਭਾਰਤ ਅਪਨੇ ਸਮੂਦਿਆਂ ਕੇ ਮਾਰਗ ਪਰ ਅਗ੍ਰਸਰ ਹੋ ਸਕੇ।

—ਅਧਿਕਾਰੀ
ਮੇਹਤਪੁਰ ਸ਼ਾਖਾ, ਜਾਲਿੰਧਰ ਅੰਚਲ

ਕਲਮ ਔਰ ਕਾਗਜ਼

ਕਲਮ ਅਪਨੇ ਦਿਲ ਕੀ ਸਥਾਨੇ
ਕਾਗਜ਼ ਸੇ ਕਹ ਦੇਤੀ ਹੈ
ਕਲਮ ਸਥਾਨੇ ਸੁਣ ਲੇਤਾ ਹੈ
ਕਲਮ ਹਲਕੀ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ
ਕਾਗਜ਼ ਭਾਰੀ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ
ਕਲਮ ਖਾਲੀ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ
ਕਾਗਜ਼ ਭਰ ਜਾਤਾ ਹੈ।

ਖਾਲੀ ਕਲਮ ਬਤਾਤੀ ਹੈ
ਕਿ ਉਸੇ ਕਿਸੀ ਕਾਗਜ਼ ਕਾ ਸਹਾਰਾ ਮਿਲਾ ਹੈ
ਮੁਹਾ ਹੁਆ ਕਾਗਜ਼ ਬਤਾਤਾ ਹੈ
ਕਿ ਕਿਸੀ ਕਲਮ ਨੇ ਉਸਦੇ ਅਪਨਾ ਦਿਲ ਖੋਲਾ ਹੈ
ਲੇਕਿਨ ਕਾਗਜ਼ ਕੇ ਦਿਲ ਕੀ ਬਾਤ...?
ਵੋ ਕਿਸੇ ਪਤਾ ਹੈ..?

ਸ਼ਾਯਦ ਕਿਸੀ
ਕਲਮ, ਕਾਗਜ਼ ਕੇ ਦਿਲ ਕੀ ਬਾਤ ਭੀ ਲਿਖੇ....
ਸ਼ਾਯਦ ਕਿਸੀ ਕਲਮ ਲਿਖੇ ਕਿ
ਕਾਗਜ਼ ਕੋ ਕੈਸਾ ਲਗਤਾ ਹੈ
ਜਥੇ ਕੋਈ ਕਲਮ ਉਸ ਪਰ ਚਲਤੀ ਹੈ
ਜਥੇ ਖੋਲ ਰਹੀ ਹੋਤੀ ਹੈ ਵੋ ਅਪਨਾ ਮਨ
ਜਥੇ ਉਸੇ ਸੌਂਪਤੀ ਹੈ ਵੋ ਅਪਨੀ
ਉਥੇ —ਪੁਥੇ, ਉਲੜਨ, ਖਾਮੀ, ਸ਼ਿਕਵੇ,
ਆਸੂ, ਦਰਦ, ਵੋ ਸਾਰੀ ਚਿੰਤਾਏ
ਖੁਣਿਆਂ, ਧਾਰੇ, ਰਾਜ ਕੀ ਬਾਤੋਂ
ਸਪਨੇ, ਕਿਸੇ, ਪ੍ਰਣਾਲੀ ਨਿਵੇਦਨ, ਆਸਾਂਧੇਂ
ਕੈਂਸੇ ਸਮੇਟ ਲੇਤਾ ਹੈ ਕਾਗਜ਼
ਇਤਨੀ ਸਥਾਨੇ ਕੀ
ਵੋ ਭੀ ਅਲਗ—ਅਲਗ
ਮਾਨਾ ਕਲਮ ਹੈ ਜਨਨੀ ਲੇਕਿਨ
ਕਾਗਜ਼ ਕੋਈ ਪਿਤਾ ਹੈ ਕਿਥਾ? ਕਲਮ ਕੋ ਲੇਕਿਨ ਪਤਾ ਹੈ

ਉਸਕੀ ਪਰਿਣੀਤਿ
ਕਲਮ ਭੁਲਾ ਦੀ ਜਾਤੀ ਹੈ
ਖਾਲੀ ਹੋਣੇ ਪਰ
ਉਸੇ ਕੋਈ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ
ਜਥੇ ਲਿਖਨੇ ਕਾ ਸਮਰਥ ਖਤਮ
ਕੋਈ ਉਸਕੀ ਬਾਤ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾ
ਮੁਹਾ ਹੁਆ ਕਾਗਜ਼ ਬਨ ਜਾਤਾ ਹੈ
ਕਿਸੀ ਮਹਾਕਾਵਾਂ, ਕਿਸੀ ਧਰਮਗ੍ਰਨਥ
ਕਿਸੀ ਪਾਰ ਕੀ ਚਿੜੀ ਬਨਤਾ ਹੈ
ਵਿਛੜੀਂ ਕਾ ਮੇਲ ਕਰਤਾ ਹੈ
ਕਿਸੀ ਬਨਤਾ ਹੈ ਐਸਾ ਹਥਿਧਾਰ
ਸਥਾਨੇ ਕੁਝ ਰਾਖ ਬਨਤਾ ਹੈ

ਪਰ ਕਿਥਾ ਕਾਗਜ਼ ਨੇ ਚਾਹਾ ਥਾ
ਧੇ ਸਥਾਨੇ ਕਰਨਾ
ਝਾਗਡੀਂ ਕਾ ਕਾਰਣ ਬਨਨਾ
ਝਾਂਝਾਂ ਮੈਂ ਪੱਧਨਾ
ਤੋ ਫਿਰ ਕਾਗਜ਼ ਨੇ ਕਿਥਾ ਚਾਹਾ ਥਾ ਆਖਿਰ?
ਵੋ ਤੋ ਤਭੀ ਪਤਾ ਚਲੇਗਾ ਕਿ ਜਥੇ ਲਿਖਾ ਜਾਏਗਾ
ਸ਼ਾਯਦ ਕਿਸੀ
ਕਲਮ, ਕਾਗਜ਼ ਕੇ ਦਿਲ ਕੀ ਬਾਤ ਲਿਖੇ...

ਸੁਨਿਤਾ ਧਾਈ
ਅਧਿਕਾਰੀ
ਮਧੂਰ ਵਿਹਾਰ ਸ਼ਾਖਾ,
ਵਿਲੱਧੀ—1 ਅੰਚਲ

رانچی- جہار کھنڈ کے دل می ایکی کھڑکی

تہبا نعیم

رانچی جہارکھنڈ کا دارالحکومت ہے، مشرقی ہندوستان میں واقع ایک ریاست اس کی تاریخی، نقاوتی اور جغرافیائی اہمیت ہے، جو اسے ایک متھرک اور متنوع منزل بناتی ہے۔ صدیوں پرانی تاریخ کے ساتھ، رانچی ایک قبائلی علاقہ سے ایک جدید شہری مرکز میں تبدیل ہوا ہے۔

رانچی کی تاریخ اس کے مقامی قبائلی ورثے میں گھری جڑی ہے۔ اس علاقے میں اصل میں مختلف قبائلی برادریاں آباد تھیں، جن میں اوراون، منڈا اور کھاریا قبائل شامل ہیں۔ یہ کمیونٹیز فطرت کے ساتھ ہم آئندگی میں رہتے ہوئے اپنی الگ تفاصیل اور رسوم و رواج پر عمل پیرا تھیں۔ یہ خطہ نوابادیاتی دور تک نسبتاً الگ تھلگ رہا، جب برطانوی ایسٹ انڈیا کمپنی نے بندوستان میں اپنا اثر و رسوخ قائم کرنا شروع کیا۔

برطانوی نوابادیاتی دور میں، رانچی ایک انتظامی مرکز کے طور پر ابھرا۔ یہ چھوٹا نالگپور ڈویژن کا حصہ تھا، جو معینیات سے بھرپور زمینیوں اور گھنے جنگلات کے لیے جانا جاتا ہے۔ انگریزوں نے چائے کے باغات قائم کیے اور خطے کے قدرتی وسائل کا استھصال کیا۔ رانچی نے بندوستان کی آزادی کی تحریک میں بھی ایک ایم کر دار ادا کیا،

رانچی کا ثقافتی تنوع اس کی قبائلی جڑوں اور تاریخی اثرات کا عکاس ہے۔ یہ خطہ مختلف قسم کے تہوار مناتا ہے، جس میں روایتی رقص اور موسیقی ثقافتی تانے بانے کا ایک لازمی حصہ ہے۔ کرما فیسٹیول، سربول فیسٹیول، اور توسو پراب کچہ نمایاں قبائلی تہوار ہیں جو بڑے جوش و خروش کے ساتھ منائے جاتے ہیں۔

رانچی کا فن اور دستکاری بھی قابل ذکر ہے دستکاری جیسے ٹوکرا دھاتی کام، لکڑی کی نقش و نگار، اور روایتی پینٹنگ مقامی کاریگروں کی مہارت اور تخلیقی صلاحیتوں کو ظاہر کرتی ہیں۔ یہ دستکاری صرف نریعہ معاش کا کام کرنے کے لئے بلکہ اس علاقے کی ترقی شناخت کو بھی محفوظ رکھتی ہے۔

رانچی چھوٹا ناگکپور سطح مرتفع پر واقع ہے، جو دلکش پہاڑیوں، گھنے جنگلات اور قبیم آبی نخایر سے گھرا بواہی پر کھوسکوار آب و بوا اور سرسبز مناظر اسے ایکو ٹورازم اور ایڈونچر سرگرمیوں کے لیے ایک مقبول مقام بناتے ہیں۔ ایک سو گ، جونہا گرتا ہے اور سام اگر کچھ دلکش قدرتی پرکشش مقامات ہیں جو سیاحوں کو اس علاقے کی طرف راغب کرتے ہیں۔

رانچی متعدد اسکولوں، کالجوں اور یونیورسٹیوں کے ساتھ ایک مضبوط تعلیمی انفراسਟرکچر کا حامل ہے۔ کچھ نمایاں اداروں میں رانچی یونیورسٹی، انڈین انسٹی ٹیوٹ آف مینਜمنٹ رانچی (IMR) اور برلا انسٹی ٹیوٹ آف ٹیکنالوجی شامل ہیں۔ ان اداروں نے نہ صرف معیاری تعلیم فراہم کی ہے بلکہ مختلف شعبوں میں تحقیق اور اختراعات میں بھی اپنا حصہ ڈالا ہے۔

جہارکھੋਨڈ کی راجدھانی کے طور پر، رانچی میں تیزی سے شہری کاری اور ترقی ہوئی ہے۔ شہر کی اسکائی لائن اب جدید عمارتوں، شاپنگ مالز اور تفریحی مراکز سے ڈھکی ہوئی ہے۔ سڑکوں اور ریلوے سمیت نقل و حمل کے بہتر نیٹ ورکس نے شہر کے اندر اور اس سے باہر رابطے کو بڑھایا ہے۔

جہاں رانچی نے ترقی میں اہم پیش رفت کی ہے، وہیں اسے چیلنجوں کا بھی سامنا ہے۔ شہری کاری نے ٹریفک کی بھیڑ، فضلہ کے انتظام اور ماحولیاتی انحطاط جیسے مسائل کو جنم دیا ہے۔ جدیدیت اور خطے کے قدرتی ورثے کے تحفظ کے درمیان توازن برقرار رکھنا ایک اہم چیلنچ ہے۔

تاہم، یہ چیلنج پائیدار ترقی کے موقع بھی پیش کرتے ہیں۔ ماحولیاتی سیاحت، قابل تجدید توانائی، اور ماحول دوست طریقوں کو فروغ دینے کی کوششیں ان مسائل میں سے کچھ کو کم کرنے میں مدد کر سکتی ہیں۔

آخر میں، رانچی، جہارکھੋਨڈ کی ایک بھرپور اور متنوع تاریخ ہے جو اس کی قبائلی ابتداء سے لے کر ایک بڑھتے ہوئے شہری مرکز کے طور پر اس کی موجودہ حیثیت تک پہلی ہوئی ہے۔ شہر کا تلاقی ورثہ، قدرتی خوبصورتی، اور اقتصادی صلاحیت اسے ایک منفرد اور دلچسپ منزل بناتی ہے۔ جیسے رانچی ترقی کرتا جا رہا ہے، اس میں ایک ایسے مستقبل کا وعدہ ہے جو ترقی اور تحفظ دونوں کو اپناتا ہے۔

پربندھ
پردهان کاریلا یا کے واپسی اور اے عم ل کاکش

مूल اردو لेख का हिंदी अनुवाद

झारखंड के हृदय स्थल में एक खिड़की—रांची

—नेहा नईम

रांची झारखंड की राजधानी है, जो पूर्वी भारत में स्थित एक राज्य है। इसका ऐतिहासिक, सांस्कृतिक और भौगोलिक महत्व है, जो इसे एक जीवंत और विविध गंतव्य बनाता है। सदियों पुराने समृद्ध इतिहास के साथ, रांची एक आदिवासी क्षेत्र से एक आधुनिक शहरी केंद्र के रूप में विकसित हुआ है। रांची का इतिहास इसकी स्वदेशी जनजातीय विरासत में गहराई से निहित है।

यह क्षेत्र मूल रूप से ओरांव, मुंडा और खरिया जनजातियों सहित विभिन्न आदिवासी समुदायों द्वारा बसा हुआ था। ये समुदाय अपनी विशिष्ट संस्कृति और रीति-रिवाज अपनाते थे, प्रकृति के साथ सामंजस्य बनाकर रहना। यह क्षेत्र औपनिवेशिक युग तक अपेक्षाकृत अलग-थलग रहा, जब ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनी ने भारत में अपना प्रभाव स्थापित करना शुरू किया।

ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਔਪਨਿਵੇਸ਼ਿਕ ਕਾਲ ਦੌਰਾਨ, ਰਾਂਚੀ ਏਕ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਕੇਂਦ੍ਰ ਦਾ ਰੂਪ ਮੌਜੂਦ ਹੋ ਗਿਆ। ਯਹ ਛੋਟਾ ਨਾਗਪੁਰ ਡਿਵੀਜਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਥਾ, ਜੋ ਅਪਨੀ ਖਨਿਜ ਸਮੂਦਰ ਮੂਮਿ ਅਤੇ ਘਨੇ ਜਾਂਗਲਾਂ ਦੇ ਲਿਏ ਜਾਨਾ ਜਾਤਾ ਥਾ। ਅਂਗੇਜ਼ੋਂ ਨੇ ਚਾਚ ਬਾਗਾਨ ਸਥਾਪਿਤ ਕਿਏ ਅਤੇ ਕ੍ਸੇਤਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਕ੃ਤਿਕ ਸੰਸਾਧਨਾਂ ਦਾ ਦੋਹਨ ਕਿਯਾ। ਸ਼ਵਸ਼ਾਸਨ ਅਤੇ ਸਾਮਾਜਿਕ ਸੁਧਾਰ ਦੀ ਵਕਾਲਤ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਵਿਭਿੰਨ ਨੇਤਾਓਂ ਅਤੇ ਕਾਰਧਕਤਾਓਂ ਦੇ ਸਾਥ, ਰਾਂਚੀ ਨੇ ਭਾਰਤੀਯ ਸ਼ਵਤੰਤ੍ਰਤਾ ਆਂਦੋਲਨ ਮੌਜੂਦ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਮੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਈ।

ਰਾਂਚੀ ਦੀ ਸਾਂਸਕ੃ਤਿਕ ਵਿਵਿਧਤਾ ਇਸਦੀ ਆਦਿਵਾਸੀ ਜਡੋਂ ਅਤੇ ਐਤਿਹਾਸਿਕ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਬਿੰਬ ਹੈ। ਯਹ ਕ੍ਸੇਤਰ ਵਿਭਿੰਨ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਤ੍ਯੌਹਾਰ ਮਨਾਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਾਰਂਪਰਿਕ ਨ੍ਯੂਤੀ ਅਤੇ ਸੰਗੀਤ, ਸਾਂਸਕ੃ਤਿਕ ਤਾਨੇ—ਬਾਨੇ ਦੀ ਅਭਿੰਨ ਅੰਗ ਹੈ। ਕਰਮਾ ਮਹੋਤਸਵ, ਸਰਹੂਲ ਮਹੋਤਸਵ ਅਤੇ ਟੁਸੁ ਪਰਬ ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁਖ ਆਦਿਵਾਸੀ ਤ੍ਯੌਹਾਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਬਡੇ ਉਤਸਾਹ ਦੀ ਸਾਥ ਮਨਾਵਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਰਾਂਚੀ ਦੀ ਕਲਾ ਅਤੇ ਸ਼ਿਲਿੰਧਰ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਡੋਕਰਾ ਮੇਟਲਵਰਕ, ਲਕਡੀ ਦੀ ਨਕਕਾਸੀ ਅਤੇ ਪਾਰਂਪਰਿਕ ਪੈਂਟਿੰਗ ਜੈਂਸੇ ਹਸਤਸ਼ਿਲਿੰਧਰ ਸ਼ਾਮਲ ਹਨ। ਯੇ ਸ਼ਿਲਿੰਧਰ ਨੇ ਕੇਵਲ ਆਜੀਵਿਕਾ ਦੀ ਸੋਤ ਦੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਾਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਬਲਿੰਕ ਕ੍ਸੇਤਰ ਦੀ ਸਾਂਸਕ੃ਤਿਕ ਪਹਿਚਾਨ ਦੀ ਭੀ ਸੰਰਕਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਰਾਂਚੀ, ਛੋਟਾ ਨਾਗਪੁਰ ਪਠਾਰ ਦੀ ਸਥਿਤ ਹੈ, ਜੋ ਸੁਰਕਿਆਂ ਦੀ ਘਨੇ ਜਾਂਗਲਾਂ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਜਲ ਨਿਕਾਈਆਂ ਦੇ ਦ੍ਰਿਘ ਹੁਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਰ ਦੀ ਸੁਖਦ ਜਲਵਾਯੂ ਅਤੇ ਹਰੇ—ਭਰੇ ਪਰਿਵਰਤ ਇਸੇ ਪਰਿਵਰਣ—ਪਰਿਵਰਤ ਅਤੇ ਸਾਹਸਿਕ ਗਤਿਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਲਿਏ ਇੱਕ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਗੱਤਵਿੰਧ ਸਥਲ ਬਣਾਵਾ ਹੈ। ਹੁੰਡੂ ਫੌਲਸ, ਜੋਨਾ ਫੌਲਸ ਅਤੇ ਦਸ਼ਮ ਫੌਲਸ ਕੁਝ ਲੁਭਾਵਨੇ ਪ੍ਰਾਕ੃ਤਿਕ ਆਕਾਰਣ ਹਨ ਜੋ ਇਸ ਕ੍ਸੇਤਰ ਵਿੱਚ ਪਰਿਵਰਤਕਾਂ ਦੀ ਆਕਾਰਿਤ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਰਾਂਚੀ ਵਿੱਚ ਕਈ ਸ਼ਕੂਲਾਂ, ਕੱਲੇਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਵਿਦਿਆਲਿਆਂ ਦੀ ਸਾਥ ਏਕ ਮਜ਼ਬੂਤ ਸ਼ੈਕਿਕ ਬੁਨਿਆਦੀ ਢਾਂਚਾ ਹੈ। ਕੁਝ ਪ੍ਰਮੁਖ ਸੰਸਥਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਰਾਂਚੀ (ਆਈਆਈਏਮ ਰਾਂਚੀ) ਅਤੇ ਬਿਡਲਾ ਇੰਸਟੀਟ੍ਯੂਟ ਑ਫ ਟੇਕਨੋਲੋਜੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਇਨ ਸੰਸਥਾਨਾਂ ਨੇ ਨੇ ਕੇਵਲ ਗੁਣਵਤਾਪੂਰਣ ਸ਼ਿਕਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬਲਿੰਕ ਵਿਭਿੰਨ ਕ੍ਸੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ ਅਨੁਸਥਾਨ ਅਤੇ ਨਵਾਚਾਰ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਦਿਤਾ ਹੈ।

ਜ਼ਾਰਖੰਡ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਦੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ, ਰਾਂਚੀ ਵਿੱਚ ਤੇਜੀ ਦੀ ਸਹੀ ਕਾਰਨ ਪਾਂਚ ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਹਰੀਕਰਣ ਅਤੇ ਵਿਕਾਸ ਹੁਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਰ ਦੀ ਸ਼ਿਕਿਤਸ਼ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਇਮਾਰਤਾਂ, ਸ਼ੱਖਿਂਗ ਮੱਲ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕੇਂਦ੍ਰਾਂ ਦੀ ਸੁਸਾਜ਼ਿਤ ਹੈ। ਸਡ਼ਕਾਂ ਅਤੇ ਰੇਲਵੇ ਸਹਿਤ ਬੇਹਤਰ ਪਰਿਵਹਨ ਨੇਟਵਰਕ ਨੇ ਸ਼ਹਰ ਦੀ ਮੀਤਰ ਅਤੇ ਬਾਹਰ ਦੀ ਨੇਟਵਰਕ ਵਿੱਚ ਬਣਾਵਾ ਦੀ ਹੈ।

ਰਾਂਚੀ ਨੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਮਹਤਵਪੂਰਣ ਪ੍ਰਗਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਇਸੇ ਚੁਨੌਤੀਆਂ ਦੀ ਸਾਮਨਾ ਕਰਨਾ ਪੱਧਰਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਰੀਕਰਣ ਨੇ ਯਾਤਾਯਾਤ ਦੀ ਮੁਹੱਈਆਂ ਦੀ ਜਨਮ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕੀਕਰਣ ਅਤੇ ਕ੍ਸੇਤਰ ਦੀ ਪ੍ਰਾਕ੃ਤਿਕ ਵਿਰਾਸਤ ਦੀ ਸੰਰਕਿਤ ਕਰਨੇ ਦੀ ਬੀਚ ਸਨ੍ਤੁਲਨ ਬਣਾਵਾ ਏਕ ਪ੍ਰਮੁਖ ਚੁਨੌਤੀ ਹੈ।

ਹਾਲਾਂਕਿ, ਯੇ ਚੁਨੌਤੀਆਂ ਸਤਤ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਅਵਸਰ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਸ਼ੁਤ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰਿਵਰਣ—ਪਰਿਵਰਤ, ਨਵੀਕਰਣੀਂ ਊਰਜਾ ਅਤੇ ਪਰਿਵਰਣ ਦੀ ਅਨੁਕੂਲ ਪ੍ਰਥਾਵਾਂ ਦੀ ਵਾਹਿਗੁਣਾਵ ਦੇਣੇ ਦੀ ਪ੍ਰਯਾਸ ਵਿੱਚ ਕੁਝ ਮੁਹੱਈਆਂ ਦੀ ਕਮ ਕਰਨੇ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਰਾਂਚੀ, ਜ਼ਾਰਖੰਡ ਦੀ ਏਕ ਸਮੂਦਰ ਅਤੇ ਵਿਵਿਧ ਇਤਿਹਾਸ ਹੈ ਜੋ ਇਸਦੀ ਆਦਿਵਾਸੀ ਮੂਲ ਦੀ ਲੋਕ ਬਣਾਵਾ ਦੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸਦੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਥਿਤ ਤੱਕ ਫੈਲਾ ਹੁਆ ਹੈ। ਸ਼ਹਰ ਦੀ ਸਾਂਸਕ੃ਤਿਕ ਵਿਰਾਸਤ, ਪ੍ਰਾਕ੃ਤਿਕ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਕਸ਼ਮਤਾ ਇਸੇ ਅਦਿੰਦੀਤ ਅਤੇ ਦਿਲਚਸਪ ਗੱਤਵਿੰਧ ਵਿੱਚ ਬਣਾਵਾ ਹੈ। ਜੈਸੇ—ਜੈਸੇ ਰਾਂਚੀ ਦੀ ਵਿਕਾਸ ਜਾਰੀ ਹੈ, ਯਹ ਏਕ ਏਸੇ ਭਵਿ਷ਾਂ ਦੀ ਵਾਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਤੀ ਅਤੇ ਸੰਰਕਿਤ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ।

—ਪ੍ਰਬੰਧਕ
ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਧਕਾਲ ਕੇਵਾਈਐਸੀ ਏਵੇਂ ਏਏਮਏਲ ਕਕਾ

राजभाषा उन्नतिविद्यालय

बैंक के आंचलिक कार्यालय चंडीगढ़ को चंडीगढ़ बैंक नगर राजभाषा कार्यान्वयन समिति द्वारा राजभाषा कार्यान्वयन में उत्कृष्ट कार्य के लिए तृतीय पुरस्कार प्रदान किया गया। 27 जुलाई, 2023 को आयोजित नराकास चंडीगढ़ की 68वीं छमाही बैठक में नराकास अध्यक्ष तथा श्री कुमार पाल शर्मा (उप निदेशक—कार्यान्वयन, उत्तरी क्षेत्रीय कार्यान्वयन कार्यालय-1, दिल्ली) के कर कमलों से यह पुरस्कार आंचलिक प्रबंधक चंडीगढ़ श्री शैलेन्द्र सिंह परिहार तथा वरिष्ठ प्रबंधक (राजभाषा) सुश्री हरप्रीत कौर ने ग्रहण किया।

बैंक की मुख्य शाखा राँची को नगर राजभाषा कार्यान्वयन समिति (बैंक), राँची से राजभाषा शील्ड 2022–23 (प्रथम पुरस्कार) प्राप्त हुई। शाखा को यह पुरस्कार वित्तीय वर्ष 2022–23 के दौरान उत्कृष्ट राजभाषा कार्यान्वयन के लिए दिया गया। 25 जुलाई, 2023 को आयोजित नराकास, राँची की छमाही बैठक में शाखा प्रबंधक श्री रोहित कुमार तथा राजभाषा प्रभारी सुश्री संजीता इंदुरवार ने पुरस्कार प्राप्त किया।

नगर राजभाषा कार्यान्वयन समिति, फाजिल्का द्वारा बैंक की फाजिल्का शाखा को नराकास के तत्वावधान में आयोजित राजभाषा शील्ड प्रतियोगिता 2022-23 में प्रथम पुरस्कार प्रदान किया गया। यह पुरस्कार नराकास अध्यक्ष कुमार शैलेन्द्र के कर कमलों से शाखा प्रभारी श्री लक्ष्मण ने प्राप्त किया।

ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਤੱਤਲਿਖਿਨਾਂ

ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਹਿੰਦੀ ਮੌਤ ਤੱਤਲਿਖਿਨ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਪ੍ਰਮਾਣੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ। ਅਗਸਤ, 2023 ਦੀ ਸੰਪਤੀ ਨਾਕਾਸ ਫਿਰੋਜਪੁਰ ਦੀ ਛਮਾਹੀ ਬੈਠਕ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਖਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ਼੍ਰੀ ਵਿਕ੍ਰਮ ਦੱਤ ਨੇ ਯਹ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤਾ।

ਬੈਂਕ ਨਗਰ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਖਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸ਼੍ਰੀ ਅਵਧੇਸ਼ ਨਾਨਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨਾਕਾਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਤਰਸੇਮ ਸਿੰਘ ਜੀਰਾ ਦੀ ਕਾਰਜ ਕਮਲੀ ਸੇਵਾ ਲਈ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਮੰਚ ਪਰ ਸ਼੍ਰੀ ਹਰੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਚੌਹਾਨ, ਉਪ ਨਿਦੇਸ਼ਕ (ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ), ਕੇਂਦਰੀ ਕਾਰਜ ਵਿੱਚ ਕਾਰਜ ਕਾਰਗੀ ਮੰਤਰੀ, ਗ੍ਰੂ ਮੰਤਰੀ—ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਗਿਰਿਆਮਾਂ ਦੀ ਉਪਸਥਿਤੀ ਰਹੀ।

ਵਿੱਤੀ ਵਰ਷ 2022–23 ਦੀ ਸੰਪਤੀ ਨਾਕਾਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਨਰੇਨਦ੍ਰ ਮੇਹਰਾ ਤਥਾ ਨਾਕਾਸ ਅਧਿਕਾਰੀ ਸ਼੍ਰੀ ਸੋਨੀ ਕੁਮਾਰ ਨੇ ਜਾਲਾਂਧਰ ਦੀ ਆਯੋਜਿਤ ਵਾਰ਷ਿਕ ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ੀਲਡ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਬੈਂਕ ਦੀ ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਜਾਲਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੈ।

ਇ ਦੇ ਇਮਲੀ- ਖਣੀ ਮੀਠੀ ਇਮਲੀ

—वीणा गौतम

भो जन को जायेकादार बनाने में इमली महत्वपूर्ण भूमिका अदा करती है। यह प्रायः हर घर में उपलब्ध रहती है। इसमें खाने के साथ-साथ औषधीय गुण भी भरपूर हैं, पिच्चि व्याधियों के लिए तो मानो रामबाण है। यह जलन को दूर करने वाली पाचक एवं रेचक है। इसे संस्कृत में अस्तिका, अस्त्वि हिन्दी में इमली, बंगला में तेतुल व गुजराती में आवंली, अंग्रेजी में टेमारिंड कहा जाता है। सक्षिप्त रूप में इमली—

अम्लिकाड्मला गुकर्वातहरी पित्तकफास्गाकृत
पकचा तु दीपनी रुक्षा सरोष्णा काफवातनन्त

कच्ची इमली रस में अमल गुरु वातनाशक तथा पित्त-कफ व रक्त विकारों को दूर करने का गुण होता है। पकी इमली अग्निदिपक, रक्ष मलसालक उष्ण एवं कफ व वात व्याधियों को दूर करती है। यह हृदय के लिए हितकारी, पित्त व जलन को दूर करने वाली उदर रोग, बवासीर, प्यास, दस्त, कृमि, कफ, तथा वातनाशक है। इसके सेवन से नशीली वस्त्रुओं का प्रभाव कम होता है। इमली का पेड़ प्रायः सभी प्रान्तों में होता है, यह हरा-भरा रहता है। इमली के पेड़ में फल जनवरी-फरवरी में लगते हैं और मार्च में कच्ची तथा पककी इमली में खट्टापन दूर हो जाता है। इमली को हमेशा ढक्कनदार बर्तन में सीलन रहित स्थान पर रखना चाहिए। इसे कदापि तांबे व पीतल के बर्तनों में भूलकर भी नहीं रखना चाहिए, इससे इमली खराब हो जाती है।

इमली के व्यंजन

दाल, साग, चटनी आदि में इसका उपयोग अमीर—गरीब सभी करते हैं। पकी इमली से विभिन्न प्रकार के स्वादिष्ट व रुचिकर व्यंजन भी बनाए जाते हैं तथा भोजन को स्वादिष्ट बनाने में इसका प्रयोग किया जाता है। इमली से पना, चटनी, मुरब्बा, पकौड़ी आदि बनाए जाते हैं। इसके पने में शक्कर मिलाकर खाने से पित्त और कफ का शमन होता है। पकी इमलियों को पानी में भिगोकर हाथ से मसलकर रख लें। इसके बाद पुदीना, मेथी, धनिया, जीरा और भुनी हुई हिंग तथा पिसी हुई लाल मिर्च मिलाकर चटनी बना लें। यह चटनी खाने में बहुत स्वादिष्ट होती है।

गांवों में लोग पकी इमली को इकट्ठा करके रख लेते हैं और फुरसत के समय इमली का बीज निकालकर बड़े-बड़े लड्डू बनाकर रख लेते हैं। लड्डू बांधते समय यदि बारीक पीसा हुआ नमक मिला लिया जाए तो कीड़े लगने का भी भय नहीं रहता। इस लड्डू का प्रयोग विभिन्न व्यंजनों में किया जाता है। इमली का शरबत बनाकर भी पिया जाता है, यह शरबत गर्मी के मौसम में विशेष लाभकारी होता है।

इमली का मुरब्बा खाने में पाचक और स्वादिष्ट होता है। बेसन की पकौड़ी इमली के पने में डालकर खाने में स्वादिष्ट एवं रुचिकर प्रतीत होती है। कच्ची इमली वातनाशक है किन्तु खाने में खट्टी होती है। इसके खाने से खांसी आने की आशंका रहती है। अतः बीमार या कमज़ोर आदमियों को इमली नहीं खानी चाहिए।

इमली का शरबत :

इमली का शरबत भी बनाया जाता है जो स्वादिष्ट, तृष्णानाशक और गर्मी को दूर करने वाला तथा शरीर को शीतलता प्रदान करता है। इसीलिए गर्मी में इसका प्रयोग अधिक किया जाता है। शरबत बनाने की विधि निम्न है –

अच्छी तरह पकी पुरानी इमली लगभग एक किलोग्राम लेकर उसका गूदा निकालकर अलग कर लें फिर इसे रात को किसी काँच के बर्तन में डेढ़ लीटर पानी डालकर भिंगो दें। सुबह इसे आग पर चढ़ाकर

ਉਵਾਲੇ, ਦੋ ਉਵਾਲ ਆਨੇ ਕੇ ਬਾਦ ਇਸੇ ਉਤਾਰਕਰ ਛਾਨ ਲੇ। ਇਸਕੇ ਬਾਦ ਛਨੇ ਹੁੰਦੇ ਪਾਨੀ ਮੌਜੂਦੇ ਕਿਲੋ ਸ਼ਕਕਰ ਭਾਲਕਰ ਪੁਨਾਂ ਪਕਾਵੇ। ਜਬ ਚਾਸ਼ਨੀ ਸ਼ਹਦ ਜੈਸੀ ਗਾੜੀ ਹੋ ਜਾਏ ਤਾਂ ਆਗ ਦੇ ਨੀਂਚੇ ਉਤਾਰ ਲੋ। ਠੰਡਾ ਹੋ ਜਾਨੇ ਪਾਰ ਇਸੇ ਬੋਤਲਾਂ ਮੌਜੂਦੇ ਭਰਕਰ ਰਖ ਲੋ। ਅब ਬਸ ਇਸਲੀਕੀ ਕਾ ਸ਼ਰਬਤ ਤੈਤੀਆਰ ਹੋ ਗਿਆ।

ਇਸੇ ਦੋ ਦੋ ਤੀਨ ਚਮਚ ਲੇਕਰ ਉਤਨੀ ਹੀ ਮਾਤਰਾ ਮੌਜੂਦੀ ਪਾਨੀ ਮਿਲਾਕਰ ਸੇਵਨ ਕਰੋ। ਗਰਮੀ ਦੇ ਮੌਸਮ ਮੌਜੂਦੇ ਇਸੇ ਏਕ—ਦੋ ਬਾਰ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਸ਼ਰਬਤ ਦੇ ਸੇਵਨ ਕਰਨੇ ਦੇ ਪਾਸ, ਲੂ ਕੀ ਬੈਚੇਨੀ, ਉਬਕਾਈ, ਤਲਿਟਿਆਂ ਤਥਾ ਪਿੱਤ ਰੋਗਾਂ ਦੀ ਸ਼ਮਨ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਯਹ ਸ਼ਰਬਤ ਭਾਂਗ, ਗਾੜਾ, ਸ਼ਾਬਾਬ ਆਦਿ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਦੀ ਭੀ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸਦੇ ਕਬਜ਼ ਭੀ ਦੂਰ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਸ਼ਾਰੀਰਿਕ ਗਰਮੀ ਮੌਜੂਦੀ ਲਾਭ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਗਰਮੀ ਦੇ ਮੌਸਮ ਮੌਜੂਦੇ ਇਸਦੇ ਸੇਵਨ ਕਰਨੇ ਦੇ ਲੂ ਕੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਬਚਾਵ ਹੋਤਾ ਹੈ।

ਇਸਲੀਕੀ ਦੀ ਔਬਧੀ ਤੱਤਾਂ :

ਇਸਲੀਕੀ ਦੇ ਅਨੇਕ ਆਧੁਨਿਕ ਔਬਧੀਆਂ ਦੀ ਨਿਰਮਾਣ ਭੀ ਕਿਯਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਂਵੇਂ ਵਿਚਾਰ, ਵਟੀ, ਇਸਲੀਕੀ ਆਸਾਵ, ਇਸਲੀਕੀ ਪਾਨਕ ਆਦਿ। ਗੱਵ ਵਾਲੇ ਤੋਂ

ਇਸਲੀਕੀ ਦੇ ਅਨੇਕ ਰੋਗਾਂ ਦੀ ਇਲਾਜ ਕਰ ਲੇਂਦੇ ਹਨ ਜੈਂਵੇਂ ਮੂੰਖ ਕਮ ਲਗਨੇ ਪਾਰ ਇਸਲੀਕੀ ਦੀ ਚਟਨੀ ਬਨਾਕਰ ਖਾਨੇ ਦੇ ਮੂੰਖ ਲਗਦੀ ਹੈ ਔਰ ਖਾਨਾ ਆਸਾਨੀ ਦੇ ਪਚਤਾ ਹੈ। ਇਸਲੀਕੀ ਦੀ ਪਾਨੀ ਮੌਜੂਦੀ ਭਿਗੋਕਰ ਇਸਦਾ ਗੂਦਾ ਮਸਲਕਰ ਪੀਨੇ ਦੇ ਭਾਂਗ ਦੀ ਨਸ਼ਾ ਤੁਰੰਤ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਚਾਹੀ ਪਕੀ ਹੁੰਦੀ ਗੂਦੇਦਾਰ ਇਸਲੀਕੀ ਦੀ ਪਾਨੀ ਮੌਜੂਦੀ ਭਿਗੋਕਰ ਉਸਦੀ ਅਚਾਹੀ ਤਰਫ ਮਸਲਕਰ ਉਸਦੇ ਸ਼ਕਕਰ ਮਿਲਾਕਰ ਪੀਨੇ ਦੇ ਅੱਗੂਚੀ ਦੂਰ ਹੋਤੀ ਹੈ ਔਰ ਪਿੱਤ ਦੀ ਗਰਮੀ ਦੀ ਸ਼ਮਨ ਹੋਤਾ ਹੈ। ਇਸੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਅਨ੍ਯ ਪ੍ਰਯੋਗ ਭੀ ਹੈ ਜੋ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਹੈ —

ਧਾਵ — ਇਸਲੀਕੀ ਦੀ ਪੈਡ ਦੀ ਛਲ ਕਾ ਬਾਰੀਕ ਚੂਣੀ ਬਨਾਕਰ ਰਖ ਲੋ। ਜਲੇ ਧਾਵ ਦੇ ਪੈਡ ਦੀ ਤੇਲ ਦੇ ਸਾਥ ਇਸ ਚੂਣੀ ਦੀ ਛਿਡਕਨੇ ਦੇ ਸੀਂਘ ਧਾਵ ਭਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮੋਚ — ਸ਼ਰੀਰ ਦੀ ਕਿਸੀ ਅਂਗ ਦੇ ਮੋਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹੋ ਕੇ ਕਾਫੀ ਤਕਲੀਫ ਹੋਤੀ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਰਾਹਤ ਪਾਨੇ ਦੇ ਲਿਏ ਇਸਲੀਕੀ ਦੀ ਪਤਿਆਂ ਦੀ ਪੀਸਕਰ ਗੁਣਗੁਨਾ ਲੇਪ ਲਗਾਏ। ਇਸਦੇ ਤੱਤਕਾਲ ਆਰਾਮ ਮਿਲਦਾ ਹੈ।

ਪਿੱਤ ਦੀ ਗਰਮੀ — ਇਸਲੀਕੀ ਦੀ ਗੂਦਾ 50 ਗ੍ਰਾਮ ਲੇਕਰ ਪਾਨੀ ਮੌਜੂਦੀ ਦੇਂ। ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਵਾਲੇ ਇਸੇ ਆਧਾ ਲੀਟਰ (ਜ਼ਰੂਰਤ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਪਾਨੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਬਢਾ ਭੀ ਸਕਦੀ ਹੈ) ਪਾਨੀ ਮੌਜੂਦੀ ਥੋੜੀ ਉਵਾਲੇ ਫਿਰ ਇਸੇ ਮਸਲਕਰ ਛਾਨ ਲੋ। ਇਸਦੇ ਬਾਅਦ ਇਸਦੇ ਥੋੜੀ ਨਮਕ, ਭੂਨਾ ਜੀਰਾ, ਭੂਨਾ ਧਨਿਆ, ਕਾਲੀ ਮਿਰਚ (ਸਭੀ ਦੀ ਚੂਣੀ) ਤਥਾ ਥੋੜੀ ਸੀ ਸ਼ਕਕਰ ਦਾ ਗੂਡੀ ਮਿਲਾਕਰ ਥੋੜੀ—ਥੋੜੀ ਕਰਕੇ ਪਿੱਧਾ ਕਰੋ। ਯਹ ਪਿੱਤ ਦੀ ਗਰਮੀ ਦੀ ਨਾਸਕ, ਰੋਧਕ ਅਤੇ ਕੁਝਾਕਾਰਦਕ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਇਸਲੀਕੀ ਮੌਜੂਦੀ ਦੀ ਸਾਇਟਿਕ ਏਸਿਡ, ਟਾਰਟਿਕ ਏਸਿਡ, ਪੋਟੋਸਿਯਮ ਬਾਇਟਾਈਟ ਸ਼ਾਰਕਾ ਆਦਿ ਤੱਤ ਪਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

—ਸੇਵਾਨਿਵ੃ਤ ਰਾਜਮਾਤਾ ਅਧਿਕਾਰੀ
ਸਫਦਰਜਾਂਗ ਏਨਕਲੋਵ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ 110029

ਧੂਕੋ ਬੈਂਕ ਦੀ ਆਯੋਜਿਤ ਅਖਿਲ ਭਾਰਤੀਯ ਨਿਬੰਧ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾ 2022–23

ਧੂਕੋ ਬੈਂਕ ਦੀ ਆਯੋਜਿਤ ਪੱਚਮ ਅਖਿਲ ਭਾਰਤੀਯ ਨਿਬੰਧ ਪ੍ਰਤਿਯੋਗਿਤਾ 2022–23 ਵਿੱਚ ਬੈਂਕ ਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸੁਵੱਖੀ ਸ਼ਨੇਹਾ ਜਾਧਿਕਾਰੀ, ਆਸਾਵ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਖਾ, ਸਿੰਘਾਸਨ ਏਂਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ ਦੀ ਮੌਜੂਦੀ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿਤੀਧ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਕ੍ਰਮ ਵਿੱਚ ਧੂਕੋ ਬੈਂਕ ਦੀ ਸ਼ਨੇਹਾ ਜਾਧਿਕਾਰੀ, ਆਸਾਵ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਖਾ, ਸਿੰਘਾਸਨ ਏਂਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ ਦੀ ਮੌਜੂਦੀ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿਤੀਧ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਮੁੱਲ 18 ਜੁਲਾਈ, 2023 ਦੇ ਮੁੱਲ ਵਿੱਚ ਸਮਾਂ ਦੀ ਸਮਾਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਥ ਹੀ ਧੂਕੋ ਬੈਂਕ ਦੀ ਸ਼ਨੇਹਾ ਜਾਧਿਕਾਰੀ, ਆਸਾਵ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਖਾ, ਸਿੰਘਾਸਨ ਏਂਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ ਦੀ ਮੌਜੂਦੀ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿਤੀਧ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਥ ਹੀ ਧੂਕੋ ਬੈਂਕ ਦੀ ਸ਼ਨੇਹਾ ਜਾਧਿਕਾਰੀ, ਆਸਾਵ ਵਾਲੀ ਸ਼ਾਖਾ, ਸਿੰਘਾਸਨ ਏਂਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ ਦੀ ਮੌਜੂਦੀ ਵਰਗ ਵਿੱਚ ਦ੍ਰਿਤੀਧ ਪੁਰਸ਼ਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਜੀਵਨ ਦੀ ਇੱਕ ਉਦੇਸ਼ ਇੱਕ ਸ਼ਕਤਿ ਦੀ ਵੁਡੀ ਬਣਾਵਾਂ ਹੈ, ਵੁਡੀ ਮਨੁ਷ਿਆਂ ਦੇ ਲਿਏ ਸਦਾ ਸੁਅਵਸਰ ਹੈ। — ਏਮਰਸਨ

ਹਿੰਦੀ ਕਾਰ्यਸ਼ਾਲਾ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਨੋਏਡਾ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਪੰਚਕੂਲਾ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਫਰੀਦਕੋਟ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਗੁਰੂਗ੍ਰਾਮ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਅਮੁਤਸਰ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਜਾਲੰਧਰ

ਹਿੰਦੀ ਕਾਰ्यਸ਼ਾਲਾ

ਸਟਾਫ ਪ੍ਰਸ਼ਿਕਾਣ ਕੱਲੇਜ, ਰੋਹਿਣੀ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਆ ਹੋਸ਼ਿਆਰਪੁਰ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਆ ਦੇਹਰਾਦੂਨ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਆ ਭੋਪਾਲ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਆ ਪਟਿਆਲਾ

ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਆ ਬਠਿੰਡਾ

ਕਾ਷ਟ ਔਰ ਵਿਪਤਿ ਮਨੁਝ ਕੋ ਸ਼ਿਕਾ ਦੇਨੇ ਵਾਲੇ ਸ਼੍ਰੇ਷਼ਟ ਗੁਣ ਹੈਂ। — ਬਾਲ ਗੰਗਾਧਰ ਤਿਲਕ

ਕਾਵਿ-ਮੰਜੂਸ਼ਾ

ਸੰਸਾਰ ਦੇਖਾ ਹੈ ?

ਆਜ ਇਸ ਨਵ ਪ੍ਰਮਾਤ ਮੋ
ਕਿਤਨਾ ਸੁਦਰ ਯੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇਖਾ ਹੈ।

ਕਿਤਨੀ ਹਸੀਨ ਹੈ ਖ਼ਵਾਬਾਂ ਕੀ ਯੇ ਦੁਨਿਆ
ਹਮਨੇ ਜਿਨਕੇ ਸਾਕਾਰ ਹੋਤੇ ਦੇਖਾ ਹੈ।

ਕਲਧਨਾਓਂ ਕੀ ਉਡਾਨ ਮੋ ਸ਼੍ਰਮ ਕੇ ਕਰਮ ਸੇ
ਬਨਤਾ ਨੂਤਨ ਰਚਨਾਓਂ ਕਾ ਯਹ ਸੰਸਾਰ ਦੇਖਾ ਹੈ।

ਆਨੇ ਵਾਲੀ ਸਫਲਤਾਓਂ ਕੇ ਇੰਤਜਾਰ ਮੋ
ਮਨ ਮੋ ਤਠ ਰਹਾ ਝਾਂਕਾਰ ਦੇਖਾ ਹੈ।

ਜਬ ਮਿਲੇ ਹਮਾਰੀ ਹਿੰਮਤ, ਮੇਹਨਤ ਔਰ ਕਿਸਮਤ
ਤੋ ਸਦਾ ਹੋਤੀ ਹਮਾਰੀ ਜਧਕਾਰ ਦੇਖਾ ਹੈ।

ਕਤਕ ਕੈਸਾ ਭੀ ਹੋ ਅਚਛਾ ਯਾ ਬੁਰਾ
ਪਗ—ਪਗ ਪਰ ਸਾਥ ਖ਼ੱਡਾ ਮੇਰਾ ਧਾਰ ਦੇਖਾ ਹੈ।

ਦੋਸਤੀ ਕੀ ਇਸ ਰਸਮ ਕੋ ਸਲਾਮ
ਬਨਾਯਾ ਜਿਸਨੇ ਹਰ ਦਿਲ ਕੋ ਖੁਸ਼ਗਵਾਰ ਦੇਖਾ ਹੈ।

ਆਪਕੀ ਸ਼ੁਭਕਾਮਨਾਏਂ ਹੋ ਜਿਨਕੇ ਸਾਥ
ਮੁਝਕਿਲੋਂ ਮੋ ਭੀ ਉਨਕਾ ਹੋਤਾ ਬੇਡਾ ਪਾਰ ਦੇਖਾ ਹੈ।

ਪਾਰ ਕੇ ਲਿਏ ਹੀ ਤੋ ਕਮ ਹੈ ਯੋ ਜਿੰਦਗੀ
ਫਿਰ ਭੀ ਕਰਤੇ ਲੋਗਾਂ ਕੋ ਤਕਰਾਰ ਦੇਖਾ ਹੈ।

ਕਾਧਮ ਹੈ ਜਿਸਕੇ ਬਲ ਪਰ ਯੇ ਦੁਨਿਆ
ਹਮਨੇ ਤੋ ਕਾਰਣ ਉਸਕਾ ਪਾਰ ਹੀ ਪਾਰ ਦੇਖਾ ਹੈ।

ਰਾਜੀਵ ਰੰਜਨ
ਵਰਿ਷਼ਟ ਪ੍ਰਬੰਧਕ
ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਯ ਵਿਧਾਨ ਏਵਾਂ ਬੀਮਾ ਵਿਭਾਗ

ਚਹੁੰ ਓਰ ਅੰਧੇਰਾ ਛਾਯਾ ਹੈ

ਚਹੁੰ ਓਰ ਅੰਧੇਰਾ ਕਾਲਾ ਗੁਰਾ
ਪਸਾਰ ਮੌਤ ਕਾ ਸਾਧਾ ਹੈ,
ਤੂ ਅਥ ਤੋ ਆੱਖੋਂ ਖੋਲ ਰੁਦਰ,
ਕੁਛ ਤੋ ਤੂ ਹਮਸੇ ਬੋਲ ਰੁਦਰ।

ਹੈ ਮ੃ਤ੍ਯੁਜਿਯ, ਹੈ ਵਿਰੁਪਾਕਾ,
ਹੈ ਪ੍ਰਯਾਪਤਿ, ਹੈ ਲਲਾਟਾਕਾ
ਹੈ ਘੋਰ ਵਿਪਦ ਕਾ ਆਧਾ ਪਲ,
ਤੂ ਅਥ ਤੋ ਬਹਾ ਦੇ ਚਕੁਜਲ।

ਜੋ ਅਥ ਭੀ ਤੂ ਨਾ ਢੋਲੇਗਾ,
ਜੋ ਨੇਤ੍ਰ ਨਾ ਅਥ ਭੀ ਖੋਲੇਗਾ,
ਤੋ ਹੋਗਾ ਪ੍ਰਮੁ ਪ੍ਰਲਿ ਭਾਰੀ,
ਧੇ ਦਾਨਵ ਬੜਾ ਹਾਹਾਕਾਰੀ।

ਸਕਲ ਸੂਖਿ ਤੇਰੀ ਰੋਤੀ ਹੈ,
ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ ਬਨਨੇ ਕੋ ਹੋਤੀ ਹੈ,
ਹੈ ਸ਼ਾਰ੍ਵ, ਕਥਣੋਂ ਕਾ ਨਾਸ਼ ਕਰ,
ਤ੍ਰਿਲੋਕੇਸ਼, ਦੂਰ ਧੇ ਫਾਂਸ ਕਰ।

ਹੈ ਸ਼ਾਮ੍ਮੇ, ਹਮੇਂ ਉਚ਼ਵਾਸ ਦੇ,
ਆਰੋਗ੍ਯ ਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਦੇ,
ਦੇ ਹਮੇਂ ਆਸ ਕੀ ਨਹੀਂ ਕਿਰਣ,
ਮਾਨਵਤਾ ਕੋ ਦੇ ਦੇ ਜੀਵਨ।

ਕੇਤਨ ਕਿਸ਼ਨ
ਵਰਿ਷਼ਟ ਪ੍ਰਬੰਧਕ
ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰ੍ਯਾਲਿਯ ਨਿਰੀਕਾਣ ਵਿਮਾਗ

ਕਾਵਿ-ਮੱਜ੍ਹਥਾ

ਹਿੰਦੀ ਗੈਰਵਸ਼ਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ....

ਹਿੰਦੀ ਗੈਰਵਸ਼ਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ
ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰੀਤ ਕੀ ਹੈ ਯਾ ਸ਼ਾਖਾ
ਹਿੰਦੀ ਗੈਰਵਸ਼ਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ।
ਜੋ ਹਾਥ ਰਾਗੋਂ ਮੌਜੂਦ ਦੇਤੀ ਹੈ
ਕਰਤੀ ਮਨ ਸੋ ਦੂਰ ਨਿਰਾਸਾ।

ਹਰ ਭਾਸ਼ਾ ਮੈਂ ਘੁਲ ਜਾਤੀ
ਬਾਂਛੇ ਇਸਕੀ ਖਿਲ ਸੀ ਜਾਤੀ।
ਸਾਬ ਪਰ ਰਹਤੀ ਪਾਰ ਲੁਟਤੀ
ਹਿੰਦੀ ਸਾਬਕੇ ਮਨ ਕੋ ਭਾਤੀ।

ਮੌਰ ਨਹੀਂ ਦਿਖਤਾ ਹੈ ਸਿਰ ਪਰ
ਰਾਜ ਕਰੋਂ ਧਹਨ ਸਾਬਕੇ ਦਿਲ ਪਰ
ਮੇਦਭਾਵ ਨਾ ਕਰੋਂ ਕਿਸੀ ਸੇ
ਹਿੰਦੀ ਸ਼ੋਮੇ ਹਰ ਜਿਵਵਾ ਪਰ।

ਸਮੁੱਦਰਸ਼ਾਲੀ ਕੋ਷ ਰਹਾ ਹੈ
ਚਰ੍ਚਾ ਤਮੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਹਾ ਹੈ।
ਸਾਬਕੋ ਹਾਂਸਕਰ ਗਲੇ ਲਗਾਤੀ
ਮਨ ਮੈਂ ਕਭੀ ਨ ਢੋ਷ ਰਹਾ ਹੈ।

ਹਿੰਦੀ ਹੈ ਸਹਜ, ਸਰਲ, ਸੁਖੋਧ
ਇਸਕੇ ਪਥ ਮੈਂ ਕਿਧੂਆਂ ਗਤਿਰੋਧ
ਮਾਨ ਸਮਾਨ ਦੋ ਹਿੰਦੀ ਕੋ
ਕਿਧੂਆਂ ਕਰਤੇ ਹੋ ਇਸਕਾ ਵਿਰੋਧ।

ਮਾਨ ਕਰੋਂ ਸਮਾਨ ਕਰੋਂ ਹਮ
ਹਿੰਦੀ ਕੀ ਗੁਣਗਾਨ ਕਰੋਂ ਹਮ।
ਸਾਂਕਲਿਪ ਯਹੀ ਸਾਬ ਦੋਹਰਾਏ
ਹਿੰਦੀ ਪਰ ਅਮਿਮਾਨ ਕਰੋਂ ਹਮ।

ਮਨੀ਷ ਕੁਮਾਰ
ਪ੍ਰਬੰਧਕ
ਆਂਚਲਿਕ ਕਾਰਾਲਿਯ ਗੁਰੂਗ੍ਰਾਮ

ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ ਅੰਕੁਦ

ਇਤਵਾਰ ਕਾ ਇੰਤਜਾਰ

ਇਤਵਾਰ ਕੀ ਏਕ ਔਰ ਸ਼ਾਮ ਫਲ ਗੱਈ,
ਘਰ ਕੇ ਦਰਵਾਜੇ ਕੀ ਆਂਖੇ ਥਕ ਗੱਈ,
ਵੋ ਇੰਤਜਾਰ ਕਰਤੀ ਰਹੀ ਕਿਸੀ ਅਪਨੇ ਕਾ,
ਟੂਟਾਂਦੇ, ਸਮੇਟਾਂਦੇ ਕਿਸੀ ਖਾਸ ਸੇ ਸਪਨੇ ਕਾ,
ਹਰ ਆਹਟ ਪਰ ਚੌਂਕਤੀ ਰਹੀ ਵੋ ਨਿਗਾਹੋਂ,
ਹਰ ਹਰਕਤ ਕੋ ਤਾਕਤੀ ਰਹੀ ਵੋ ਗਾਹੇ ਬਗਾਹੇ।

ਸੋਚਤੀ ਰਹੀ ਕਿ ਕਬ ਆਯੇਂਗੇ ਮੇਰੇ ਵੋ ਅਪਨੇ,
ਕਬ ਪੂਰੇ ਹੋਏਂਗੇ ਮੇਰੇ ਵੋ ਹਸੀਨ ਸੇ ਸਪਨੇ,
ਕਬ ਮਿਲੇਗਾ ਅਵਸਰ ਅਥਿਤੀ ਕੇ ਸਤਕਾਰ ਕਾ,
ਸਜਦੇ ਸਰ ਝੁਕਾ ਪਲਕ ਪਾਂਵਡੇ ਬਿਛਾਨੇ ਕਾ,
ਕਬ ਆਯੇਗੀ ਵੋ ਅਦਰਕ ਵਾਲੀ ਚਾਯ ਕੀ ਮਹਕ,
ਕਬ ਸਾਬ ਬਚਵੇ ਔਰ ਬੜੀ ਕੇ ਚੇਹਰੇ ਜਾਯੇਂਗੇ ਚਹਕ,
ਕਬ ਸਾਬ ਬਾਤਾਂ ਬਾਤਾਂ ਮੈਂ ਏਕ ਦੂਸਰੇ ਕਾ ਹਾਲ ਸੁਨੇਂਗੇ,
ਕੁਛ ਅਥਿਤੀ ਕੀ ਸੁਨੇਂਗੇ ਔਰ ਫਿਰ ਅਪਨੀ ਕਹੋਂਗੇ।

ਪਰ ਆਜ ਫਿਰ ਇੰਤਜਾਰ, ਇੰਤਜਾਰ ਹੀ ਰਹਾ,
ਇਤਵਾਰ ਫਿਰ ਸੇ ਕੁਛ ਫੀਕਾ ਸਾ ਹੀ ਰਹਾ,
ਮਾਨਾ ਆਜ ਸਾਬ ਸਾਧਨ ਸੰਪਨਨ ਹੈ,
ਪਰ ਵਰਤ ਸਭੀ ਕੇ ਪਾਸ ਬਹੁਤ ਕਮ ਹੈ,
ਸ਼ਾਯਦ ਪੁਰਾਨਾ ਵਰਤ ਹੀ ਆਜ ਸੇ ਅਚਾ ਥਾ,
ਸਾਧਨ ਕਮ ਥੇ ਰਾਸਤਾ ਕਚਵਾ ਸਾ ਥਾ,
ਆਜ ਰਾਸਤੇ ਪਕਕੇ ਹੈ ਮਾਗਰ ਵਾਹਨਾਂ ਕਾ ਸ਼ੋਰ ਹੈ,
ਬਿਨ ਮਤਲਬ ਕੀ ਚਿਲ੍ਹ ਪਾਂ ਚਹੁੰ ਓਰ ਹੈ,
ਆਜ ਕੀ ਸ਼ਾਮ ਤੋ ਫਲ ਗੱਈ ਹੈ ਇਸੀ ਇੰਤਜਾਰ ਮੈਂ,
ਕੋਝਿਝਾ ਰਹੇਗੀ ਕਿਸੀ ਸੇ ਮਿਲਨੇ ਕੀ ਅਗਲੇ ਇਤਵਾਰ ਮੈਂ।

ਵਿਧਿਨ ਕੁਮਾਰ
ਅਧਿਕਾਰੀ
ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਾਰਾਲਿਯ ਮਹਾਪ੍ਰਬੰਧਕ ਸਚਿਵਾਲਿਯ
(ਮਾਨਵ ਸੰਸਾਧਨ ਵਿਕਾਸ)

विभाष कुमार

प्रधानमंत्री विश्वकर्मा कौशल सम्मान योजना

“परंपरागत रूप से, करोड़ों ‘विश्वकर्मा’ जो अपने हाथों, औजारों और उपकरणों से कड़ी मेहनत करके कुछ न कुछ बनाते हैं, इस देश के निर्माता हैं। हमारे पास लोहार, सुनार, कुम्हार, बढ़ी, मूर्तिकार, कारीगर, राजभिस्त्री आदि जैसे अनगिनत लोगों की एक विशाल सूची है। इन सभी विश्वकर्माओं की कड़ी मेहनत का समर्थन करने के लिए देश पहली बार विभिन्न प्रोत्साहन योजनाएं लेकर आया है। ऐसे लोगों के लिए प्रशिक्षण, प्रौद्योगिकी, ऋण और बाजार समर्थन के लिए प्रावधान किए गए हैं। पीएम विश्वकर्मा कौशल सम्मान यानी पीएम विश्वकर्मा करोड़ों विश्वकर्माओं के जीवन में आमूल-चूल परिवर्तन लाएगा।”

—माननीय प्रधानमंत्री जी।

भारतीय अर्थव्यवस्था के आधारभूत अवयव जिनमें पारंपरिक कारीगर और शिल्पकार शामिल हैं, को सामान्य रूप से विश्वकर्मा की संज्ञा दी जाती है। अर्थव्यवस्था के असंगतिक्षेत्र का हिस्सा माने जाने वाले ये विश्वकर्मा सामान्यतः स्व-रोजगार होते हैं। पारंपरिक और समृद्ध विरासत होने के बाद भी इनको न वैसी पहचान मिल पाई है और न ही ये आर्थिक रूप से उतने उन्नत हो पाए हैं जितने के बे हकदार रहे हैं। शासन की ओर से उन्हें अभी भी अपेक्षित सहयोग का इंतजार है। अपने पारंपरिक कौशल व हुनर को पीढ़ी-दर-पीढ़ी स्थानांनतरित करने और संरक्षित रखने का सारा श्रेय उनका अपना है और इसमें उन्होंने कोई कोताही नहीं बरती है। यदि शासन की ओर से भी उन्हें समय रहते अपेक्षित सहयोग प्राप्त होगा तो अपने कौशल का उचित पारिश्रमिक उन्हें मिल सकता है।

देश के ग्रामीण और शहरी भाग के पारंपरिक कारीगरों व शिल्पकारों की सहायता और उनके सशक्तिकरण के लिए एक नई योजना ‘पीएम विश्वकर्मा’ योजना 17 सितंबर, 2023 को भारत सरकार ने आरंभ की है। भारत सरकार ने प्रधानमंत्री विश्वकर्मा कौशल सम्मान योजना का शुभारंभ भारत में सदियों पुरानी भारतीय कलाओं और पारंपरिक शिल्पों को जीवित रखने तथा देश के कारीगरों और शिल्पकारों की आर्थिक स्थिति सुदृढ़ करने की दृष्टि से किया है। यू तो प्रधानमंत्री नरेंद्र मोदी ने लाल किले से दिए गए अपने संबोधन में ही 15 अगस्त, 2023 को पीएम विश्वकर्मा कौशल सम्मान योजना की घोषणा कर दी थी परंतु 17 सितंबर, 2023 से विश्वकर्मा दिवस के अवसर पर इसका विधिवत लोकार्पण किया गया। यह पहल पारंपरिक कलाकारों और

शिल्पकारों पर ध्यान केंद्रित करते हुए छोटे व्यवसायों का समर्थन करती है। इस योजना के अंतर्गत छोटे श्रमिकों और कारीगरों को वित्तीय सहायता, प्रशिक्षण और कौशल परामर्श प्रदान किया जाएगा।

देश में आर्थिक रूप से संघर्षरत प्रतिभाशाली कारीगरों के हुनर व उत्पादों को वैश्विक मंच उपलब्ध कराने और पहचान दिलाने की दृष्टि से इस योजना के व्यापक और दूरगामी परिणाम हमें आने वाले वर्षों में देखने को मिलेगा। इस योजना के माध्यम से सरकार का लक्ष्य इन कारीगरों को आर्थिक रूप से मजबूत करना तथा उन्हें समाज और राष्ट्र के विकास में आर्थिक योगदान देने के लिए सक्षम बनाना है। हमारे शिल्प, स्थापत्य, हथकरघा व विलुप्त हो रहे लोककला को संजीवनी देने का कार्य इस योजना के माध्यम से हो सकेगा।

खास तौर पर देश के असंगठित क्षेत्र में परिवार-आधारित पारंपरिक व्यवसायों में हाथ और औजारों से काम करने वाला कोई भी स्व-रोजगार कारीगर या शिल्पकार को इसका लाभ मिलेगा। साथ ही उनके सभी विनिर्माण उपकरणों का आधुनिकीकरण और दक्षता,

ਉਤਪਾਦਕਤਾ ਔਰਂ ਉਤਪਾਦ ਕੀ ਗੁਣਵਤਾ ਮੈਂ ਸੁਧਾਰ ਕੇ ਕਾਰਣ ਉਨਕੇ ਕੌਸ਼ਲ ਔਰਂ ਗਤਿ ਮੈਂ ਦੋਗੁਨੀ ਵ੃ਦਿ ਹੋਗੀ। ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਕੇ ਅੰਤਰਗਤ ਪਹਲੇ ਚੱਗ ਮੈਂ ਅਠਾਰਹ ਨਿਮਨਲਿਖਿਤ ਪਾਰਾਂਪਰਿਕ ਕ੍ਸੋਤ੍ਰਾਂ ਵ ਵਿਵਸਾਇਆਂ ਕੋ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਨ ਵਿਵਸਾਇਆਂ ਕਾ ਵਰਗੀਕਰਣ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ :

ਲਕਡੀ ਆਧਾਰਿਤ	ਕੁਝਹੁ (ਸੁਧਾਰ), ਨਾਵ ਬਨਾਨੇ ਵਾਲਾ
ਲੌਹ/ਬਾਤੁ ਆਧਾਰਿਤ / ਪਤਥਰ ਆਧਾਰਿਤ	ਅੜਕਾਰ, ਲੋਹਾਰ, ਹਥੀਡਾ ਔਰ ਟੂਲ ਕਿਟ ਨਿਰਮਾਤਾ, ਮਰਮਤ ਕਰਨੇ ਵਾਲਾ, ਮੂਰਿੰਕਾਰ (ਮੂਰਿੰਕਾਰ, ਪਤਥਰ ਤਰਾਪਨੇ ਵਾਲਾ), ਪਤਥਰ ਤੋਡਨੇ ਵਾਲਾ
ਸੋਨਾ / ਚਾਂਦੀ ਆਧਾਰਿਤ	ਚੁਨਾਰ
ਮਿਟੀ ਆਧਾਰਿਤ	ਕੁਮਾਰ
ਚਮਙਾ ਆਧਾਰਿਤ	ਮੋਚੀ (ਖੰਮਕਾਰ), ਜੂਤਾ ਬਨਾਨੇ ਵਾਲਾਂ, ਜੂਤਾ ਕਾਰੀਗਰ
ਵਾਸਤੁਕੁਲਾ / ਨਿਰਮਾਣ	ਮੇਸਨ (ਰਾਜਮਿਲੀ)
ਅਨ੍ਯ	ਗੁਡਿਆ ਔਰ ਖਿਲੋਨਾ ਨਿਰਮਾਤਾ (ਪਾਰਾਂਪਰਿਕ), ਮਛਲੀ ਪਕੜਨੇ ਕਾ ਜਾਲ ਨਿਰਮਾਤਾ, ਮਾਲਾ ਨਿਰਮਾਤਾ (ਮਾਲਾਕਾਰ), ਨਾਈ, ਥੋੜੀ, ਦੱਰੀ

ਧੂ ਦੇਖਾ ਜਾਏ ਤੋ ਪਿਛਲੇ ਲਗਭਗ ਇਕ ਦਸ਼ਕ ਮੈਂ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਦੀ ਕੌਸ਼ਲ ਵਿਕਾਸ ਵ ਆਰਥਿਕ ਜ਼ਰੂਰਤਾਂ ਕੇ ਹਿਸਾਬ ਸੇ ਸੁਲਭ ਤ੍ਰਣ ਆਬਾਂਟਨ ਕੀ ਸੁਵਿਧਾ ਕੇ ਲਿਏ ਕਈ ਯੋਜਨਾਓਂ ਕੋ ਪ੍ਰਾਰੰਭ ਕਿਯਾ ਹੈ। ਸੁਦ੍ਰਾ ਯੋਜਨਾ, ਸਟੈਂਡ-ਅਪ ਇਣਿਡਿਆ, ਰੇਹਡੀ-ਪਟਰੀ ਵਾਲੇ ਕੇ ਲਿਏ ਤ੍ਰਣ, ਇਕ ਜਿਲਾ ਏਕ ਉਤਪਾਦ (ਓਡੀਓਪੀ), ਪੀਏਮੰਜ਼ੀਪੀ, ਪੀਏਮ ਸ਼ਵਨਿਧਿ ਆਦਿ ਅਨ੍ਯ ਯੋਜਨਾਏਂ ਚਲ ਰਹੀ ਥੀ ਜਿਸਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੇ ਦੇਸ਼ ਕੇ ਮਿਨ-ਮਿਨ ਵਗੋਂ, ਸਮੁਦਾਇਆਂ ਕੋ ਬਿਨਾ ਅਪਨੀ ਸੰਪਤੀ ਕੋ ਗਿਰਵੀ ਰਖੋਂ ਆਸਾਨ ਕਿਸ਼ਤਾਂ ਤ੍ਰਣ ਮਿਲ ਰਹਾ ਹੈ। ਇਨ ਸਾਂਝੀ ਯੋਜਨਾਓਂ ਕੇ ਸਾਥ—ਸਾਥ ਇਕ ਨਈ ਯੋਜਨਾ ਕੇ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰਨੇ ਕੇ ਪੀਛੇ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਕਾ ਮੁਖਾਂ ਧ੍ਯੇਧ ਯਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ

ਪਹਲ ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੇ ਪਾਰਾਂਪਰਿਕ ਔਰ ਸਦਿਆਂ ਪੁਰਾਨੇ ਸ਼ਿਲਪਾਂ ਕੇ ਲਿਏ ਕੌਸ਼ਲ ਔਰ ਪ੍ਰਸ਼ਿਕਣ ਕਾਰਘਕਮ ਆਯੋਜਿਤ ਕਿਏ ਜਾਏਂਗੇ, ਤਾਕੇ ਲੋਗਾਂ ਕੀ ਸ਼ਿਲਪਕਲਾ ਮੈਂ ਰੁਚਿ ਬਢੇ। ਸਾਥ ਹੀ ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਕੀ ਗੁਣਵਤਾ ਮੈਂ ਸੁਧਾਰ ਕਿਯਾ ਜਾਏਗਾ ਤਥਾ ਇਸਕੇ ਤਹਤ ਨਿਰਮਿਤ ਕਲਾ ਔਰ ਸ਼ਿਲਪ ਕੋ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ, ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟ੍ਰੀਅ ਬਾਜ਼ਾਰਾਂ ਤਕ ਲੇ ਜਾਏਗੀ।

ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਕੇ ਲਿਏ ਪਾਂਚ ਸਾਲ ਕੀ ਅਵਧਿ (ਵਿਤ ਵਰ਷ 2023–24 ਸੇ ਵਿਤ ਵਰ਷ 2027–28) ਕੇ ਲਿਏ ₹13,000 ਕਰੋੜ ਕੇ ਵਿਤੀਅ ਪਾਰਿਵਾਹ (ਬਜਟ ਕਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ) ਕੋ ਮੰਜੂਰੀ ਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਕਾ ਉਦੇਸ਼ ਗੁਰੂ—ਸਿਥਿ ਪਰਾਪਰਾ ਜਿਸੇ ਕਹੀ—ਕਹੀ ਉਸ਼ਟਾਦ ਭੀ ਕਹਾ ਜਾਤਾ ਹੈ, ਕੇ ਪਾਰਾਂਪਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸੇ ਆਗੇ ਬਢਾਨੇ ਕੋ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕਿਯਾ ਜਾਏਗਾ। ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਕਾ ਉਦੇਸ਼ ਅਪਨੇ ਹਾਥਾਂ ਔਰ ਔਜਾਰਾਂ ਸੇ ਕਾਮ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਏਵਾਂ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਪਾਰਾਂਪਰਿਕ ਕੌਸ਼ਲ ਕੇ ਪਾਰਿਵਾਰ—ਆਧਾਰਿਤ ਪੇਸ਼ੇ ਕੋ ਮਜ਼ਬੂਤ ਕਰਨਾ ਔਰ ਉਨਕੋ ਬਢਾਵਾ ਦੇਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਕਾ ਉਦੇਸ਼ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਔਰ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰਾਂ ਕੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਵ ਸੇਵਾਓਂ ਕੀ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਸਾਥ—ਸਾਥ ਗੁਣਵਤਾ ਮੈਂ ਸੁਧਾਰ ਕਰਨੇ ਔਰ ਯਹ ਸੁਨਿਖਿਤ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਵਿਸ਼ਵਕਰਮਾ, ਘਰੇਲੂ ਔਰ ਵੈਖਿਕ ਮੂਲ੍ਯ ਸ਼੍ਰੈਂਖਲਾਓਂ ਕੇ ਸਾਥ ਜੁੜੇ ਸਕੋਂ। ਮੋਟੇ ਤੌਰ ਪਰ ਦੇਖਾ ਜਾਏ ਤੋ ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਸੇ ਜੁੜੇ ਸੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਵ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰਾਂ ਕੋ ਨਿਮਨਲਿਖਿਤ ਲਾਭ ਮਿਲੇਗਾ :

1. ਪੀਏਮ ਵਿਸ਼ਵਕਰਮਾ ਪ੍ਰਮਾਣ ਪਤਰ ਔਰ ਆਈਡੀ ਕਾਰਡ
2. ਤ੍ਰਣ ਸਹਾਯਤਾ
3. ਕੌਸ਼ਲ ਉਨ੍ਨਤਨ
4. ਟੂਲਕਿਟ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ
5. ਡਿਜਿਟਲ ਲੇਨਦੇਨ ਕੇ ਲਿਏ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਤਥਾ
6. ਵਿਪਣਨ ਸਹਾਯਤਾ

ਪੀਏਮ ਵਿਸ਼ਵਕਰਮਾ ਯੋਜਨਾ ਕੇ ਤਹਤ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਔਰ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰਾਂ ਕੋ ਪੀਏਮ ਵਿਸ਼ਵਕਰਮਾ ਪ੍ਰਮਾਣ—ਪਤਰ ਔਰ ਪਹਚਾਨ—ਪਤਰ ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੇ ਉਨਕੋ ਮਾਨ੍ਯਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀ ਜਾਏਗੀ ਜਿਸਕੇ ਆਧਾਰ ਪਰ 5 ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਤ ਕੀ ਰਿਯਾਯਤੀ ਬਾਜ਼—ਦਰ ਕੇ ਸਾਥ ₹1 ਲਾਖ (ਸਾਵਧਿ ਤ੍ਰਣ ਪਹਲੀ ਕਿਸ਼ਤ) ਜਿਸੇ 18 ਮਾਹ ਮੈਂ ਚੁਕਤਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਉਸਕੇ ਉਪਰਾਂ ₹2 ਲਾਖ (ਦੂਜੀ ਕਿਸ਼ਤ) ਤਕ ਤ੍ਰਣ ਸਹਾਯਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀ ਜਾਏਗੀ ਜਿਸੇ 30 ਮਾਹ ਮੈਂ ਚੁਕਤਾ ਕਰਨੇ ਕਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਹੈ। ਸਾਥ ਹੀ ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਕੇ ਤਹਤ ਬਾਦ ਮੈਂ ਕੌਸ਼ਲ ਉਨ੍ਨਤਨ, ਟੂਲਕਿਟ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ, ਡਿਜਿਟਲ ਲੇਨ—ਦੇਨ ਕੇ ਲਿਏ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਔਰ ਵਿਪਣਨ ਸਹਾਯਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀ ਜਾਏਗੀ। ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਹੇਤੁ ਑ਨਲਾਈਨ ਪੰਜੀਕਰਣ ਕੀ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਹੈ।

ਜ਼ਾਤ ਰਹੇ ਕਿ ਪੰਜੀਕਰਣ ਕੀ ਤਿਥਿ ਕੇ ਸਮਯ ਲਾਭਾਰੀ ਨੇ ਸ਼ਵ—ਰੋਜਗਾਰ ਵਿਵਸਾਇ ਵਿਕਾਸ ਕੇ ਲਿਏ ਕੇਂਦ੍ਰ ਸਰਕਾਰ ਯਾ ਰਾਜਿ ਸਰਕਾਰ ਕੀ ਸਮਾਨ ਕ੍ਰੇਡਿਟ—ਆਧਾਰਿਤ ਤ੍ਰਣ ਯੋਜਨਾਓਂ ਕੇ ਤਹਤ ਤ੍ਰਣ ਨ ਲਿਯਾ ਹੈ। ਹਾਲਾਂਕਿ, ਸੁਦ੍ਰਾ ਔਰ ਸ਼ਵਨਿਧਿ ਕੇ ਲਾਭਾਰੀ ਜਿਨ੍ਹਾਂਨੇ ਪਿਛਲੇ 5 ਵਰ੍਷ਾਂ ਮੈਂ ਪੀਏਮੰਜ਼ੀਪੀ, ਪੀਏਮ ਸ਼ਵਨਿਧਿ, ਸੁਦ੍ਰਾ ਆਦਿ ਯੋਜਨਾ ਕੇ ਅੰਤਰਗਤ ਤ੍ਰਣ ਲੇਕਰ ਅਪਨਾ ਕਿਸ਼ਤ ਪੂਰੀ ਤਰਫ ਦੇ ਚੁਕਾ ਦਿਯਾ ਹੈ, ਵੇ ਪੀਏਮ ਵਿਸ਼ਵਕਰਮਾ ਕੇ ਤਹਤ ਪਾਤ੍ਰ ਹੋਂਗੇ। 5 ਵਰ੍਷ ਕੀ ਇਸ ਅਵਧਿ ਕੀ ਗਣਨਾ ਤ੍ਰਣ ਸੀਕੂਰਟ ਹੋਨੇ

ਕੀ ਤਿਥਿ ਸੇ ਕੀ ਜਾਏਗੀ। ਕੌਸ਼ਲ ਉਨ੍ਨਯਨ ਮੋ ਵੇਸਿਕ ਪ੍ਰਸ਼ਿਕਾਸ਼ਨ ਕੇ ਅੰਤਰਗਤ 40 ਘੰਟੇ (5-7 ਦਿਨ) ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਿਕਾਸ਼ਨ ਕਾ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸमੋ ਰੁ500/- ਪ੍ਰਤਿਦਿਨ ਕੇ ਹਿਸਾਬ ਸੇ ਮੱਤਾ ਭੀ ਮਿਲੇਗਾ। ਏਡਵਾਂਸ ਪ੍ਰਸ਼ਿਕਾਸ਼ਨ ਕੇ ਅੰਤਰਗਤ 120 ਘੰਟੇ (15 ਦਿਨ) ਕੇ ਪ੍ਰਸ਼ਿਕਾਸ਼ਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਿਯਾ ਜਾਏਗਾ ਜਿਸਮੋ ਰੁ500/-ਪ੍ਰਤਿਦਿਨ ਕੇ ਹਿਸਾਬ ਸੇ ਮੱਤਾ ਦਿਯਾ ਜਾਏਗਾ।

ਯਹ ਯੋਜਨਾ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ ਮੋ ਗ੍ਰਾਮੀਣ ਔਰ ਸ਼ਹਰੀ ਕ੍ਸੋਤ੍ਰੋਂ ਕੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਵ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰਾਂ ਕੋ ਸਹਾਯਤਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗੀ। ਦੇਸ਼ ਕੇ ਮਿੰਨ—ਮਿੰਨ ਭਾਗਾਂ ਕੇ ਪਾਰਾਂਪਰਿਕ ਕਲਾ ਏਵਾਂ ਸ਼ਿਲਪ ਰੋਜਗਾਰ ਕਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਰਨਾ, ਭਾਰਤ ਕੇ ਸਮੂਦਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕੋ ਬਢਾਵਾ ਦੇਨਾ ਔਰ ਸੰਰਖਿਤ ਕਰਨਾ ਇਸਕਾ ਪ੍ਰਮੁਖ ਧ੍ਯੇਧ ਹੈ। ਭਾਰਤੀਧ ਹਸਤਸ਼ਿਲਪ ਕੋ ਵਿਸ਼ਵ ਸ਼ਤਰ ਪਰ ਅਧਿਕ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਧੀ ਬਨਾਨਾ ਤਥਾ ਪਾਰਾਂਪਰਿਕ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰਾਂ ਕੀ ਆਧ ਮੋ ਵ੃ਦਿ ਕੇ ਲਿਏ ਵਿਵਸਾਧ ਔਰ ਉਨਕੇ ਵਿਪਣਨ ਹੇਤੁ ਵਿਸ਼ੇ਷ ਪ੍ਰਾਵਧਾਨ ਕਿਏ ਗਏ ਹਨ। ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਅੱਨਲਾਇਨ ਮਾਧਿਮ ਤਥਾ ਅੱਫਲਾਇਨ ਦੋਨੋਂ ਮਾਧਿਮਾਂ ਮੋ ਇਸਕੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਕੇ ਲਿਏ ਵਿਸ਼ੇ਷ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਿਏ ਹਨ। ਇਸਕੇ ਅੰਤਰਗਤ ਉਨ ਸਮੀ ਚੀਜਾਂ ਵ ਉਪਕਰਣਾਂ ਕੋ ਸ਼ਾਮਿਲ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਨਕੇ ਲੋਕਲ ਸੇ ਗਲੋਬਲ ਬਨਨੇ ਕੀ ਸ਼ਾਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਵਿਪਣਨ ਕੇ ਲਿਏ ਰਾ਷ਟ੍ਰੀਧ ਸਮਿਤਿ (ਏਨਸੀਏਮ) ਓਪਨ ਨੇਟਵਰਕ ਫਾਰ ਡਿਜਿਟਲ ਕੌਮਸ (ਓਏਨਡੀਸੀ) ਜੈਸਾ ਲੋਕਪ੍ਰਿਯ ਈ—ਕੌਮਸ ਪਲੇਟਫਾਰਮ, ਵਿਸ਼ਵਕਰਮਾ ਕੇ ਉਤਪਾਦਾਂ ਔਰ ਸੇਵਾਓਂ ਕੇ ਕੈਟਲੋਗਿੰਗ ਔਰ ਉਨਕੇ ਅੱਨਬੋਰਡਿੰਗ ਕਾ ਸਮਰਥਨ ਕਰੇਗਾ ਤਥਾ ਜੀਈਏਮ, ਖਾਦੀ ਇੰਡੀਆ, ਏਮਏਸਏਮਈ ਮਾਰਟ ਆਦਿ ਕੇ ਸਾਥ ਈ—ਕੌਮਸ ਲਿੰਕੇਜ ਕੇ ਲਿਏ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕਰੇਗਾ। ਰਾ਷ਟ੍ਰੀਧ ਸਮਿਤਿ (ਏਨਸੀਏਮ), ਆਪੂਰਤੀ ਸ਼੍ਰੂਂਖਲਾਓਂ ਮੋ ਵਿਸ਼ਵਕਰਮਾਓਂ ਕੇ ਏਕੀਕਰਣ, ਬੈਕਵਰਡ ਔਰ ਫੌਰਕਵਰਡ ਲਿੰਕੇਜ ਕੇ ਨਿਰਮਾਣ, ਪੈਕੇਜਿੰਗ ਔਰ ਲੋਜਿਸਟਿਕਸ ਸਮਰਥਨ ਆਦਿ ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੇ ਖੀਰੀਦਾਰਾਂ ਕੇ ਸਾਥ ਸਹਯੋਗ ਕੋ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਿਤ ਕਰੇਗਾ। ਸੁਦੂਰਵਰਤੀ ਕ੍ਸੋਤ੍ਰੋਂ ਮੋ ਯੋਜਨਾ ਕੇ ਵਾਪਕ ਪਹੁੰਚ ਔਰ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੇ ਲਿਏ ਡਿਜਿਟਲ ਮਾਰਕੇਟਿੰਗ ਕੇ ਉਪਯੋਗ ਕੋ ਬਢਾਵਾ ਦੇਨੇ ਕੇ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕਿਏ ਜਾਏਂਗੇ। ਯਹ ਸਮਿਤਿ (ਏਨਸੀਏਮ) ਲਾਭਾਰਥਿਯਾਂ ਕੋ ਇਸ ਕ੍ਸੋਤ੍ਰ ਕੇ ਤਹਤ ਕਾਮ ਕਰਨੇ ਵਾਲੇ ਉਪਯੁਕਤ ਨਿਰਧਾਰਿਤਾਂ ਔਰ ਵਾਪਾਰਿਯਾਂ ਕੇ ਸਾਥ ਜੋੜਨੇ ਕੀ ਸੁਵਿਧਾ ਭੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗਾ। ਇਸੇ ਉਦ੍ਘਾਗ ਨਿਕਾਇਆਂ ਔਰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਸੰਵਰਧਨ ਪਰਿ਷ਦਾਂ ਕੇ ਸਹਯੋਗ ਸੇ ਹਾਸਿਲ ਕਿਯਾ ਜਾਏਗਾ। ਯਹ ਯੋਜਨਾ ਲਾਭਾਰਥਿਯਾਂ ਕੋ ਅਨ੍ਯ ਮੰਤ੍ਰਾਲਾਯਾਂ ਕੀ ਬਾਜਾਰ ਪਹੁੰਚ ਯੋਜਨਾਓਂ ਕੇ ਦਾਯਰੇ ਮੋ ਲਾਕਰ ਵਾਪਾਰ ਮੇਲਾਂ, ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਿਆਂ ਆਦਿ ਮੋ ਭਾਗੀਦਾਰੀ ਕੀ ਸੁਵਿਧਾ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗੀ। ਯੋਜਨਾ ਕੇ ਅੰਤਰਗਤ ਪਾਰਾਂਪਰਿਕ

ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਵ ਸ਼ਿਲਪਕਾਰਾਂ ਕੋ ਸਹਾਯਤਾ ਕੇ ਲਿਏ ਟੋਲ ਫੀ ਨਵਰ 18002677777 ਭੀ ਜਾਰੀ ਕਿਯਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਇਸ ਯੋਜਨਾ ਕੇ ਕਾਰ੍ਯਾਨਵਿਧਾਨ ਕੇ ਮਾਧਿਮ ਸੇ ਪ੍ਰਧਾਨਮਨੀ ਜੀ ਕਾ ਸਪਨਾ ਹੈ ਕਿ ਆਜ ਕੇ ਕਾਰੀਗਰ/ਸ਼ਿਲਪਕਾਰ, ਏਕ ਦਿਨ ਬੜੇ ਉਦਘਾਤੀ ਬਨੇ। ਪ੍ਰਧਾਨਮਨੀ ਵਿਸ਼ਵਕਰਮਾ ਯੋਜਨਾ, ਦੇਸ਼ ਕੇ ਵਿਸ਼ਵਕਰਮਾ ਬੰਧੂਆਂ ਕੋ ਉਨਕੇ ਕਲਾ—ਕੌਸ਼ਲ ਕੇ ਉਨ੍ਨਯਨ ਕੇ ਲਿਏ ਆਰਥਿਕ ਤਥਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨਿਕ ਸ਼ਤਰ ਪਰ ਏਕ ਬਢਾ ਆਧਾਰ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰੇਗੀ ਜਿਸਸੇ ਨ ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰੋਜਗਾਰ ਮਿਲੇਗਾ, ਉਨਕੇ ਕਲਾ—ਕੌਸ਼ਲ ਸੰਰਖਿਤ ਹੋਂਗੇ ਵਰਨ ਅੰਤਰਰਾਸ਼ਟ੍ਰੀਧ ਸ਼ਤਰ ਪਰ ਭੀ ਉਨਕੇ ਸਾਥ—ਸਾਥ ਦੇਸ਼ ਕੀ ਅਲਗ ਪਹਚਾਨ ਬਨੇਗੀ, ਸਥਾਨੀਧ ਸ਼ਤਰ ਪਰ ਸ਼ਵ—ਰੋਜਗਾਰ ਕੋ ਬਢਾਵਾ ਮਿਲੇਗਾ। ਪਾਰਾਂਪਰਿਕ ਕੌਸ਼ਲ ਮੋ ਅਤਿਆਧੁਨਿਕ ਉਪਕਰਣਾਂ ਕੋ ਸਮਾਵੇਸ਼, ਪ੍ਰਸ਼ਿਕਾਸ਼ਨ ਤਥਾ ਤ੍ਰਹਣ ਕੇ ਉਪਲਬਧਤਾ ਇਤਿਆਦਿ ਦੇਸ਼ ਕੀ ਨਈ ਪੀਂਡੀ ਕੋ ਆਤਮਨਿਰਭਰ ਬਨਾਨੇ ਕੀ ਦਿਸਾ ਮੋ ਨਿ:ਸਾਂਦੇਹ ਅਮੂਲਤਪੂਰਵ ਪਹਲ ਹੈ।

— ਪ੍ਰਬੰਧਕ (ਰਾਜਭਾਸ਼ਾ)
ਸਟਾਫ ਟ੍ਰੇਨਿੰਗ ਕੌਲੇਜ, ਰੋਹਿਣੀ, ਨਈ ਦਿਲ੍ਲੀ

77वां स्वतंत्रता दिवस समारोह

प्रतिवर्ष की भाँति इस वर्ष भी बैंक के स्टाफ प्रशिक्षण महाविद्यालय, रोहिणी, नई दिल्ली में पूरे हर्षोल्लास के साथ स्वतंत्रता दिवस समारोह 2023 मनाया गया। 15 अगस्त, 2023 को आयोजित इस समारोह में बैंक के प्रबंध निदेशक एवं मुख्य कार्यकारी अधिकारी श्री स्वरूप कुमार साहा ने कार्यकारी निदेशक डॉ. रामजस यादव, मुख्य सतर्कता अधिकारी श्री अरुण कुमार अग्रवाल तथा अन्य महाप्रबंधकों की उपस्थिति में ध्वजारोहण किया। आजादी के अमृत महोत्सव के समापन समारोह के रूप में इस विशेष अवसर पर दिल्ली / राष्ट्रीय राजधानी क्षेत्र के अन्य कार्यपालक भी उपस्थित रहे। बैंक ने “मेरी माटी मेरा देश” अभियान आरंभ करने के लिए विभाजन की भयावहता पर पोस्टर प्रदर्शनी, वृक्षारोपण और सांस्कृतिक कार्यक्रम का भी आयोजन किया।

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ

ਪੰਜਾਬ ਏਣਡ ਸਿੰਘ ਬੈਂਕ

(ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਕਾ ਉਪਕਰਮ)

Punjab & Sind Bank

(A Govt. of India Undertaking)

ਜਹਾਂ ਸੇਵਾ ਹੀ ਜੀਵਨ - ਧ੍ਰਵਯ ਹੈ

PSB UnIC
You & I Connected
Mobile & Internet Banking Solution

ਪੀਏਸਬੀ ਅਪਨਾ ਘਰ

8.45% *

ਵ्यਾਜ ਦਰ

₹ 765/-
ਮਾਸਿਕ ਕਿਸ਼ਤ
/ਲਾਖ*

ਸ਼ੁਨ्य
ਵਿਧਿਕ ਔਰ
ਮੂਲਧਾਂਕਨ ਪ੍ਰਭਾਰ[#]

ਸ਼ੁਨ्य
ਪ੍ਰਸਾੰਸਕਰਣ
ਪ੍ਰਭਾਰ[#]

30 ਸਾਲ
ਭੁਗਤਾਨ
ਅਵਧੀ*

ਹਮਾਰਾ ਅਨੁਸਰਣ ਕਰੋ @PSBIndOfficial

<https://punjabandsindbank.co.in>

e-mail: ho.customerexcellance@psb.co.in

1800 419 8300 (ਟੋਲ ਫ੍ਰੀ)

* ਲਿਗਮ ਏਂਡ ਸ਼ਰੋਂ ਲਾਗੂ
ਪੀਏਸਬੀ ਅਪਨਾ ਘਰ ਸ਼ਹਿਰ ਏਂਡ ਗੱਲੜ ਕੇ ਲਿਏ ਲਾਗੂ।